د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو د روزنې معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

جغرافیه

نهم ټولګی

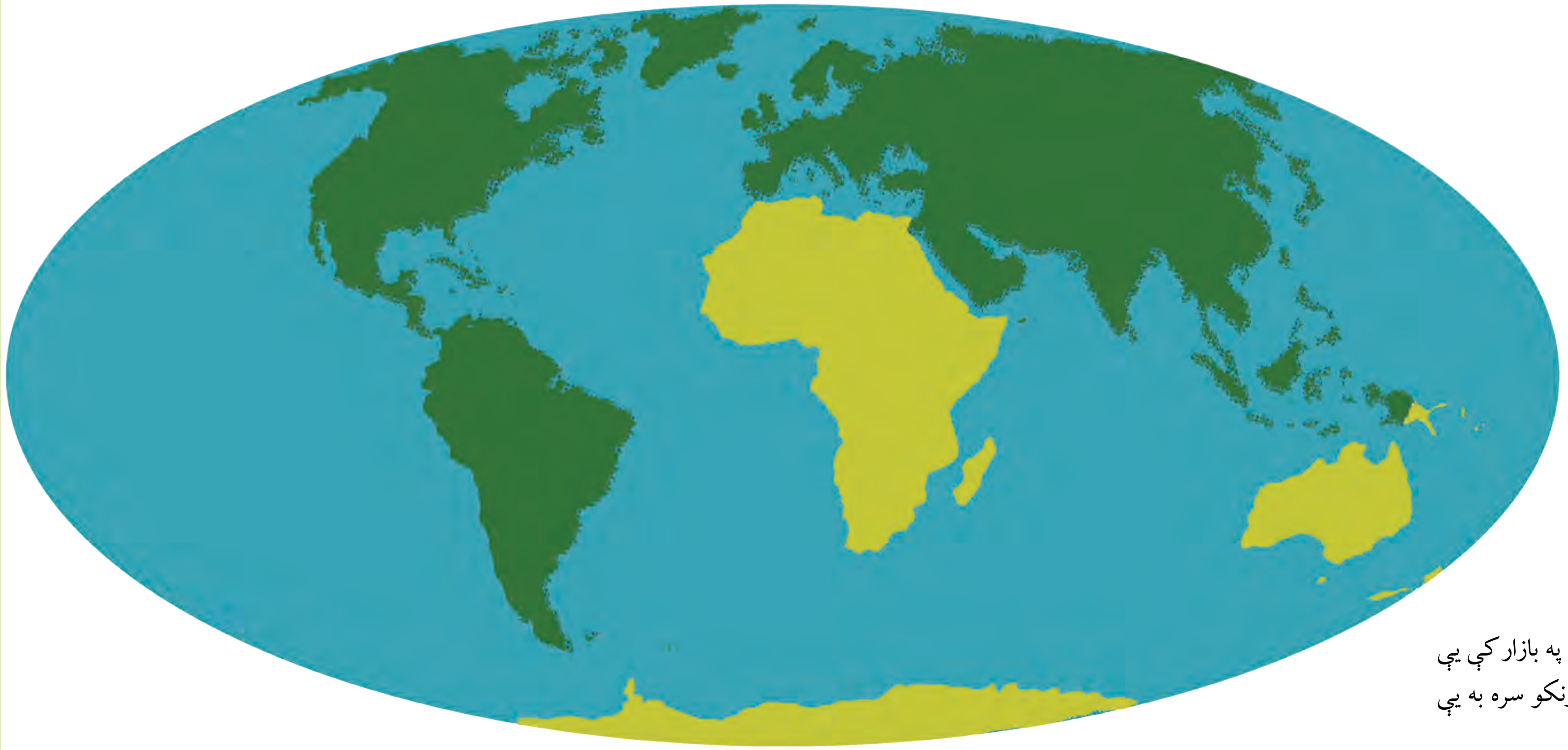

جغرافیه - نهم ټولګی

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري. په بازار کې یې پیرودل او پلورل په کلکه منعه دی. له سر غړوونکو سره به یې قانوني چلن وشي.

هـ. ل ۱۳۹۶

moe.curriculum@gmail.com

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې
هر بچی يې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي
پاميريان، نورستانيان
براهوي دي، قزلباش دي
هم ايماق، هم پشه یان
دا هيواد به تل ځليږي
لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کې د آسيا به
لکه زړه وي جاويدان
نوم د حق مو دی رهبر
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو
د روزنې معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

جغرافیه

نهم ټولگی

۱۳۹۶ هـ.ش

ليکوالان

- پوهنمل دکتور اندوس رحمت څواکمن
- د مؤلف مرستیال رحمن عنایت
- د سر مؤلف مرستیال سامعه واعظ
- سر مؤلف محمد رفيق مومند

مسلکي ایډیټ

- سرمؤلف الحاج نجيب الله امين افغان
- پوهنمل دکتور اندوس رحمت څواکمن

د ژبې ایډیټ

- د سرمحقق مرستیال سید محی الدین هاشمي

دیني، سیاسي او فرهنګي کمیټه

- مولوي عبدالصبور عربي
- حبیب الله راحل د پوهنې وزارت سلاکار د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې.

د څارنې کمېټه

ـ دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا او د ښوونکو د روزنې معین.

ـ دکتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې رئيس.

ـ دکتور محمد یوسف نیازی د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست سرپرست.

طرح او ډیزاین: حمیدالله غفاري

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

د لوی خدایﷻ ډېر شکر دی چې انسان یې په احسن تقویم کې پیدا او هغه ته یې د خبرو کولو توان ورکړ او د علم او فکر پر ګاڼه یې سمبال کړ. ډېر درود دې وي د اسلام پر ګران پیغمبر حضرت محمد مصطفیﷺ چې د انسانیت ستر ښوونکی دی او د رحمت، لارښوونې او روښنايي پیغام راوړونکی.

ښوونه او روزنه په هره ټولنه کې د بدلون او پراختیا بنسټ دی. د ښوونې او روزنې اصلي موخه د انسان د بالقوه ځواکونو فعالول او د هغه د پټو استعدادونو غوړول دي.

درسي کتاب د ښوونې او روزنې په بهیر کې یو مهم رکن بلل کیږي چې له نوو علمي بدلونونو او پرمختګونو سره اوږه په اوږه د ټولنې له اړتیاوو سره سم تالیف کیږي. درسي کتابونه باید د منځپانګې له مخې خورا بډای وي چې وکړای شي د علومو له نوو لاسته راوړنو سره مل دیني او اخلاقي زده کړې د نوو میتودونو له لارې زده کوونکو ته ولیږدوي.

دغه کتاب چې اوس ستاسو په واک کې دی، د همدغو پورته ځانګړنو پر بنسټ چمتو او تالیف شوی دی. د پوهنې وزارت تل زیار باسي چې په هیواد کې تعلیمي نصاب او درسي کتابونه د اسلامي ښوونې او روزنې او د ملي هویت د ساتلو پر بنسټ جوړ او له علمي معیارونو، نوو روزنیزو میتودونو او د نړۍ له علمي پرمختګونو سره سم چمتو کړي.

د زده کوونکو استعدادونه په ټولو اخلاقي او علمي خواوو کې وغوړیږي او په هغوی کې د تفکر او نوښت توان او د پلټنې حس پیاوړی کړي. د خبرو اترو او پیرزوینې د فرهنګ دودول، د هیواد پالنې او د مینې او محبت د حس پیاوړی کول، ښښنه او پیوستون د پوهنې د وزارت نورې غوښتنې دي چې ښایي د لوست په کتابونو کې ورته پام وشي.

درسي کتابونه د ښه او مسلکي ښوونکي له درلودو پرته نشي کولای ټاکل شوي موخې ترلاسه کړي. ښوونکی د ښوونې او روزنې یو مهم جزء او د ښوونې او روزنې د پروګرامونو پلي کوونکی دی. د هیواد له ځمنو او زړه سواندو ښوونکو څخه، چې د تورتم او ناپوهۍ په وړاندې یې جګړه خپله دنده ګرځولې، دوستانه هیله لرم د تعلیمي نصاب په دقیق او مخلصانه تطبیق کې د هیواد ماشومان، نجونې او تنکي ځوانان د پوهې، اخلاقو او معنویت لوړو ځوکو ته ورسوي.

د هیواد د زده کړې د نظام بری د خلکو له جدي مرستو پرته امکان نه لري. له دې امله له ټولو قشرونو او د ملت له شریفو خلکو، په تیره بیا له کورنیو او د زده کوونکو له درنو اولیاوو څخه هیله لرم چې د معارف د موخو د لاسته راوړو په برخه کې له هیڅ ډول مرستې څخه ډډه ونه کړي. دغه راز له ټولو لیکوالو، پوهانو، د ښوونې او روزنې له ماهرینو او د زده کوونکو له محترمو اولیاوو څخه هیله کیږي چې په خپلو رغنده نظرونو، وړاندیزونو او نیوکو د درسي کتابونو په لاښه والي کې د پوهنې له وزارت سره مرسته وکړي.

لازمه بولم له ټولو ښاغلو مؤلفانو، د پوهنې وزارت له اداري او فني کارکوونکو او له ملي او نړیوالو بنسټونو څخه، چې د دغه کتاب په چمتو کولو، چاپولو او ویش کې یې زیار ایستلی او مرسته یې کړې، مننه وکړم.

په پای کې له لوی خدایﷻ څخه غواړم چې په خپله بې پایه مهربانۍ له موږ سره د پوهنې د سپیڅلو ارمانونو په لاسته راوړلو کې مرسته وکړي. انه سمیع قریب مجیب.

د پوهنې وزیر

دوکتور اسدالله حنیف بلخي

لړلیک

سرلیک **مخ**

لومړی څپرکی

لومړی لوست..........موقعیت او څلور خواوې ۳ـ٤

دویم لوست..........طبیعي جغرافیه، ٥ـ٦

دریم لوست.......... الف ـ غرونه ب ـ سیندونه.......... ۷ـ۱۰

څلورم لوست..........د کانګو حوزه ۱۱ـ۱٤

پنځم لوست..........ج ـ جهیلونه.......... ۱٥ـ۱٦

شپږم لوست..........د ـ سمندرګی (بحیرې).......... ۱۷ـ۲۰

اووم لوست..........هـ ـ خلیجونه.......... ۲۱ـ۲۲

اتم لوست..........و ـ اقلیم.......... ۲۳ـ۲٤

نهم لوست..........مختلفې اقلیمي سیمې.......... ۲٥ـ۲۸

لسم لوست..........سیاسي جغرافیه.......... ۲۹ـ۳۲

یوولسم لوست..........بشري جغرافیه.......... ۳۳ـ۳٦

دوولسم لوست..........دین او ژبه.......... ۳۷ـ۳۸

دیارلسم لوست..........اقتصادي جغرافیه الف ـ کرنه او مالداري.......... ۳۹ـ٤۰

څوارلسم لوست..........ب ـ کانونه او صنایع.......... ٤۱ـ٤۲

پنځلسم لوست..........مواصلاتي جغرافیه.......... ٤۳ـ٤٤

شپاړسم لوست..........د اوبو له لارې وړل او راوړل.......... ٤٥ـ٤٦

د لومړي څپرکي لنډیز.......... ٤۷

د افریقا د خپلواکو هېوادونو د ځینو جغرافیایي ځانګړنو جدول.......... ٤۸- ٤۹

سرلیک		مخ
دویم څپرکی		۵۰
اوولسم لوست	د استرالیا موقعیت	۵۳
	الف ـ څلورخواوې	۵۳
	ب ـ د استرالیا کشف	۵۱-۵٤
اتلسم لوست	طبیعي جغرافیه	۵۵-۵۸
	الف ـ غرونه	۵۵-۵۸
نولسم لوست	ب ـ د استرالیا سیندونه	۵۹-٦۰
شلم لوست	ج ـ جهیلونه	٦۱-٦۲
یوویشتم لوست	د ـ اقلیم	٦۳-٦٤
دوه ویشتم لوست	د استرالیا سیاسي جغرافیه	٦۵-٦٦
درویشتم لوست	بشري جغرافیه	٦۷-٦۸
څلورویشتم لوست	دین او ژبه	٦۹-۷۰
پنځه ویشتم لوست	اقتصادي جغرافیه	۷۱-۷٤
شپږویشتم لوست	کانونه او صنایع	۷۵-۷٦
اووه ویشتم لوست	مواصلاتي جغرافیه	۷۷-۷۸
اته ویشم لوست	اقیانوسیه	۷۹-۸۰
نه ویشم لوست	اقتصادي حالت	۸۱-۸۲
دیرشم لوست	نوی زیلاند (New Zealand)	۸۳-۸٦
یو دیرشم لوست	انتارکتیکا (جنوبي قطب)	۸۷-۸۸
د دوهم څپرکي لنډیز		۸۹
اصطلاحات		۹۰-۹۱

افريقا

د افريقا موقعيت د نړۍ په نقشه کې

په نقشه کې د افريقا لويه وچه ګورئ.

په دې څپرکي کې لولو:

- موقعيت او خلورخواوې
- طبيعي جغرافيه
  - غرونه
  - سيندونه
  - جهيلونه
  - سمندرګي (بحيرې)
  - خليجونه
  - اقليم
- سياسي جغرافيه

- بشري جغرافيه
- اقتصادي جغرافيه
- مواصلاتي جغرافيه

ددې څپرکي عمومي موخې (هدفونه)

زده کوونکي دې په دې څپرکي کې لاندې موخو ته ورسيږي.

- د افريقا د لويې وچې له جغرافيايي موقعيت سره بلدتيا.
- دافريقا د لويې وچې له مهمو غرونو سره بلدتيا.
- د افريقا له مهمو سيندونو، جهيلونو او سمندرگيو سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له سياسي جغرافيې سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له بشري جغرافيې سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له اقتصادي جغرافيې (کرنې، کانونو، صنعت او سوداگرۍ) سره بلدتيا.
- د افريقا د لويې وچې له مواصلاتي جغرافيې سره بلدتيا.

گران زده کوونکي کولای شي په دې څپرکی کې لاندې مهارتونه حاصل او زده کړي:

- د افريقا د لويې وچې جغرافيايي موقعيت د نقشې پرمخ وټاکي.
- د افريقايي هيوادونو جغرافيايي موقعيت د نقشې پر مخ وښيي.
- د افريقا د لويې وچې د وگړو ټولنيز او قومي ترکيب بيان کړي.
- د افريقا د لويې وچې اقتصادي حالت بيان کړي.

موقعیت او څلورخواوې

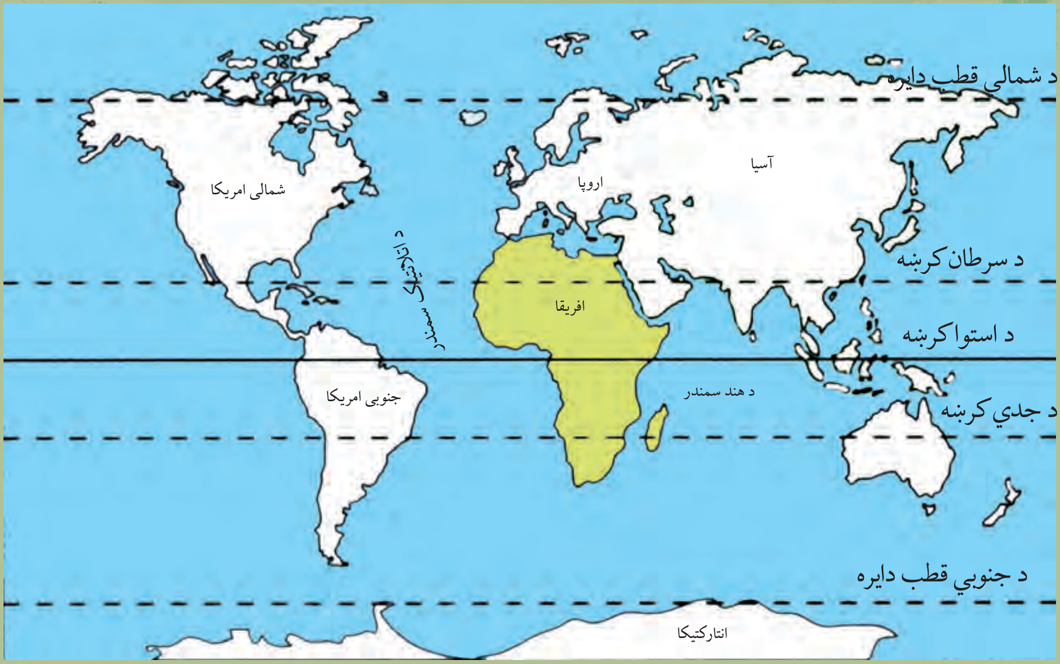

د افریقا د لویې وچې نقشه

آیا پوهیږی چې تور پوستکي خلک ډیر په کومظ لویې وچې کې ژوند کوي؟

پورته شکل ته وګورئ. د افریقا لویه وچه د اروپا د لویې وچې په جنوب او د اسیا د لویې وچې په جنوب لویدیځ کې، د هند سمندر، اطلس (اتلانتیک) سمندر او د مدیترانې د سمندرګي ترمنځ د شمالي عرض البلد د ۳٦ درجو او د سوېلي عرض البلد د ۳٤ درجو، د لویدیځ طول البلد د ۱۸ درجو او د ختیځ طول البلد د ۵۳ درجو ترمنځ پرته ده. افریقا د ټولې نړۍ د پراخوالي د $\frac{۱}{۵}$ برخې په شاوخواکې په برکې نیسي. په داسې حال کې چې د ټولې نړۍ پراخوالی (د وچې او اوبو په ګډون) ۵۱۰،۱۰۰،۰۰۰ کیلومتره مربع اټکل شوی دی او له دې جملې څخه تقریبا په دریو کې یوه برخه یعنې ۱٤۸,٦ میلیونه کیلومتره مربع یې وچه او پاتې ۳٦۰ میلیونه کیلومتره مربع یې اوبه دي.

د افریقا لویه وچه د ۳۰ میلیونو کیلومترو مربعو په پراخوالي سره د اسیا او امریکا د لویو وچو څخه وروسته دریېمه درجه لري. په ۲۰۱۷ م کال کې د افریقا د وګړو شمیر ۱,۲ ملیاردو تنو څخه زیات دی.

- د نقشې پرمخ دافریقا د لویې وچې موقعیت وښایاست او څلورخواوی یې بیان کړئ.

د افریقا لویه وچه د شمال له خوا د مدیترانې په سمندرګي، د ختیځ له خوا د هند په سمندر او سور سمندرګي او د سوېل له خوا د هند د سمندر او اطلس سمندر په ګډو اوبو پورې نښتې ده. د لویدیځ خواته یې د اتلس سمندر دی. د سویز د کانال په کیندلو سره د مدیترانې او سور سمندرګي ترمنځ د اوبو لاره منځته راغلې ده.

د افریقا لویه وچه له څلورخواو څخه په سمندرونو او سمندرګیو پورې نښتې ده او د یوه ټاپو بڼه یې غوره کړې ده.

دا لویه وچه په شمال لویدیځه څنډه کې د جبل الطارق د نرۍ آبناء په واسطه د اروپا له لویې وچې څخه او په شمال ختیځ کې د باب المندب د آبناء او سور سمندرگي په واسطه د آسیا له لویې وچې څخه رابېله شوې ده.

د افریقا د لویې وچې سپینه نقشه

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ټولګي کې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې نورو ته د نقشې له مخې د پوښتنې او ځواب په توګه د افریقا د لویې وچې جغرافیایي موقعیت او څلورخواوې ووایي.

پوښتنې:

١- د سویز د کانال په کیندلو سره د کومو سمندرگیو ترمنځ د اوبو لار منځته راغلې ده؟

٢- د سویز کانال د افریقا په کومه برخه کې موقعیت لري؟

٣- د افریقا لویه وچه له اسیا څخه د کومې ابناء په وسیله بېله شوې ده؟

سم ځواب وپيژنئ.

الف) د جبل الطارق ابناء ب) د باب المندب ابناء

ج) د بیرنګ ابناء د) دردانیل آبناء

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې دافریقا نقشه په خپلو کتابچو کې رسم کړي. او هم دې ووایي چې کومو ابناوو افریقا له اسیا او اروپا څخه بېله کړې ده.

طبیعي جغرافیه

د افریقا د لویې صحرا یوه څنډه

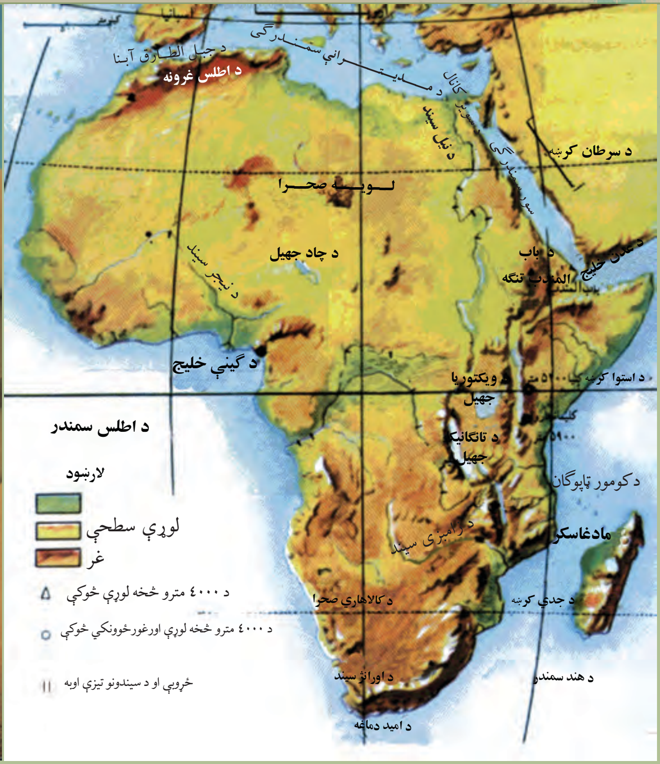

د افریقا طبیعي نقشه

په افریقا کې کوم مشهور غرونه شته دي؟

پورته شکل ته وګورئ. د افریقا لویه وچه د جغرافیایي جوړښت له مخې د صافو غاړو لرونکې ده او زیاتې لوړې او ژورې نه لري، نو ځکه په دې لویه وچه کې د آسیا او شمالي امریکا په شان لوی خلیجونه او ټاپو وزمې نه لیدل کیږي. خو ددې لویې وچې په منځ کې پراخې لوړې سطحې منځته راغلې، چې شاوخوا یې لوړو غرونو په ځانګړې ډول ختیځه خوا یې په لوړو غرونو پورې نښتې ده، خو په عمومي توګه په دې لویه وچه کې غرونه او لوړې ژورې لږې دي.

– غرونه

د افریقا د لویې وچې مهم غرونه د اطلس غرونه دي چې د افریقا په شمال لویدیځ کې د ٤٠٠٠ مترو څخه په ډېر لوړوالي سره د ساحلي موازي لړۍ په توګه چې د ایټالیا د هیواد د اپنین د غرونو دلړیو یوه برخه شمېرل کیږي د مدیترانې د سمندرګي او لویې صحرا ترمنځ پراته دي. دا لړۍ د تونس له هیواد څخه پیل او د لویدیځ په لور غزیدلې ده او د منځنې اطلس، ساحلي اطلس، او کوچنې اطلس په نوم یادیږي. دګینې غرونه دګینې د خلیج په شمال لویدیځ کې د ساحل سره موازي پراته دي. ددې لړۍ ډیر لوړ ارتفاعات په لویدیځ کې د فوتا جالون غرونه دي

چې د ۱۵۰۰ مترو څخه ډېر لوړوالی لري. د افریقا په ختیځ کې لوړې ځمکې شته چې د حبشې د لوړو سطحو په نوم یادیږي. همدارنګه د ویکتوریا د جهیل په ختیځ کې د ختیځې افریقا لوړې پرتې دي چې د کینیا لوړې ۵۱۹۹ متره او د کلیمانجارو څوکه ۵۸۹۵ متره لوړوالی لري. د افریقا د لویې وچې نور غرونه د تبستي غرونه دي چې په صحرايي سیمو کې پراته دي، لوړه څوکه یې د امي قوسی په نوم یادیږي او د سمندر له سطحې څخه تقریبا ۳۵۰۰ متره لوړوالی لري.

- د افریقا د لویې وچې لویه صحرا ددې براعظم په کومه برخه کې موقعیت لري؟

صحرايي سیمې چې د افریقا په شمال کې پرتې دي د لویې صحرا په نوم، د نرۍ لوی شګلنځایونه تشکیلوي، چې زیاتره برخې یې د کرنې وړ نه دي. د افریقا ساحلي برخې سمندر ته د نږدیوالي په سبب کرنیزې برخې تشکیلوي لکه د مصر، لیبیا او الجزایر شمالي سیمې، همدارنګه سوېل ختیځو سواحلو هم کرنیزې حاصل خیزې ځمکې منځته راوړې دي. په ختیځو سواحلو کې د موزمبیق او سومالیې د هوادونو په اوږدو کې هم مهمې کرنیزې سیمې شته دي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د لوست په غوره مطلبونو بحث او خبرې وکړي او پایلې دې نورو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د ګیني د خلیج لویدیځې لوړې په څه نوم یادیږي؟
۲- د اطلس غرونه په کوم ځای کې موقعیت لري؟
۳- د افریقا د لویې وچې په ختیځ کې د غرونو کومه لړۍ پرته ده؟
٤- د تبستي غرونه د افریقا په کوم ځای کې موقعیت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د لومړي لوست د افریقا د لویې وچې له لیکنې پرته نقشه په خپلو کتابچو کې بشپړه کړئ او لاندنیو پوښتنوته ځواب ورکړئ.

۱- د غرونو هغه لړۍ چې د افریقا د لویې وچې په شمال لویدیځ کې پرتې دي څه نومیږي؟
۲- د افریقا د لویې وچې د غرونو د لوړو څوکو نومونه ووایاست؟

دریم لوست

سیندونه

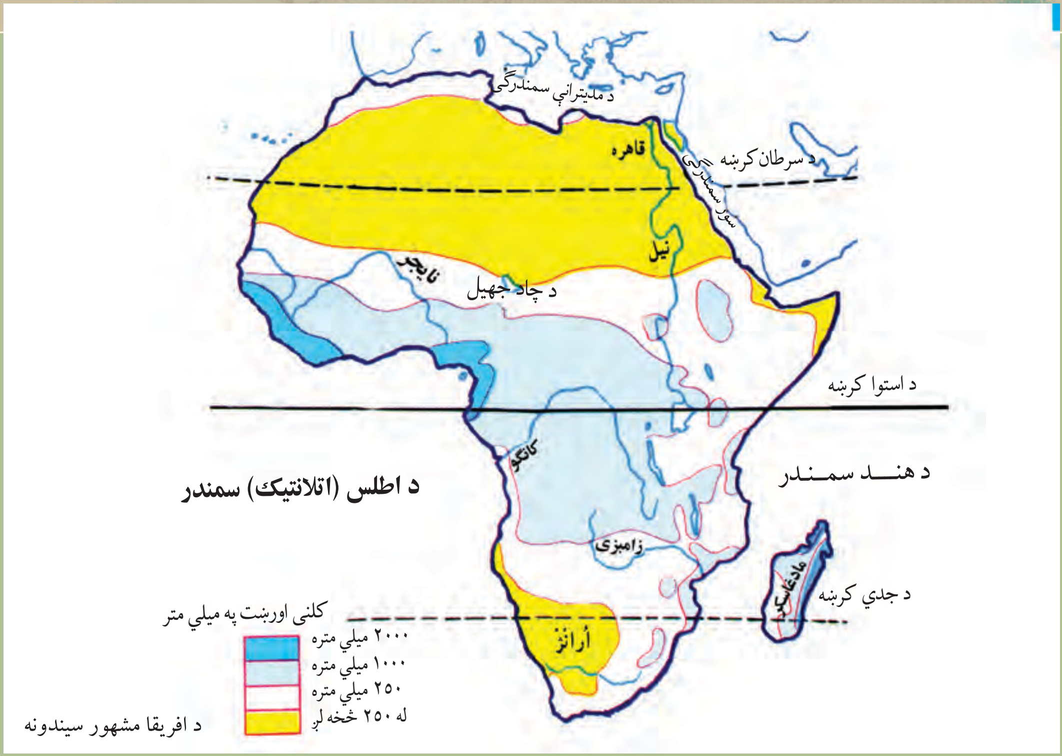

د افریقا مشهور سیندونه

د افریقا سیندونه په کومو حوزو کې پراته دي، او ددې لويې وچې په اقتصادي او کرنيز ژوند کې څه ارزښت لري؟

د افريقا د لويې وچې د سيندونو نقشې ته وګورئ. څرنګه چې د استوا کرښه د افريقا د لويې وچې د منځنۍ برخې څخه تېرېږي، نو ځکه يې په استوايي برخه کې اورښت ډېر زيات دی. له همدې کبله د افريقا په لويه وچه کې ډېر سيندونه بهيږي چې ټول اوږده او له اوبو څخه ډک دي. خو دا سيندونه د چټکې بهيدنې او لږ ژوروالي له امله د بېړۍ چلولو وړ نه دي.

- د افريقا د اوبو حوزې کومې دي؟

د افريقا د اوبو حوزې کولای شو په لاندې توګه وويشو:

۱- د مديترانې د حوزې سيندونه لکه د نيل سيند.

۲- داطلس سمندر د حوزې سيندونه لکه: کانګو، نايجير، سنيګال او اُرانژ.

۳- د هند د سمندر سيندونه، لکه: زامبيزي.

٤- د ترلې حوزې سيندونه چې د افريقا په جنوبي شګلن ځايونو يا لويه صحرا کې جذبيږي، لکه: شاري.

- **دنیل سیند**:

د افریقا له مشهورو سیندونو څخه دی، چې مصر یې د نړۍ د ډېرو لرغونو هېوادونو په لیکه کې دروولی دی. هیرودت یوناني مورخ لیکي چې (مصر د نیل ډالۍ ده). د نیل د سیند وادي پراخه ساحه ده، چې له ختیځ او لویدیځ لوري څخه د دښتو په واسطه محدوده شوې ده. د نفوسو د ګڼ شمېر زیاته برخه د نیل د سیند په وادۍ او د هغه په دلتا کې ځای پرځای شوې ده. د نیل سیند چې ٦٦٩٥ کیلومتره اوږدوالی لري د ویکتوریا او البرت د جهیلونو څخه سرچینه اخلي، د شمال په لور بهیږي او یوازې د قاهرې او د اسوان په سیمو کې د کرنې ځمکې اوبه کوي.

د نیل سیند نقشه

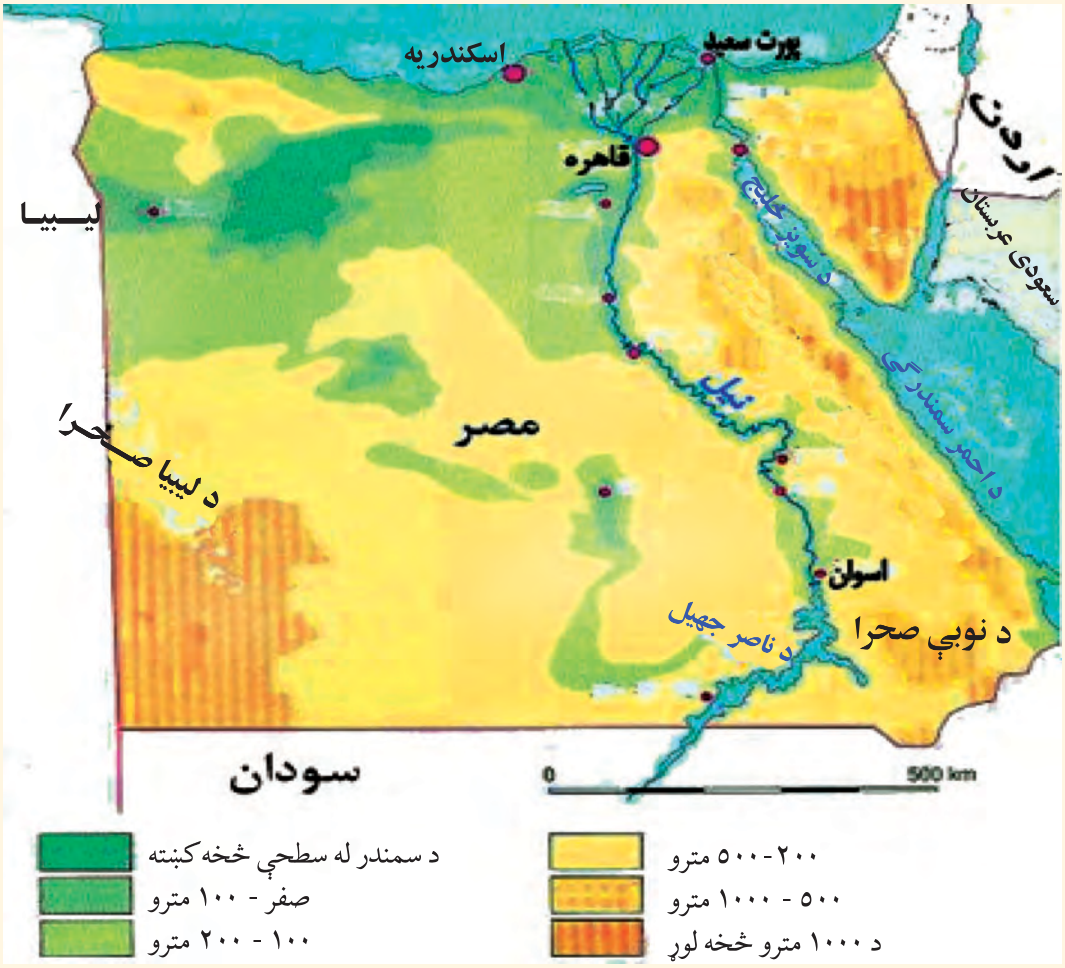

د نیل سیند په خپل مصب (خوله) کې د مدیترانې د سمندرګي د اسکندریې په برخه کې لویې دلتاوې (Deltas) جوړوي. د نیل د وادي رسوبي خاورو ددې حوزې په کرنه او د خلکو د بشري تمدن په بنسټ کې مرسته کړې ده. په مصر کې تقریباً هیڅ باران نه اوري، خو ددې لپاره چې له کرنې څخه پوره خوراکي مواد لاس ته راشي ډېرو اوبو ته اړتيا ده، دې موخې ته د رسيدلو لپاره د نيل پرسيند بندونه جوړ شوي دي. لکه چې دارنګه په ۱۹۷۱ م کال کې د اسوان بند د اسوان په سيمه کې جوړ شوی دی چې د نړۍ ډېر لوی مصنوعي

د افریقا د سیندونو سپینه نقشه

جهيل يې هم جوړ کړی دی. د نوموړي بند له اوبو څخه د کرنيزو ځمکو په خړو بولو کې ډېره ګټه اخيستل کيږي. سربېره پر دې د زياتو اوبو د خطر مخنيوی هم کوي او د برېښنا د توليد سبب هم ګرځيدلی دی. د نيل د سيند اقتصادي ګټه داده چې هم ورباندې بند جوړ شوی او هم د سوډان او مصر دواړه هېوادونه د هغه له اوبو څخه په اوبو لګولو کې ګټه اخلي. د نيل سيند مرستيالان د سپين نيل او ابي نيل په نومونو يادېږي. دا سيند د سوډان د هېواد تر پلازمينې د سپين نيل په نوم يادېږي. په همدې ځای کې د خپل مرستيال ابي نيل سره چې د حبشې له غرونو څخه سرچينه اخلي يو ځای کيږي. د سپين نيل اوبه د خپل بهير په اوږدو کې براس کيږي او اوبه يې لږېږي، نو ځکه ابي نيل د نيل د سيند د اوبو په حجم کې غوره رول لوبوي.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي هره ډله دې په لاندې موضوعاتو باندې بحث وکړي او پايله دې ټولګيوالو ته ووايي.

- د افريقا د لويې وچې د اوبو حوزې.
- د نيل سيند او مرستيالان يې.
- د نيل د سيند اقتصادی ارزښت.

پوښتنې:

۱- د نفوسو شمير د نيل د سيند په کومه برخه کې زيات دی؟
۲- د هغو بندونو نومونه واخلئ چې د نيل پر سيند جوړ شوي دي؟
۳- د نيل سيند څه اقتصادي ارزښت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د افريقا د سيندونو د ليکنې پر ته نقشه، په خپلو کتابچو کې رسم کړئ او په هغې کې د افريقا د مهمو سيندونو نومونه او موقعيت وليکئ.

د کانګو حوزه

د استوايي ځنګلونو منظره

د کانګو دحوزې ساحې ته ولې شنه افريقا وايي؟

د افريقا بله لويه حوزه د کانګو حوزه ده چې په طبيعي توګه هلته استوايي ګڼ او لوی ځنګلونه شته. ډېرې تودوخې او زياتو بارانونو ګڼ ځنګلونه په هغه ځای کې منځ ته راوړي دي. د نباتاتو وده دلته هيڅکله نه ځنډيږي. د افريقا دې برخې ته شنه افريقا وايي. هلته د ونو وده دومره زياته ده چې کله يې لوړوالی ۵۰ مترو ته هم رسيږي. د کانګو سيند چې له ختيځ څخه لويديځ لور ته بهيږي د افريقا استوايي برخه په برکې نيسي. د کانګو سيند د خپل نري بستر له لارې د اطلس په سمندر کې تويږي. د هغه د بهير منځنۍ او شمالي برخه استوايي باراني ځنګلونو پوښلې ده، هلته د نفوسو ګڼوالی شيندلی او يو له بل څخه لرې پراته دي او سيمه ييز خلک په خپلو کوچنيو کروندو کې په کرنه بوخت دي. د کانګو سيند د زاير د هېواد له جنوب ختيځ څخه سرچينه اخلي، د ۴۳۷۰ کيلومترو په واټن لومړی شمال لورته او بيا لويديځې خوا ته بهيږي او د خپلو زياتو اوبو سره د اطلس په سمندرکې تويږي. دا سيند د خپل بهير په پيل کې د لوالابا (*Lualaba*) په نوم يادشوی او د خپلو مرستيالانو سره يې د افريقا د لويې وچې د خاورې ۱،۸ برخه نيولې ده.

د کانګو د سيند اوږدوالی د نيل له سيند څخه لږ خو د اوبو حجم يې زيات دی. دا چې د اوبو د اخيستنې حوزه يې په استوايي سيمو کې پرته ده او هلته ټول کال باران اوري، نو له اوبو څخه ډک وي. د خپل بهير په پورتنی برخه کې يې ځړوبي هم منځته راوړي دي.

د نایجیر سیند:

د افریقا د اوبو له ډکو سیندونو څخه دی. د نایجیر سیند د افریقا د لوېې وچې په لوېدیځ کې دګینې او عاج ساحل د هېوادونو د سمسورتیا سبب شوي دی. د نایجیر د سیند لویه دلتا د نفتو غوره زېرمې هم لري چې د (پورت هارکورت *Port Harcourt* په برخه کې ځای پرځای شوي دي.

د نایجیر د سیند لوېدیځې برخې چې د ٤٠٠٠ کیلومترو په اوږدوالي يې د سیرالیون له لوړو څخه سرچینه اخیستې د مالي له هېواد څخه د تېرېدو وروسته د نایجیریا هېواد ته ننوځي او د اطلس سمندر دګیني په خلیج کې توېیږي.

د زامبزي سیند:

د زامبزی سیند له ۲۵۰۰ کیلومترو څخه زیات اوږدوالی لري د زامبیا د هېواد له شمال لوېدیځ څخه سرچینه اخلي او د جنوب خواته بهیږي.

ددې حوزې زیاته برخه لوړو سطحو چې زیاتره يې وښو پوښلې نیولې ده. دا سیند له شمال څخه سوېل خواته بهیږي او د هند په سمندرکې توییږي. د زامبزي سیند د خپل بهیر په اوږدو کې ځروبې (آبشار) منځته راوړي چې مهم ځروبی يې ویکتوریا نومیږي.

د سنیګال سیند:

دا سیند د لوېدیځې افریقا د سنیګال په هېواد او د اطلس سمندر په ختیځ کې موقعیت لري او د اطلس په سمندرکې توییږي.

د سنیګال سیند ۱۲۰۰ کیلومتره اوږدوالی لري. د سنیګال دره هم د استوګنې له غوره مرکزونو څخه ده. د افریقا په لویه وچه کې د سیندونو شتوالی د هوا د لوندوالي، سمسورتیا او د کرنیزه تولیداتو د زیاتوالي سبب کیږي. همدارنګه ددې سیندونو شتوالی د هغو په شاوخوا کې د زیات شمیر وګړو د ځای پرځای کیدنې او هم د تاریخ په اوږدو کې د لرغونو او پرتمینو تمدنونو د منځ ته راتلو سبب شوي دي. د افریقا سیندونه په پسرلي کې مستیږي، خو له نیکه مرغه اوس يې سیلابي بهیر تر یو حده تر کنترول لاندې راغلي دي.

د سنیګال سیند

د زمبیا او زمبابوې د هیوادونو تر منځ د زامبزي د سیند د پاسه پل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې په دې هکله چې ولې د افریقا د لویې وچې سیندونه د کال په اوږدو کې له اوبو ډک او سیلابي وي، بحث وکړي او د خپلو خبرو او بحث پایلې دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱– د افریقا سیندونه د دې لویې وچې پر اوبو او هوا او اقتصاد څه اغیزه لري، توضیح یې کړئ.

۲- د کانګو سیند څه ارزښت لري؟

۳- د سنیګال سیند د څه غوره ارزښت لرونکی دی؟

٤- د نایجیر سیند څه اقتصادي ارزښت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د سیندونو په هکله خپل لنډ معلومات ولیکئ او د جغرافیې په راتلونکې لوست کې یې ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

جهيلونه

د افريقا د يوه جهيل منظره

د جهيل په هکله څه پوهېږئ او له جهيل څخه څه ګټه اخيستل کېږي؟

د افريقا په لويه وچه کې ډېر لوی او کوچني جهيلونه شته، چې تر ټولو لوی يې د ويکتوريا جهيل دی او د تانزانيا او يوګندا د هېوادونو ترمنځ بېلوونکې پوله جوړوي. ډېر کوچنی جهيل يې د نګامي جهيل دی چې د بوتسوانا په هېواد کې دی. د جهيلونو له اوبو څخه د څښلو او د سمندري حيواناتو او الوتونکو د خوړو لپاره ګټه اخيستل کيږي. ځيني جهيلونه مالګين وي يعنې هغه وخت چې د جهيلونو اوبه په بړاس بدلې شي مالګه يې رسوب کوي. همدارنګه هغه الوتونکي چې له يوې سيمې څخه بلې سيمې ته ځي، د لارې په اوږدو کې د همدې جهيلونو او د هغو له اوبو څخه ګټه اخلي. ددې جهيلونو له اوبو څخه د اوبو د غټو پمپونو په وسيله د ساحلي سيمو د خړو بولو لپاره ګټه اخيستل کيږي. د افريقا په لويه وچه کې ددې جهيلونو شتوالی په سيمه کې د رطوبت سبب هم کيږي او تر يوه حده د هغې سيمې د وچ والي مخه نيسي. نوموړي جهيلونه زياتره د افريقا په سوېل ختيځ کې پراته دي چې ددې لويې وچې د تکتونيکي ساحې ښکارندوی دي.

لکه څرنګه چې مو مخکې وويل دافريقا د لويې وچې مهم جهيل ويکتوريا (Victoria) دی چې د تانزانيا او يوګندا هېوادونو ترمنځ بېلوونکې پوله جوړوي او لوی ښارونه هم د ويکتوريا د جهيل شاوخوا جوړشوي دي. په طبيعي نقشه کې ګورئ چې د نياسا (Nayasa) (مالاوی) جهيل د موزمبيق د هېواد

په شمال او د مالاوی دهېواد په ختیځ کې، د تانګانیکا جهیل د تانزانیا د هېواد په لویدیځ کې، د البرت (Albert) جهیل د یوګندا د هېواد په لویدیځ کې،د رودولف (Rudolf) جهیل د کینیا د هېواد په شمال لویدیځ کې، د چاد (Chad) جهیل د چاد په هېواد کې، د تانا (Tana) جهیل په ایتوپیا کې او د نګامي (Ngami) جهیل د بوتسوانا په هېواد کې موقعیت لري.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د جهیلونو د اقتصادي ارزښت په هکله بحث او خبرې وکړي، د بحث پایلې دې ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د افریقا د لویو او کوچنیو جهیلونو نومونه واخلئ؟
۲- د افریقا په لویه وچه کې د جهیلونو شته والی څه ګټه لري؟
۳- د نګامي جهیل په کوم هېواد کې موقعیت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د افریقا د لویې وچې نقشه رسم کړي او ټول جهیلونه دې په هغې کې وښیي او رنګ دې کړي.

سمندرګي (بحیرې)

د مدیترانې له سمندرګي څخه یو تصویر

دافریقا د سمندرګیو په هکله څه پوهیږئ او د افریقا خلك له سمندرګیو څخه څه ګټه اخلي؟

د افریقا لویه وچه د ځمکني جوړښت او سواحلو له نظره چې لري یې زیات سمندرګي نه لري.
دا لویه وچه دوه مهم سمندرګي لري چې له هغو څخه د سوداګرۍ د بېړیو د تګ او راتګ لپاره ګټه اخیستل کیږي. همدارنګه له سمندرګیو څخه دکال په بېلا بېلو موسمونو کې مهاجر الوتونکي چې له یوځای څخه بل ځای ته کوچیږي د هغو له موقعیت څخه دیوې پیژندل شوې سیمې په توګه ګټه اخلي. سربېره پردې د اوبو د حیواناتو لپاره خواړه هم برابروي. هغه وګړي چې د سمندرګیو په سواحلو کې استوګنه لري دهغو د کبانو په ښکار د ژوند اړتیاوې پوره کوي.

۱- د مدیترانې سمندرګی

د افریقا د لویې وچې په شمال کې د مدیترانې سمندرګی پروت دی، چې د نړۍ لوی سمندرګی دی. پراخوالی یې ۲،۹۶۶،۰۰۰ کیلومتره مربع او ډېره ژوره نقطه یې ۴۳۳۰ متره ده. دا سمندرګی په جنوب ختیځ کې د سویز کانال په واسطه د سور سمندرګي سره نښلول شوی دی او په لویدیځ کې د جبل الطارق د ابناء په واسطه د اطلس (اتلانتیک) د سمندر سره نښتی دی او لویه سوداګریزه لاره یې جوړه کړې ده. هغه هېوادونه چې د مدیترانې د سمندرګي شاوخواته پراته دي مدیترانه یي اقلیم او ښې هوا لرونکي دي.

۲- احمر (سور) سمندرگی:

احمر یا سور سمندرگی د افریقا په شمال ختیځ کې پروت دی چې په شمالي برخه کې د سویز کانال په واسطه د مدیترانې د سمندرګي سره نښلول شوی دی او په سوېل ختیځه برخه کې د باب المندب د ابناء په واسطه د عدن له خلیج سره نښتی دی. ددې سمندرګي پراخوالی ٤٣٨،٠٠٠ کیلومتره مربع دی. اوبه یې ډېره مالګه لري او د څښلو وړ نه دي. همدارنګه هلته د اوبو براس کېدل خپلې لوړې اندازې ته رسیږي، ځکه چې له دواړو خواوو د لویو صحراوو په واسطه محدود شوی دی.

د سور سمندرګی یو تصویر

اضافي معلومات:

د سويز کانال: د سويز د کانال کيندل فرانسوي مهندس فرديناند دوليسپس طرحه کړ. ددې کانال د جوړولو کار په ۱۸۵۶ م کال کې پېل او په ۱۸۶۹ کال کې پای ته ورسيد او د نومبر په مياشت کې پرانستل شو. ۹۹ کلن امتياز يې يو نړيوال شرکت ته چې په هغې کې فرانسې، انگلستان او نورو اروپايي هېوادونو گډون درلود ورکړ شو او مرکز يې په پاريس کې و. د سويز د کانال اوږدوالی د مديترانې د سمندرگي د غاړې د پورت سعيد له بندر څخه تر سويزه يعنې د سور سمندرگي ترغاړې ۱۶۱ کيلومتره دی، د گټې اخيستنې وړ سورېې ۶۰ متره او ژوروالی يې ۱۲ متره دی.

د سويز له کانال څخه د ۶۰ زرو ټنو په ظرفيت بېړۍ شپه او ورځ تگ اوراتگ کولای شي. د آسيا او اروپا ترمنځ په سلوکې ۸۰ د سوداگريزو مالونو لېږديدنه د سويزکانال له لارې ترسره کيږي چې د نړيوالې سوداگرۍ په سلوکی ۱۵ په بر کې نيسي. د سويز کانال د مصر په هېواد کې کيندل شوی دی. سويز کانال په ۱۹۵۶ م کال کې د مصر دولت له خوا ملي اعلان شو.

د سويز د کانال يوه څنډه

د سویز د کانال یوه بله برخه

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د سمندرګیو د اقتصادي ارزښت په هکله بحث وکړي او د بحث پایلې دې نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د مدیترانې سمندرګی دافریقا د لویې وچې په کومه برخه کې موقعیت لري؟

۲- سور (احمر) سمندرګی په شمال کې د کوم کانال په وسیله د مدیترانې د سمندرګي سره نښلول شوی دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د افریقا نقشه رسم کړي او سمندرګي دې د هغې پرمخ وښیي.

خليجونه

د افريقا د خليجونو نقشه

دافريقا د لويې وچې په شاوخواكې كوم خليجونه شته دي؟

د افريقا د لويې وچې په غاړوكې د وتلو او ننوتلو برخو د نشتوالي له امله، زيات شمېر خليجونه نشته. د افريقا خليجونه عبارت دي له:

- د عدن خليج (Aden) ددې لويې وچې په شمال ختيځ كې چې د آسيا د لويې وچې يوه برخه هم گډه كيږي موقعيت لري.
- د فول (Foul) خليج د افريقا په شمال ختيځ كې چې په سور (احمر) سمندرگې كې موقعيت لري.
- د سويز(Suez) خليج د سويز كانال په جنوب كې موقعيت لري.

د افريقا د شمال خليجونه عبارت دي له:

د سلوم (Salum) خليج، بمبه (Bamba) خليج، سدرا (Sidra) خليج، قابس (Qabis) خليج او د تونس(Tunis) خليج چې د افريقا په شمال كې د مديترانې په سمندرگې كې موقعيت لري.

هغه خليجونه چې د افريقا په سوېل لويديځ كې موقعيت لري عبارت دي له:

دگيني Guinea خليج، والويس Walvis خليج، لودريتس Luderits خليج او د سنت هلنا Saint Helena له خليج څخه چې ددې خليجونو له ډلې څخه دگيني خليج د افريقا د لويې وچې ډير لوى خليج او ډېر كوچنى خليج يې د سويز خليج دى، چې د سويز كانال په سوېل كې موقعيت لري.

هغه خليجونه چې د مدغا سكر د ټاپو په شاوخواكې پراته دي عبارت دي له:

د سنت اگوستين له خليج څخه د مدغاسكر د ټاپو په سوېل لويديځ كې او د انتون ژيل (Antongil) له

خلیج څخه د مدغاسکر د ټاپو په شمال ختیځ کې.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د نقشې له مخې خلیجونه نورو ته وښیي.

پوښتنې:

۱- د افریقا د لویې وچې شمال ختیځ خلیجونه دنقشې پرمخ وښایاست؟
۲- د سویز خلیج د افریقا د لویې وچې په کومه برخه کې موقعیت لري؟
۳- د افریقا د جنوب لویدیځو خلیجونو نومونه واخلئ او په نقشه کې یې وښایاست؟
٤- دافریقا د لویې وچې د ډېر لوی او کوچني خلیج نوم واخلئ؟
٥- د سنت اګوستین خلیج او د انتون ژیل خلیج د نقشې پرمخ وښـایاست.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د افریقا د لویې وچې نقشه رسمه کړي او د ټولو خلیجونو موقعیت دې دهغې پرمخ ولیکي.

اقليم

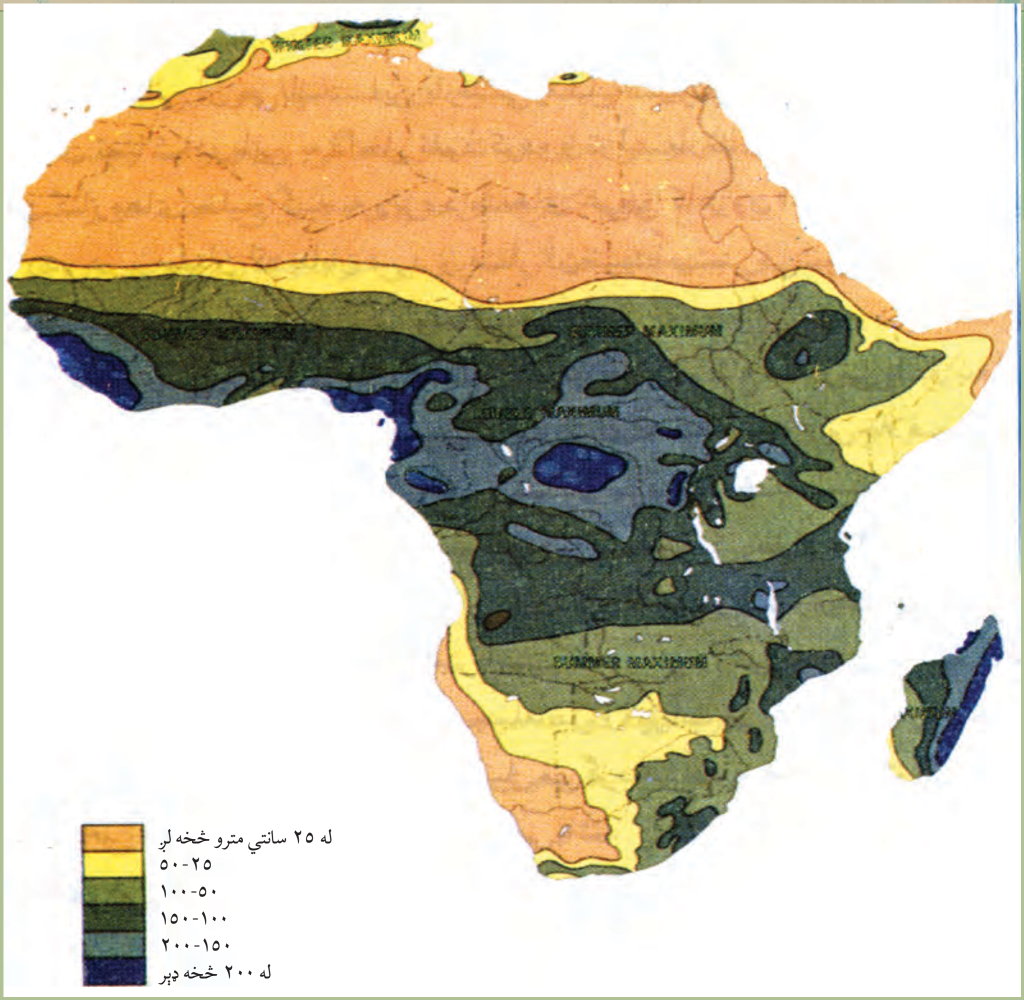

د افريقا د لويي وچې د اورښت نقشه

ولې د افريقا د لويې وچې اقليم سره توپير لري؟

د افريقا لويه وچه د هغه موقعيت له سببه چې د ځمکې د کرې پرمخ يې لري، د نړۍ ډېره توده لويه وچه شمېرل کيږي. که نقشې ته ښه ځير شو، نوګورو چې يوه برخه يې په استوايي چاپېريال کې موقعيت لري او ددې سيمې اقليم تود، سوځوونکی او ډېر ناخه مرطوب دی. د افريقا د وچې شمالي او سوېلي سيمې د استوا د خط لاندې سيمه کې پراختيا موندلې، اقليم يې نسبتاً معتدل او لنده بل يې ډېر لږ دی، ځکه چې په شمال لويديځ کې د اطلس غرونه، په ختيځ کې د حبشې لوړې سطحې او په سوېل کې د د راکنسبرګ غرونه وچې ته د سمندري مرطوبې هوا د ورننوتلو خنډ ګرځي.

د افریقا ختیځې برخې د هند سمندر د مونسوني غیر منظمو بادونو په سیمه کې پرتې دي. په داسې حال کې چې پاتې برخې یې د تجارتي منظمو بادونو څخه برخمنې دي. د افریقا په بیدیاوو او سوزوونکو دښتو کې وچ او تاوده توپانونه لګیږي چې د خمسین په نوم شهرت لري. د استوایي سیمو اقلیم یې تود او نمجن دی او د کلنی تودوخې منځنۍ اندازه یې د سانتیګراد د ۳۰ درجو په شاوخواکې ده. دافریقا ډېره توده سیمه چې په حقیقت کې نړیوال ریکارډ لري د عزیزیه Azizia په نوم د لیبیا په شمال لویدیځ کې موقعیت لري چې د تودوخې لوړه اندازه یې د سانتیګراد تر ۵۸ درجو پورې ثبت شوې ده.

- د اطلس دغرونو، د حبشې د لوړو سطحو او د دراکنسبرګ د غرونو شته والی د افریقا د لویې وچې پر اقلیم څه اغیزه لري؟

افریقا لږ اورښت لري. یوازې د استوا د کرښې په شاوخوا کې ټول کال اورښت کیږي. د استوا د کرښې څخه د شمال او سویل لورته ورو ورو د هوا لنده بل لږیږي او لږ اورښت لري. واورې یوازې په ډیرو لوړو غرنیو سیموکې اوري او همیشنۍ واورې په لوړو ځوکوکې لیدل کیږي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي اوهره ډله دې د لوست د متن او اقلیمي نقشو څخه په ګټې اخیستنې سره دافریقا د بادونو، رطوبت او تودوخې په هکله معلومات راټول او ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- د افریقا د لویې وچې په کومو سیموکې واوره اوري؟

۲- په افریقاکې ډېره توده سیمه چې نړیوال ریکارډ لري په کوم هېوادکې موقعیت لري او په څه نامه یادېږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

که چیرې د استوا له کرښې څخه د افریقا د لویې وچې شمال او سویل لور ته سفر وکړو په خپل تګــلورې کې په ترتیب سره د کوم ډول آب او هوا سره مخامخ کیږو؟

مختلفې اقلیمي سیمې

د صحرايي اقليم يوه ځنډه

آيا پوهيږئ دافريقا په مختلفواقليمي سيمو كې كوم ډول نباتات ليدل كيږي؟

د افريقا لويه وچه د ډول ډول اقليمونو له پلوه په لاندې اقليمي سيمو ويشلې ده:

۱- داستوايي ځنګلونو د سيمې اقليم

دا سيمې ډېره توده استوايي آب او هوا او هميشني بارانونه لري چې د كانګو حوزه او د افريقا سوېل لويديځ سواحل په بركې نيسي. په دې برخه كې استوايي چتر ډوله د لوړو ونو ځنګلونه زيات شته دي . دلته د كاك او ربړ ونې ډېرې شنې كيږي. د استوايي ځنګلونو په ساحه كې په ځانګړي ډول د كانګو پلازمېنه يعنې دكنشاسا حوزه او د ګابون، لايبريا، سيراليون او كانګو برازاويل يوه برخه شامله ده.

- د استوايي اقليم ځانګړتياوې وواياست؟

۲- د ساوانا د استوا لاندې ساحې اقليم

دا ساحه د استوايي ځنګلونو د ساحې په شمال او سوېل كې موقعيت لري. په سوېل كې تر زامبيا او په شمال كې مركزي افريقا، نايجريا او دمالي سوېل په بركې نيسي.

د ساوانا نباتاتو د پوښښ یوه منظره

۳-د ستپ د ساحې اقلیم

د ستپ د سیمې اقلیم چې د افریقا په شمال کې د پټې په څېر د ختیځ څخه لویدیځ لورته غځېدلی دی، ددې سیمې د مالدارانو لپاره یې ښه څرٍ ځایونه منځته راوړي دي او د استوا کرښه لاندې سیمې او لویې صحرا ترمنځ پروت دی. نوموړې سیمې نسبتاً توده او معتدله باراني آب او هوا لري. نوموړې سیمه د افریقا په سوېل کې بوتسوانا، د نامیبیا یوه برخه او د سوېلي افریقا شمال ختیځې برخې په برکې نیسي چې هغه هم د مالدارانو د څرٍ ځایونو او غلو دانو د کرنې لپاره برابره ده.

د ستپ اقليم

٤- د صحرايي سيمې اقليم

صحرايي سيمه د افريقا د براعظم په شمال کې ډېره پراخه ده، ټوله لويه صحرا په کې راځي. دا سيمه د سوډان او مصر څخه پيل د موريتانيا تر وروستی برخې پورې رسيږي او د نړۍ د لويو صحراوو څخه شمېرل کيږي. په دې سيمه کې وچه او صحرايي آب او هوا او لړ اورښت وي. په نوموړې ځای کې شاړې او پراخ شګلنځايونه شته چې د کرنې لپاره ښه زمينه نشي برابرولای. دا اقليم د افريقا په سوېل کې سوېل لويديځه وروستنۍ برخه په بر کې نيسي او د افريقا په سوېل لويديځ ساحل کې د يوې کوچنۍ پټۍ په څېر د عرض البلد تر ۱۰ درجو پورې غځيدلې ده. په دې سيمه کې د کالاهاری او ناميبيا صحراوې هم شامليږي.

- صحرايي سيمې د څه ډول اقليم لرونکې دي؟

٥- د مديترانه يي سيمې اقليم

مديترانه يي اقليم د افريقا په شمال کې ساحلي غاړې په برکې نيسي چې د اسکندريې څخه د مراکش تر سواحلو پورې غځيدلې دي. ددې سيمې مهم پيداوار انګور، د ستروس د کورنۍ ميوې (لکه کينو، نارنج،

مالټه، لیمو، سنتره)، خرما اوګني دي. خو په جنوبي افریقاکې مدیترانه یي اقلیم د هغې سوېل ختیځې برخې په بر کې نیسي چې د لوسوتو کوچنی هېواد او د سوېلي افریقا جنوب ختیځې برخې په کې شاملې دي. سربېره پر هغې د جنوبي افریقا د هېواد پلازمینه او مهم بندر کیپ ټاون هم مدیترانه یي اقلیم لري.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د افریقا په اقلیمي سیمو باندې بحث وکړي او د هرې ډلې استازی دې د ټولګي مخ ته د خپلې ډلې د بحث پایلې نورو ته بیان کړي.

پوښتنې

زده کوونکي دې لاندې جدول د ورکړ شوي بیلګې په نظر کې نیولوسره په خپلو کتابچوکې بشپړ کړي.

د اقلیم ډول	داقلیم ځانګړتیاوې
۱- د استوایي ځنګلونو سیمې اقلیم	۱- دا سیمې د ډېرې تودې استوایي اب او هوا چې همیشنۍ اورښتونه ورسره مل وي لرونکي ده. چې په هغې کې د استوایي چتر ډوله لوړو ونو ځنګلونه ډېر لیدل کیږي.
۲- د ستپ د سیمې اقلیم	۲-
۳- د صحرایي سیمې اقلیم	۳-
٤- د مدیترانه یي سیمې اقلیم	٤-

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د افریقا نقشه رسم کړي، او د افریقا د لویې وچې اقلیمي سیمې دې د نقشې پر مخ په بېلکلو رنګونو وښیي.

سياسي جغرافيه

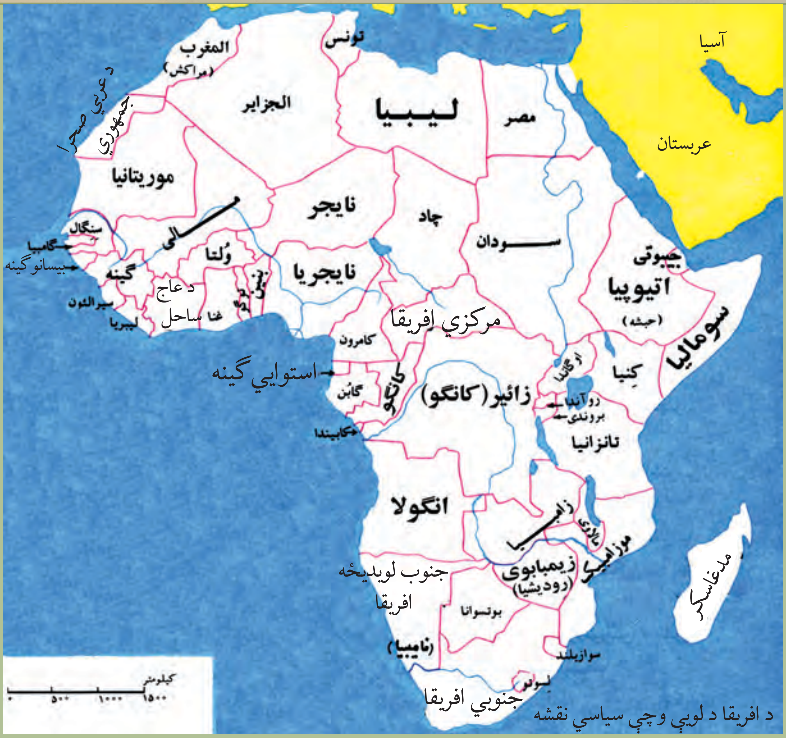

د افريقا د لويې وچې سياسي نقشه

د افريقا د لويې وچې د سياسي جغرافيې په هكله څه پوهيږئ؟

افريقا هغه لويه وچه ده چې په كې زيات بدلونونه ليدل كيږي، له دې حقيقت سره هغه وخت اشنا كيږئ چې د افريقايي مهاجرينو لويو ډلو ته چې په نړۍ كې ځاى پر ځاى شوي دي پاملرنه وكړئ. ډېر وګړي يې د سياسي او اقتصادي ناوړه شرايطو له امله د تېښتې په حال كې دي، خو افريقا په مثبت ډول هم د بدليدو په حال كې ده، په دې معنا چې د ستونزو د لېږي كولو د حل لاره يې هم پيداكړې ده. د بېلګې په توګه د ځينو سيمو د صحرايي كيدلو سره د مبارزې او مخنيوي په خاطر يې ښه كارونه هم سرته رسولي دي او د سمسورتيا د ساتلو لپاره يې كوښښ كوي. خو ددې لويې وچې خلكو د سياسي، اقتصادي او ټولنيزې پرمختيا په برخه كې د نړۍ د نورو لويو وچو په پرتله وروسته ګام ايښى دى، نو ځكه نسبتاً وروسته پاتې دي.

ددې لويې وچې زياتره خلك د سوانا په سيمو كې په شيندلي ډول استوګنه كوي او يا د ځنګلونو په منځ كې اوسيږي يا داچې لاتراوسه د كوچيانو په څېر ژوند كوي. دوى د خپل ژوند اړتياوې د ابتدايي كرنې له لارې لاس ته راوړي.

د افريقا د لږې پرمختيا په هكله ځينې ليكونكي او څېړونكي په دې باور دي چې د هغو د وروسته پاتې والي اصلي حقيقت د نورو لاملونو ترڅنګ يو هم د لويديځو اروپايانو په وسيله د هغوى استثمارول دي او كه نه د ښكيلاك(استعمار) د مخه له ۱۲ څخه تر ۱۵ ميلادي پېړۍ پورې ځينو تور پوستكو افريقايانو د سوډان

د هېواد په لویدیځ کې خپل کلتورونه درلودل او متمدنه هېوادونه یې منځته راوړي وو چې دګانا او مالي هېوادونو نومونه هم له هماغو پخوانیو قومونو څخه استازیتوب کوي او حتی نن هم وینو هغه هېوادونه چې تازه خپلواکی ته رسیدلي، د هېوادونو یا ښارونو او نورو برخو نومونه یې چې د اسارت په وخت کې ایښودل شوي وو بدل کړي او یا یې بېرته هم هغه پخوانیو اصلي نومونو ته ګرځولي دي او یا یې د پخوانیو اتلانو او جنګیالیو په نوم یادوي. هغه وخت چې د اروپایي هېوادونو پانګوالو، د ښه سوق الجیشي موقعیت، طبیعي ډېرو منابعو او بشري ارزانه ځواک ته د رسیدو پر بنسټ افریقا خپل هدف وګرځوله او هلته یې د خپلو صنعتي تولیدي توکو د وړاندې کولو لپاره تود

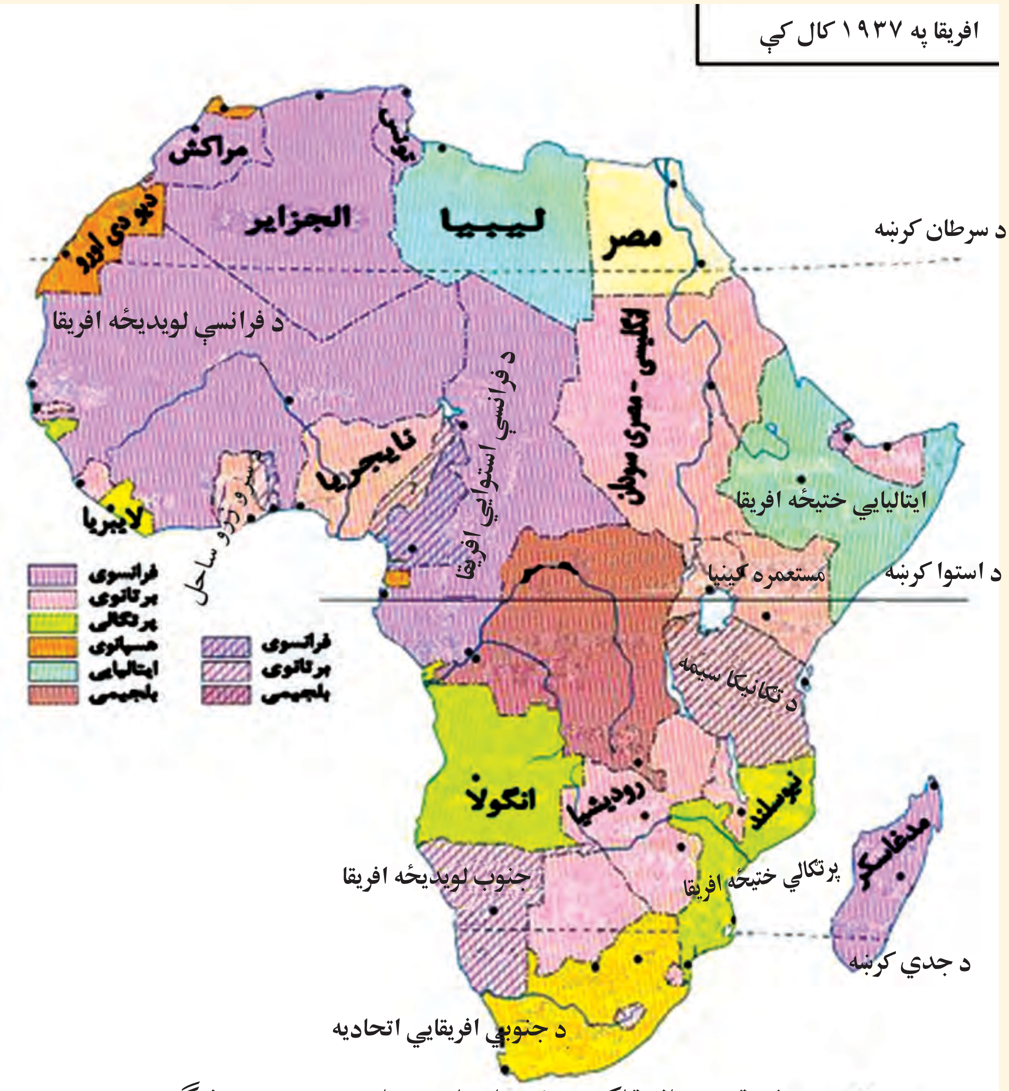

• دغه نقشه په افریقاکې د ځینو اروپایي هېوادونو مستعمرې ښرګندوي.

بازار وموند، د هغو پر استثمار يې نور هم کوښښ وکړ.

د هغو جګړو په پايله کې چې د افريقا خلکو پر دښمن برى حاصل کړ د افريقا د مختلفو سيمو نورې خپلواکى غوښتونکې جبهې يې هم وهڅولې او هغوى يې له استعمارګرانو څخه دخپلواکى لاسته راوړلوته، هيله من کړل. په افريقاکې تر ۱۹۵۱ م کال پورې له څلورو هېوادونو (حبشى، لايبريا، مصر او جنوبي افريقا) څخه زيات خپلواک نه وو او له ۱۹۵۲ م څخه تر ۱۹۹۶ م کال پورې د هغو شمير ۳۷ ته ورسيده چې اوس د افريقا د لويې وچې په سياسي نقشه کې ۵۵ خپلواک هېوادونه ليدلاى شو.

د استعمار د دوران د افريقايي مريانو يو تصوير

په جنوبي افریقا کې د اوږدې مودې لپاره د لویدیځو هېوادونو سپین پوستکي لږه کي په واک کې وو او پر زیاترو تور پوستکو باندې يې حکومت کاوه. دا نژادي تبعیض(اپارتاید) په هغه ځای کې د توروپوستکو خلکو د مهاجرت لامل شوی و، د اپارتاید له پای ته رسیدو وروسته کله چې په جنوبي افریقا کې په ۱۹۹٤م کال کې خپلواکې ټولټاکنې وشوې، دهغه هېواد اوسیدونکي بیرته خپلو اصلي سیمو ته راوګرځیدل.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د جنوبي افریقا په نژادي تبعیض دې بحث وکړي او پایلې دې نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ نژادي تبعیض په کوم کال کې په جنوبي افریقا کې پای ته ورسیده؟
۲ـ د نړۍ په نقشه کې اوس افریقا څو خپلواک هېوادونه لري؟ د نقشې پرمخ يې وښایاست.
۳ـ څېړونکو د افریقایانو د ورو پرمختګ په هکله څه نظر درلوده؟
٤ـ په ۱۹۵۱ م کې افریقا څو خپلواک هیوادونه درلودل؟ نومونه يې ووایاست.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د لوېې وچې د وروسته پاتې والی لامل په هکله یوه مقاله ولیکئ او ټولګیوالو ته يې وړاندې کړئ.

بشري جغرافیه

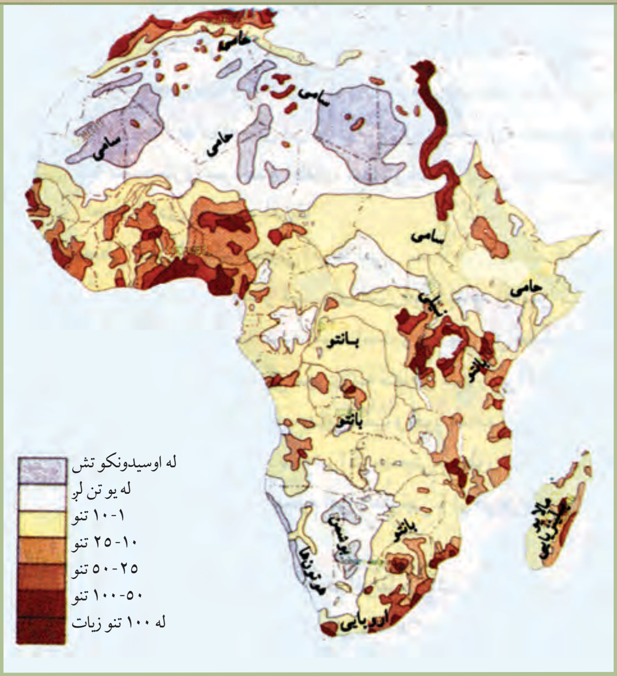

د افریقا په لویه وچه کې د نفوسو د جغرافیایي ویش نقشه

ـ دافریقا د لویې وچې په کومو سیمو کې د نفوسو شمیر زیات دی او ولې؟

د افریقا د لویې وچې بشري جغرافیه په څلورو برخوکې چې له نفوسو، نژاد، ژبې او دین څخه عبارت دي په بشپړه توګه مطالعه کوو.

نفوس:

د نړۍ د بشر ډېر لرغوني آثار، د افریقا د لویې وچې د تانزانیا په هېواد کې لیدل شوي چې څه ناڅه ٤،٥ میلیونه کاله لرغونتوب لري. په ۱۹۹۸م کال کې د افریقا په لویه وچه کې د ٦١٥ میلیونو تنو په شاوخوا کې خلکو ژوند کاوه، چې د ټولې نړۍ د نفوسو په سلو کې ۱۲،۲ یې جوړول. ددې لویې وچې د نفوسو د لږوالي لامل په صحراوو او ګڼوځنګلونو کې د ژوند نامناسب شرایط، ساري ناروغی، کورنۍ جګړې او د خوراکي توکو لږوالي دی. د وګړو ګڼوالی د افریقا په مختلفو سیمو کې سره توپیر لري. د افریقا په صحرا کې تقریباً څوک نه اوسیږي، په سوانا او سب تروپیک سیمو کې چې حاصلخیزې ځمکې لري د نفوسو ګڼوالی یې ډېر دی، د بېلګې په توګه د نیل سیند د وادۍ په کښتنۍ برخه کې د نفوسو ګڼوالی په هرکیلومتر مربع کې ۱۰۰ تنو ته رسیږي. د نفوسو ګڼوالی د سیندونو او سمندرونو په غاړو کې هم لیدل کیږي.

ـ د افریقا د لویې وچې د نفوسو د لږوالي لامل (علت) څه دی؟

نژاد:

د افریقا د لویې وچې د نفوسو د ویش او قومي ترکیب نقشوته وګورئ. دافریقا په شمال کې عرب خلک ژوند کوي چې په عربي ژبه خبرې کوي او زیات شمیر یې په ښارونوکې اوسیږي. د کلیو خلک په کرنه بوخت دي. ددې سیمې عرب اوسیدونکي له دوو قبیلو یعنې حامي(Hami) او سامي(Sami) سره تړاو لري. دا خلک غنم رنګه خیره او تور ویښتان لري. د افریقا په شمال لویدیځ کې بربر قبایل استوګنه کوي چې سپین پوټکی لري او د اسپانویانو او ایټالویانو له نسل سره ورته والی لري. له همدې کبله د مراکش، الجزایر او تونس هیوادونه د بربر هیوادونو په نوم یادوي. د افریقا په جنوبي او مرکزي برخو او لویې صحرا کې تور پوستي خلک اوسیږي چې د افریقایي تورانو په نوم یادیږي او د افریقا د ټولو وګړو $\frac{۲}{۳}$ برخه جوړوي، خو له توکمیز پلوه سره توپیر لري، نو ځکه په بېلو بېلو ډلو ویشل شوي دي.

د مهاجرینو نقشه

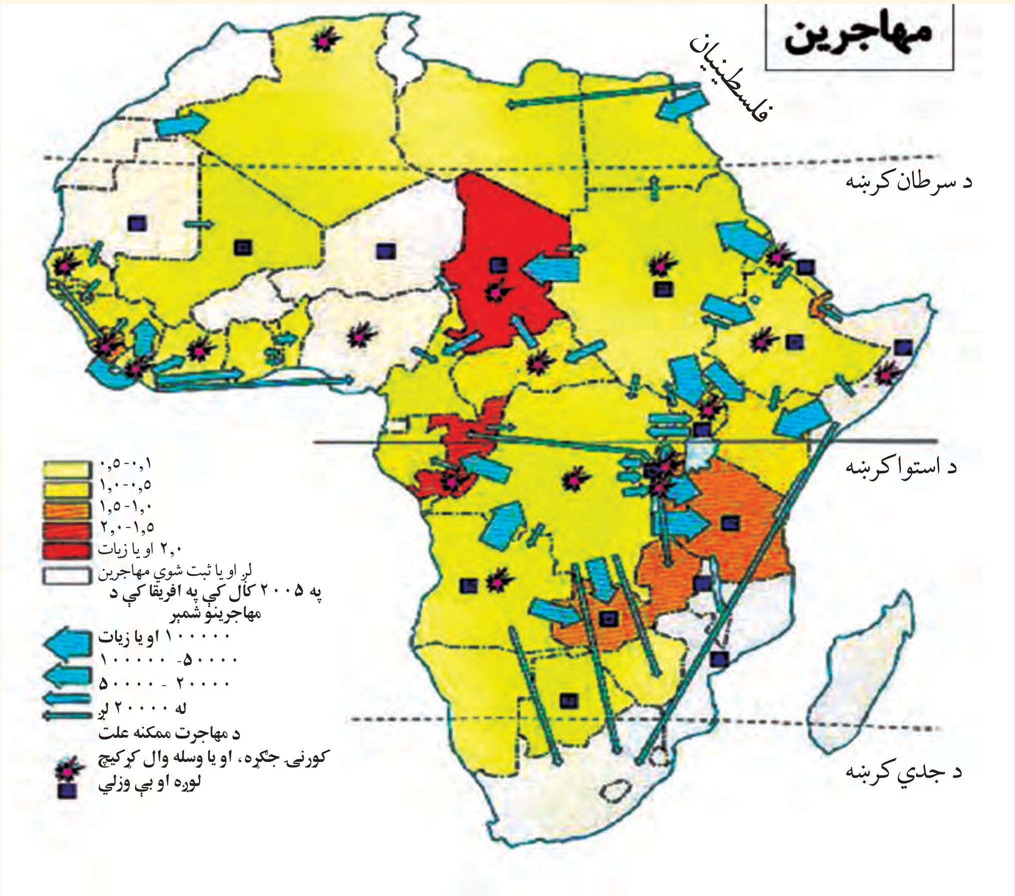

د مرکزي او جنوبي افریقا په لویه صحرا کې تورپوستکي خلک ژوند کوي چې د ونې (قد)، څېرې او د پوستکي د رنګ له پلوه سره توپیر لري اوپه دوو برخو سوډاني او بنتونیګرویانو ویشل شوي دي. د منځنی افریقا په استوایي ځنګلونو کې د پیګمي قبیلو وګړي اوسیږي چې ټیټې ونې لري. د نارینوو منځنۍ ونه يې ۱۴۵ سانتي متره او د ښځو يې ۱۳۵ سانتي مترو ته رسیږي. د پیګمي خلکو د پوستکي رنګ دومره تور نه دي. ددې خلکو کورونه او اړتیاوې له ځنګلونو څخه پوره کیږي او کورونه يې په مشکل سره لیدل کیږي، ځکه د هغو کورونه د ونو پاڼو او ښاخونو پوښلي دي. د زړو پیګمي خلکو کالي د يو ملاتړونی(کمربند) څخه عبارت دي چې د ملا څخه يې تړي، او کله هم د ونو پاڼې په هغو پورې تړي. کله چې اروپايي سپین پوستي مهاجر خلک د ۱۸۰۰ م کال څخه وروسته افریقا ته راغلي وو، د خپلو ښکیلاکي (استعماري) کړنو لارو د عملي کولو په خاطر يې د افریقا ډیرې برخې د خپلې واکمنۍ لاندې راوستې، هغوی په جنوبي افریقا او زمبابوی کې ژوند کاوه او وروسته په کینیا، یوګندا او نورو افریقایي هېوادونو کې خواره واره شول.

د شمالي افریقا له عربو یوه څېره

د افریقا له نیګرو خلکو یوه څېره

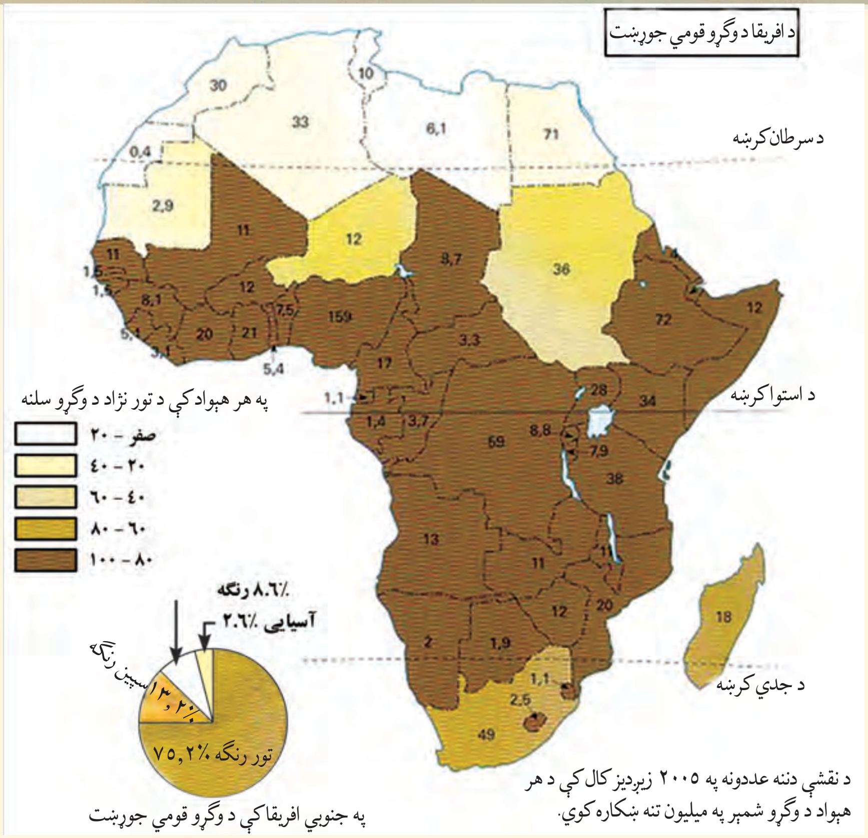

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د افریقایانو د مهاجرتونو پر عواملو بحث وکړي او دخپلو بحثونو پایلې دې نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

١– د افریقا په شمال کې کوم خلک ژوند کوي او په کومې ژبې خبرې کوي؟

٢ـ د افریقا په شمال لویدیځ کې کوم قبایل ژوند کوي او کوم نسل ته ورته والی لري؟

٣ـ د افریقا د لوېې وچې په لویه صحرا او منځنیو او جنوبي برخو کې کوم خلک اوسیږي او په څه نوم یادیږي؟

٤ـ ولې اروپایي خلکو افریقا ته مهاجرت وکړ؟ دهجرت موخه یې څه وه، او د افریقا په کومو هېوادونو کې یې ژوند تېراوه؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د افریقا د وګړو د قومي ترکیب نقشه ولولئ او لاندې پوښتنې په لیکلې بڼه ځواب کړئ:

١- د افریقا په لویه وچه کې په عمومي ډول تور نژاده وګړي په کومه برخه کې اوسیږي؟

٢- د همدې نقشې پر بنسټ د مصر، لیبیا او مراکش هېوادونو په (٢٠٠٥) میلادي کال کې څو میلیونه نفوس درلودل؟

د افریقا د دین او ژبې په هکله څه پوهېږئ؟

د افریقا د لویې وچې د اسلامي هیوادونو نقشه

ـ د افریقا په لویه وچه کې کوم دینونه زیات پیروان لري؟

دین: پورتني نقشې ته وګورئ. د افریقا په لویه وچه کې بېلابېل دینونه لکه د اسلام مقدس دین، عیسویت او بودايي دین زیات پیروان لري، چې په ټولو هېوادونو کې خواره واره اوسېږي. په عمومي توګه په دې لویه وچه کې (۲۳) هیوادونه داسلام د مقدس دین پیروان دي.

ژبې: د افریقا د لویې وچې نفوس د بېلابېلو ملیتونو څخه جوړ شوی چې په بېلابېلو ژبو او لهجو خبرې کوي او شمیر یې ۷۰۰ ژبو او ۳۰۰ لهجو ته رسیږي. څرنګه چې د افریقا زیاتره هېوادونه د اروپا یې ښکیلاک (استعمار) لاندې وو، نو ځکه یې هماغه ښکیلاکګره بهرنۍ ژبه خپله رسمي ژبه ګرځولې وه. اوس چې دا هېوادونه خپلواک شوي هم دي بیایې هم هماغه بهرنۍ ژبې د رسمي ژبې په توګه پاتې دي چې ډېرې مهمې یې انګلیسي، اسپانوي، فرانسوي او پرتګالي ژبې دي. د افریقا په لویه وچه کې په ډول ډول ژبو خبرې کېږي خو په عمومي توګه په دې لویه وچه کې څلور ډلې ژبې ډېر رواج لري:

۱– سامي ژبې چې په هغو کې سامي، عربي، قبطي او امهري ژبې شاملې دي.

۲ـ ساحلي یا سواحلي ژبې چې په هغو کې د بانتو ژبې او یو ډول نورې ژبې چې د سیمه ایزو ژبو د یو والي محصول دي او شمیر یې ډیر زیات دی شاملیږي.

۳ـ سیمه ییزه ژبې چې شمیر یې ډیر زیات دی.

٤ـ اروپایي ژبې چې د هغو په سرکې فرانسوي او انګلیسي ژبې دي.
دافریقایي هېوادونو رسمي ژبې کولای شو په لاندې جدول کې مطالعه کړو.

د افریقایي خلکو د ژبو جدول

رسمي ژبې	عربي	انګلیسي	فرانسوي	پرتګالي	سواحلي	افریقایي
د هېوادونو نوم	مصر سوډان مراکش تونس الجزایر لیبیا موریتانیا (لویدیځه صحرا) ایرتیریا	نایجیریا ګامبیا ګانا سیرالیون لایبریا اوګندا زامبیا مالاوي زمبامبوې کینیا بوتسوانا نامبیا سوېلي افریقا	سسنیګال ګینه مالي د عاج ساحل بورکینا فاسو توګو بنین نایجریا چاد (د مرکزي افریقا جمهوریت) (کانګو- کینشاسا) (کانګو – برازاویل) روندا ګابون مدغاسکر	انګولا (ګینهء – بیساو) کپ وردي (ساوتام او پرنسیپي) موزمبیق	تانزانیا کینیا (او د اوګندا په یوه برخه کې)	سوېلي افریقا

• همدارنګه نور هیوادونه هم شته چې نورې رسمي ژبې لري.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي او هره ډله دې د ژبو ديوې ډلې په هکله معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱– مسلمانان زیاتره د افریقا په کومه برخه کې اوسیږي؟
۲ـ د افریقا په لویه وچه کې څو هیوادونه د اسلام د مقدس دین پیروي کوي؟ نومونه یې واخلئ.
۳ـ ولې افریقایانو بهرنۍ ژبې د خپلې رسمي ژبو په توګه منلې دي؟
٤ـ اروپایي ژبې او محلي ژبې معرفي کړې؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې د افریقا د لويې وچې نقشه په خپلو کتابچو کې رسمه کړي او د افریقا د خلکو د دينونو سيمې دې په هغې کې وښيي.

اقتصادي جغرافیه

د افریقا د لویې وچې د اقتصادي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟

په کینیا کې د چای د پاڼو راټولونه

د افریقا په لویه وچه کې اقتصادي پراختیا او پرمختګ د نورو لویو وچو په پرتله وروسته یعنې د ۱۹ پېړۍ په لومړیو کې پیل شو او تر هغه دمخه ډېر ورو و.

ددې لویې وچې اقتصادي بڼه هم مختلف رنګونه او ډولونه لري. لکه چې دارنګه دلاسي صنایعو د ډېرې ساده او لومړۍ بڼې څخه تر ډېرو عصري فابریکو پورې کولای شو په هغې کې ووینو یا د ټرانسپورت او توکو په وړلو کې د ډېرو ابتدایي اوساده لارو څخه چې نیغ په نیغه د انسانانو په وسیله ترسره کیږي، تر ډېرو عصري سمندري بندرونو، داوسپنو کرښو، هوایي کرښو او پرمختللو هوایي ډګرونو پورې کولای شو وګورو. د افریقا لویه وچه د طبیعي منابعو له پلوه شتمنه لویه وچه ده. په دې لویه وچه کې د نفتو، سرو زرو، الماسو او مسو کانونه اوګڼ ځنګلونه شته دي. د افریقا اقتصاد او عایدات زیاتره پر کرنه او مالدارۍ ولاړ دي، په دې توګه د افریقا د اقتصاد مختلفې برخې په لاندې ډول مطالعه کوو:

کرنه او مالداري:

د نړۍ ددې د لویې وچې کرنیز حاصلات زیاتره استوایي او د استوا لاندې نباتات تشکیلوي. لکه چې

دارنګه په ختیځه افریقا کې د کوکو (ختیځ) او چای بوټي، د سوډان د سیمې په لویدیځ او د ګیني په پورتنۍ برخه کې زیاتره تیلي نباتات، دافریقا په ختیځو ټاپوګانو کې ناریال، د ګیني په سواحلو او نږدې ټاپوګانو کې یې ککو، په لویدیځه افریقا کې مملې په مصر، سوډان او تانزانیا کې پنبه، په لویدیځه افریقا او څه ناڅه ددې ساحې په ټولو ټاپوګانو کې کیله او اناناس، په حبشې او کینیا کې قهوه او د مدیترانې د سمندرګۍ په سواحلو کې انځر، انګور او نورې میوې او ترکارۍ پیداکیږي. د افریقا د لویې وچې په شمال کې د مدیترانې د سمندرګۍ په سواحلو کې چې مدیترانه یې اقلیم لري، ژمی یې باراني او معتدل او اوړی یې وچ او تود دی، ځنګلونه هلته لږ او همیشه بهار ونې، لیمو، غنم، وربشې، جوار او انګور ښه حاصل ورکوي. په سویلي افریقا کې واښه لرونکې دښتې په للمي توګه حاصل ورکوي چې له هغې جملې یې د پنبې او تنباکو حاصلات د یادونې وړدي. د هغې په زیاترو سیمو کې لوبیا غوره کرنیزه حاصلات ګڼل کیږي. سره له دې چې د افریقا اقلیم په عمومي توګه د حیواناتو د روزنې لپاره برابر نه دی او مالداري او د څارویو روزنه هم ډېره لږه ده، خو بیایې هم د پسونو او وزو روزنه تر یوې اندازې د یادولو وړ ده. د کبانو ښکار په ځانګړې ډول د اطلس سمندر د هیوادونو په سواحلو کې زیاتره رواج لري. هلته د ښکار وړ د کبانو بېلا بېل ډولونه، لکه: ساردین، تونیاك او مکریل دي.

استوایي سیمې د استوا د کرښې د ۵ او ۱۰ درجو شمالي او سویلي عرض البلدونو ترمنځ تود او مرطوب اقلیم لري چې د هغه پر اساس په دې سیمه کې ګڼ ځنګلونه منځته راغلي دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د افریقا د لویې وچې د وروسته پاتې والي د لامل د افریقا اقتصادی حالت او د کرنې او مالدارې په هکله بحث وکړي او پایلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱– دافریقا د لویې وچې د اقتصادي حالت په هکله معلومات ورکړئ؟
۲ـ په افریقا کې د مالدارۍ وده څه ډول ده؟
۳ـ په افریقا کې د حیواناتو او د ښکار وړ کبانو د ډولونو نومونه واخلئ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د لویې وچې د مدیترانه یې محصولاتو په هکله خپل معلومات ولیکئ. همدارنګه ووایاست چې ایا افغانستان مدیترانه یې ډوله اقلیم لري؟ که یې لري، نو په کومه سیمه کې؟

کانونه او صنایع

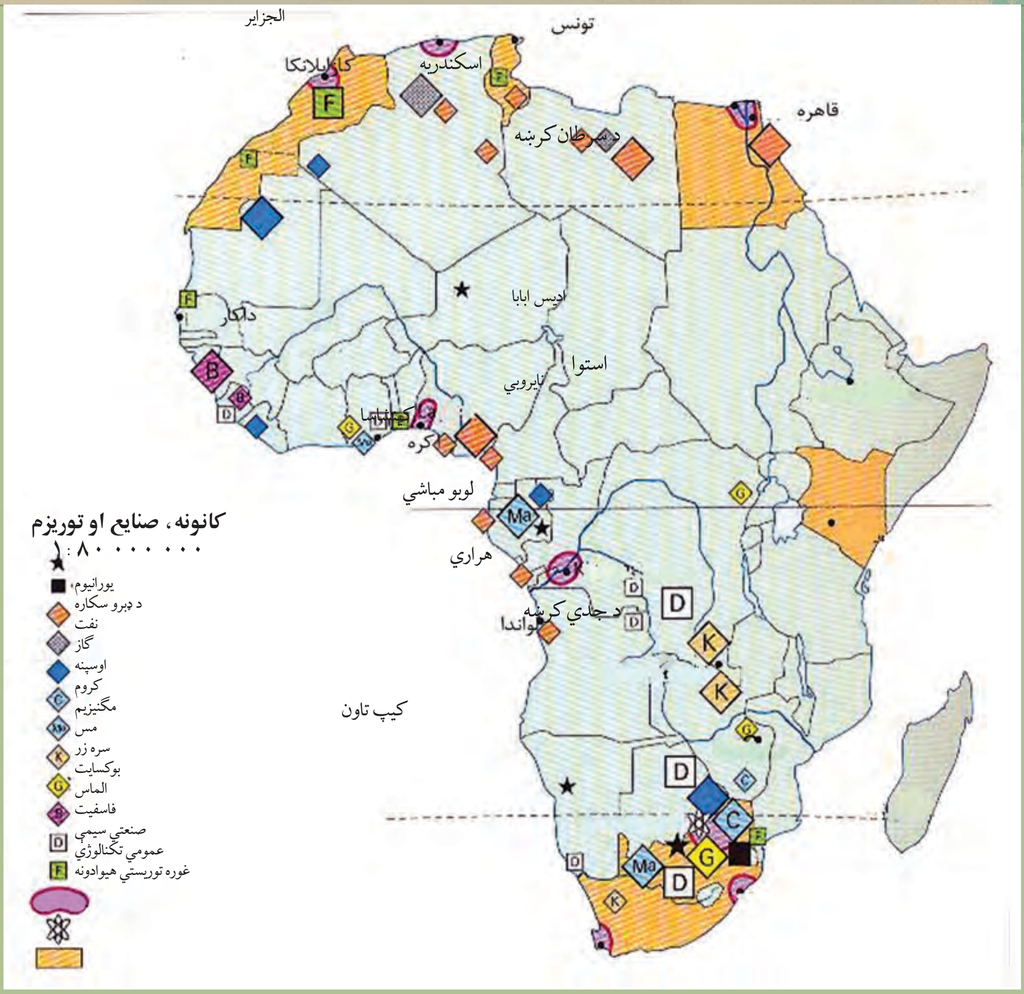

د افریقا د کانونو، صنایعو او توریزم نقشه

پورتني نقشې ته وګورئ. د افریقا په کومو سیمو کې کوم کاني توکي او صنعتي محصولات شته ؟

د افریقا لویه وچه د طبیعي منابعو له پلوه شتمنه ده، خو له هغو څخه لږه ګټه اخیستل شوې ده. شمالي افریقا زیات نفت او ګاز لري او سوېلي افریقا د الماسو د زیرمو د درلودلو له پلوه په نړۍ کې لومړی مقام لري او د افریقا د عایداتو لویه منبع جوړوي.

الماس ډېر کلك او ډېر قیمتي طبیعي منرال دی چې په عمومي توګه په تور او ژېړ رنګ لیدل کیږي او ځینې یې سپین، آبي او شین رنګ هم وي. نوموړی منرال له توږلو (صیقل) څخه وروسته د بریلیانت (د توږل شوي الماس) په نوم یادیږي. سره زر د سوېلي افریقا له مهمو کانونو څخه دي. همدارنګه هلته د ډبرو د سکرو، کرومو، مګنیزو او یورانیمو زیرمې هم شته. د زایر او زمبابوې هېوادونه د مسو ډېرې بډې زیرمې لري. د اوسپنو کانونه په لایبریا او سوېلي افریقاکې شته دی. په عمومي توګه ویلای شو چې دافریقا لویه وچه د نړۍ په سلو کې

۸۰ الماس، ٤۰ سره زر، ۲۰ سپین زر، ۲۰ مس او ۱٤ قلعي توليدوي. همدارنګه کولای شو د ترانسوال مهمې سیمې نوم واخلو چې په هغې کې صنعتي کارخانې او لوی ښارونه ځای پرځای شوي دي او زیات شمېر وګړو ته يې د استوګنې زمینه برابره کړې ده.

د افریقا منځنۍ برخې ګڼ ځنګلونه او صحرایي سیمې زیات کانونه لري. چې لاتر اوسه ورځخه ګټه نه ده اخیستل شوې. افریقایي هېوادونه کوښښ کوي چې دصنعتي تولیداتو حجم لوړ کړي. ځینې هېوادونه د بریښنا او کرنیزو بندونو په جوړولو بوخت دي، د بېلګې په توګه په مصر کې د نیل د سیند دپاسه د اسوان بند او د زمبیا او زمباببوې د هیوادونو ترمنځ د زامبزې د سیند دپاسه د ولتا بند د یادونې وړ دی. د افریقا د لویې وچې زیاتره کاني (معدني) او کرنیز محصولات بهرته صادرېږي. د نړۍ د نورو هېوادونو د صنعتي مرکزونو او کارخانو اومه مواد هم په افریقاکې تولیدیږي، ځکه چې په خپله په افریقاکې صنعت دومره پرمختګ نه دی کړی. همدارنګه په افریقا کې د ګرځندوی(توریزم) له صنایعو څخه هم عایدات تر لاسه کیږي. د مصر اهرام او د نورو پخوانیو هېوادونو لرغوني اثار، د افریقا شمال د مدیترانې د سمندرګي پر غاړه ښکلي سواحل، د خلکو دودونه او دستورونه او هم هغه ملي مشهور پارکونه چې په افریقاکې شته د توریزم او نړۍ ګرځیدنې ارزښت لري. او ددې لامل کیږي چې خلك له هغو څخه لیدنه وکړي چې طبعاً د اړوندو هېوادونو او سیمو په اقتصادکې رول لوبوي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د افریقا د لویې وچې د طبیعي زیرمو او سرچینو په هکله بحث وکړي او دخپل بحث پایلې دې نوروته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱– د افریقا د بریښنا بندونه دکومو سیندونو دپاسه جوړ شوي دي؟
۲ـ شمالي او سوېلي افریقا د طبیعي منابعو له پلوه سره پرتله کړئ؟
۳ـ په افریقاکې د هغو هېوادونو نومونه واخلئ چې په هغوکې ډېر مس پیداکیږي؟
٤ـ د اوسپنې کانونه زیاتره دافریقا په کومو سیموکې شته دي؟
٥ـ د هغو کانونو نومونه واخلئ چې دافریقا په لویه وچه کې پیداکیږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د کانونو، صنایعو او توریزم نقشه مطالعه کړئ، لاندنیو پوښتنو ته ځواب ورکړئ:
۱ـ یورانیم دافریقا په کومو هېوادونو کې شته د هغو نومونه وواياست؟
۲ـ نفت په عمومي توګه دافریقا په کومو برخو کې موندل کیږي؟
۳ـ د افریقا د صنعتي سیمو نومونه واخلئ.

مواصلاتي جغرافیه

په لاګوس کې ټرانسپورټ

د افریقا د لویې وچې د مواصلاتو او د هغو د راتلونکې پرمختګ په هکله څه پوهیږئ؟

په افریقا کې مواصلات لرغونې سابقه لري او په مختلفو ډولونو ترسره کیدل. اوس یې تر یوې اندازې په ښه او معاصره توګه پرمختیا کړې ده. په دې لویه وچه کې د استوایي ګڼوځنګلونو، صحرایي تندو بادونو، باتلاقونو او صحراګانو شتوالي خنډونه منځته راوړي دي. د توکو وړل او راوړل د وچې له لارې او په سواحلو کې د بېړیو په وسیله سرته رسیږي.

د افریقا له لویدیځ څخه ختیځ ته لومړنی تګ او راتګ په ۱۸۷۷ م کال کې د هري موټن ستېنلي (*Harry mouton Stanly*) په وسیله ترسره شو چې په دریو کلونو کې بشپړ شو. په دغو زیاترو برخوکې مواصلات او وړل او راوړل په لومړنی توګه او معمولاً د اوښانو، خرو او په سختو او پیچلو لاروکې د انسانانو په وسیله سرته رسیږي. داوسپنو د کرښو جوړونه دشلمې پیړۍ له لومړیو څخه په ځانګړې ډول له لومړۍ نړیوالې جګړې څخه وروسته ډېره ورو پرمخ تللې، نوځکه په وړلو او راوړلو کې زیاتره له سړکونو څخه کاراخیستل کیږي. په افریقا کې داوسپنو د کرښو ټول اوږدوالی ۷۰ زرو کیلومترو ته رسیدلی او ډېره اوږده کرښه یې د ۸۰۰۰ کیلومترو په اوږدوالي قاهره له کیپټاون سره په جنوبي افریقا کې نښلوي. د اوسپنو کرښو په افریقایي نورو هیوادونو لکه مراکش، الجزایر، تونس او مصر کې پراختیا کړې ده.

سربېره پردې ددې لوېې وچې د زیاترو هېوادونو پلازمېنې، مرکزونه او مشهور ښارونه په عصري هوایي ډګرونو سمبال دي. چې له دې لارې د پرمختللو صنعتي هېوادونو او د نړۍ له نورو هیوادونو سره اړیکې ټینګوي.

د قاهرې په ښار کې د ټرانسپورټ بهیر

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي لومړنۍ ډله دې د افریقا د مواصلاتو پر ابتدایي بڼو او دوهمه ډله دې دافریقا د مواصلاتو په پرمختللې بڼې بحث وکړي او د بحث پایلې دې نوروته وړاندې کړي..

پوښتنې:

۱ـ د اوسپنو کرښو د شمالي افریقا په کومو هېوادونو کې پراختیا موندلې ده؟
۲ـ د ورلو او راوړلو د ابتدایي بڼې په هکله معلومات ورکړئ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افریقا د مواصلاتي لارو د ستونزو او خنډونو په هکله معلومات ورکړئ.

شپاړسم لوست

د اوبو له لارې وړل او راوړل (حمل او نقل)

دوربان د سویلی افریقا مهم سمندری بندر

ستاسو له نظره افریقا د کومو آبناوو او کانالونو له لارې له سمندرونو سره نښلول شوې ده؟

د افریقا د سیندونو او سمندرونو له لارې وړل او راوړل د حمل او نقل اهمیت وړ دي او د اوبو مهمې لارې (طبیعي او مصنوعي) چې په افریقا کې د دوو سمندرګیو یا سمندرونو ترمنځ لارې جوړوي د حمل او نقل په دې ډول دي:

د سویز کانال (د مدیترانې د سمندرګي او سور سمندرګي ترمنځ چې د جوړښت کار یې په ۱۸۵۶ م کال کې پیل اوپه ۱۸۶۹م کال کې بشپړ شو)، د باب المندب آبناء (د سور سمندرګي او عدن خلیج ترمنځ)، د موزمبیق کانال (د مدغاسکر په لویدیځ کې د هند سمندر د دووبرخو ترمنځ) او د جبل الطارق آبناء (د مدیترانې د سمندرګي او اطلس سمندر ترمنځ). ددې لارو څخه یوازې د سویز کانال مصنوعي او نورې ټولې طبیعي دي. د افریقا په لویه وچه کې د خنډونو او ستونزو سره سره او دځمکنې جوړښت د نا برابرتیا، داستوا او کانګو په سیمو کې د ځنګلونو د شته والي او د استوایي او صحرایي سوځوونکي تود اقلیم له امله چې د افریقا زیاتره ځایونه شاړ پاتې دي خو بیاهم د مالونو په وړلو او راوړلو کې آسانتیاوي منځته راغلې دي.

ډېره مهمه سمندري لار د کانګو د سیند په حوزه کې موقعیت لري چې تقریباً د ۱۵۰۰ کیلومترو په اوږدوالي دګټې اخیستنې وړ ده. د اوبو د راټولیدو حوزو په استوایي سیمو کې پرته ده چې ټول کال ډېرې اوبه او زیات باران لري. دنیل سیند د اسوان تر بند پورې د سمندري بېړیو دګټې اخیستنې وړ دی. له دې سیند

ځخه د مصر او سودان دواړه هیوادونه د حمل او نقل لپاره ګټه اخلي. همدارنګه د نایجیر، سنیګال او زامبزي په سیندونوکې هم دکال په ځینو وختونوکې چې اوبه یې ډېرې وي بېړۍ چلول کیږي.

ستاسې په نظر د سویز کانال کوم سمندرګي (بحیرې) سره نښلوي؟

نن سبا د سمندري بېړیو په وسیله ورل او راوړل زیاتره د مدیترانې په بندرونو او د سوېلي افریقا په بندرونوکې ترسره کیږي چې له هغو ځخه د سوېلي امریکا او استرالیا د بازارونو په لور سوداګریز مالونه وړل کیږي. همدارنګه سویز کانال چې د اروپا اړیکې یې د ختیځې او سوېل ختیځې افریقا سره ټینګې کړې دي د ځانګړې اقتصادي ارزښت لرونکی دی.

لاګوس د نایجریا پایتخت او سمندري بندر

د ټولګي دننه فعالیت:

د افریقا نقشې ته په پاملرنې که وغواړو د بېړۍ په وسیله د عدن له خلیج ځخه د مراکش د هیواد ساحلي ښار یعنې کازابلانکا ته سفر وکړو له کومو ابناء ګانو او کانالونو ځخه تیرېږو؟

پوښتنې:

۱ـ د افریقا د شمال ختیځ کوم کانال د زیات ارزښت لرونکی دی؟
۲ـ دجبل الطارق ابناء کوم سمندر او سمندرګي سره نښلوي؟
۳ـ د افریقا د لوېې وچې پخواني مواصلات د هغې د وروستنیو پرمختګونو سره پرتله کړئ؟

له ټولګي ځخه بهر فعالیت:

یو کتاب، مجله یا اخبار چې د افریقا د لوېې وچې په هکله معلومات ولري مطالعه کړئ او د کتاب نوم د خپرېدو کال او نورې ځانګړتیاوې یې ولیکئ او د مضمون استاد ته یې ورکړئ.

د لومړي څپرکي لنډيز

– که چيرې شمالي او سوېلي امريکا د بېلو لويو وچو په توګه په نظر کې ونيسو، افريقا له آسيا څخه وروسته د نړۍ ډېره پراخه وچه ده. خو که چيرې ټوله امريکا د يوې لويې وچې په توګه په نظر کې ونيول شي، نو په دې صورت کې افريقا له آسيا او امريکا څخه وروسته د نړۍ دريېمه لويه وچه شمېرل کيږي.

- افريقا له ۳۰ ميليونه کيلومتره مربع څخه په زيات پراخوالي سره (د اروندو ټاپوګانو په ګډون) د نړۍ د مساحت په سلو کې ۲۰،۳ په برکې نيسي چې په هغې کې له ۸۰۰ ميليونو تنو څخه زيات وګړي اوسيږي. ډېره شمالي نقطه يې سپينه دماغه(Cape Blanc) او د بن دماغه(Cape Bon) په تونس کې د شمالي عرض البلد د ۳۷ درجو او ۲۰ دقيقو د پاسه او ډېره سوېلي نقطه يې د اګولهاس دماغه(Cape Agulhas) په سوېلي افريقا کې د جنوبي عرض البلد په ۳٤ درجو او ٤۰ دقيقو د پاسه پرته ده.

- ختيځه نقطه يې د ګاردافوی دماغه(Cape Guardafui) په سومالیه کې د ختيځ طول البلد پر ۵۲ درجو او ډېره لويديځه نقطه يې شنه دماغه (Cape Verde) د سنيګال په ګاونډيتوب کې ده چې د لويديځ طول البلد پر (۱۷) درجو باندې پرته ده.

- افريقا په استوايي سيمه کې ډېره پراخه ساحه راچاپېره کړې ده چې $\frac{۲}{۳}$ برخه يې د استوا د کرښې په شمال کې او $\frac{۱}{۳}$ برخه يې د استوا په جنوب کې پرته ده.

- دا لويه وچه لکه څرنګه چې د هغې له نوم څخه څرګنديږي يوه حاره وې لويه وچه ده او داستوا کرښه دهغې له منځ څخه داسې تېرېږي چې شمالي او سوېلي برخې يې تقريباً په يو ډول واټن کې پرتې دي.

- د افريقا په لويديځ کې د اټلانتيک سمندر اوپه ختيځ کې يې د هند سمندر موقعيت لري. په شمال کې د مديترانې د سمندرګي په وسيله د اروپا له لويې وچې څخه او په شمال ختيځ کې د سويز کانال او د سور سمندرګي په وسيله له اسيا څخه بېله شوې ده.

- د افريقا وچه کولای شو په لويديځې، ختيځې، مرکزي، سوېلي او شمالي افريقا وويشو.

- افريقا د غرونو، صحراګانو او هوارو سيمو لرونکې ده چې ډېر مشهور يې په شمال لويديځه څنډه کې داطلس غرونه، په تانزانيا کې د کليمانجارو(Kilimanjaro) څوان غرونه، دالجزاير په سوېل ختيځ کې د اهاګر(Ahaggar) زاړه غرونه، د چاد په شمال لويديځ کې د تبستي (Tibesti) غرونه او همدارنګه د حبشې لوړې سطحې د يادونې وړ دي.

- په افريقا کې ژورې او لرې لوړې سيمې کمې دي. ددې سيمو ځينې جبه زار او د روغتيا لپاره د نامناسبه اقليم لرونکې دي چې په استوايي سيمو کې پرتې دي او په نورو سيمو کې يې وچې او سوځوونکې دښتې هم شته دي.

- د افريقا صحرا چې د نړۍ لويه صحرا ده، څه ناڅه دافريقا د لويې وچې $\frac{۱}{۳}$ برخه کې يې پراختيا موندلې ده. په تيرو کلونو کې د وچکالۍ له امله نوره هم پراخه شوې ده.

- د افريقا په لويه وچه کې ډېر سيندونه شته چې ډېر مشهور يې د نيل او کانګو سيندونه دي. د نيل سيند د مصر د لرغوني مدنيت د منځته راتللو سبب شوی او اوس هم د کرنيزو سيمو په خړو بولو کې ځانګړې ارزښت لري.

- افريقا دهغه موقعيت له امله چې د ځمکې د کرې پرمخ يې غوره کړای له استراليا څخه وروسته د نړۍ ډېره توده لويه وچه شمېرل کيږي.

- د افريقا لويې وچې استوايي برخې زيات ورښت لري خو د شمال او جنوب لورته ورښت کميږي.

- په افريقا کې ۵۵ خپلواکه هېوادونه شته چې په هغو کې مختلف قومونه له بېلابېلو کلتورونو سره ليدل کيږي. په شمالي افريقا کې اسلامي کلتور حاکم دی. په داسې حال کې چې په نورو سيمو کې نور کلتورونه ليدل کيږي.

- د افريقا زياتره خلک په کليو کې استوګنه کوي چې په کرنه او مالدارۍ بوخت دي.

- سره له دې چې په افريقا کې اقتصادي شرايط د ښکيلاک (استعمار) له منځه تللو وروسته مخ په ښه کيدو دی خو تر اوسه هم نفوس او انساني توليدي قواوو په پوره اندازه په ټولو ځايونو کې يو ډول پراختيا نه ده موندلې.

- په افريقا کې زياتې کورنۍ جګړې او وچکالۍ د کورنيو او هم له پولو څخه د بهر مهاجرتونو سبب کيږي. همدارنګه د افريقا زيات شمېر خلک د بې وزلۍ او لوږې څخه رنځيږي او د ژوند سطحه يې ټيټه ده.

- د افريقا لوی ښارونه لاګوس(Lagos) په نايجيريا کې (د ۹ ميليونو وګړو په درلودلو سره)، کينشاسا (Kinshasa) د کانګو په جمهوريت کې (د ۸،٤ ميليونو وګړو په درلودلو سره) او قاهره په مصر کې (د ۷،۹ ميليونو وګړو په درلودلو سره) دي.

- په افريقا کې مهمې رسمي ژبې: عربي، انګليسي، فرانسوي، پرتګالي، افريقايي، سواحلي او نورې دي.

د افریقا د خپلواکو هېوادونو د ځینو جغرافیایي ځانګړنو جدول

ګڼه	هېوادونه	عمومیات				په بېلا بېلو سکتورونو کې د بوختو وګړو فیصدي (۲۰۰۱کال)		
		مرکز	مساحت په کیلومتر مربع	د وګړو شمېر په ۲۰۰٦ کال کې	د وګړو ګڼوالی په یو کیلو متر مربع کې	کرنه	صنعت	خدمتونه
۱	آنګولا	لواندا	۱,۲۴۶,۷۰۰	۱۲,۱۲۷,۰۷۱	۱۰	۷۴,۷	۸,۴	۱۶,۹
۲	ایتوپیا	آدیس ابابا	۱,۱۰۴,۳۰۰	۷۴,۷۷۷,۹۸۱	۶۸	۸۶,۰	۲,۰	۱۲,۰
۳	اریتریا	اسمره	۱۱۷،۶۰۰	۵،۰۲۸،۴۲۷	۴۲،۸	--	--	--
۴	جنوبي افریقا	پریتوریا	۱,۲۲۱,۰۳۷	۴۴,۱۸۷,۶۳۷	۳۶	۱۳,۷	۳۱,۸	۵۴,۵
۵	مرکزي افریقا	بانګی	۶۲۳,۰۰۰	۴,۳۰۳,۳۵۶	۷	۸۰,۵	۳,۰	۱۶,۵
۶	الجزایر	الجزیره	۲,۳۸۱,۷۴۱	۳۲,۹۳۰,۰۹۱	۱۴	۲۸,۳	۲۹,۸	۴۱,۹
۷	یوګاندا	کمپالا	۲۴۱,۰۳۸	۲۸,۱۹۵,۷۵۴	۱۱۷	۸۴,۳	۴,۶	۱۱,۱
۸	بنین	پرتونوو	۱۱۲,۶۲۲	۷,۸۶۲,۹۴۴	۷۰	۶۳,۴	۸,۱	۲۸,۵
۹	بوتسوانا	ګابرون	۵۸۱,۷۳۰	۱,۶۳۹,۸۳۳	۳	۴۶,۳	۲۰,۴	۳۳,۳
۱۰	بورکینافاسو	اوګادوګو	۲۷۴,۰۰۰	۱۳,۹۰۲,۹۷۲	۵۱	۹۲,۴	۲,۰	۵,۶
۱۱	بوروندی	بوجومبورا	۲۷,۸۳۴	۸,۰۹۰,۰۶۸	۲۹۱	۹۱,۹	۲,۵	۵,۶
۱۲	تانزانیا	دارالسلام	۸۸۳,۷۴۹	۳۷,۴۴۵,۳۹۲	۴۲	۸۴,۴	۵	۱۰,۶
۱۳	توګو	لومه	۵۶,۷۸۵	۵,۵۴۸,۷۰۲	۹۸	۶۵,۶	۱۰,۰	۲۴,۴
۱۴	تونس	تونس	۱۶۳,۶۱۰	۱۰,۱۷۵,۰۱۴	۶۲	۲۸,۹	۳۲,۷	۳۸,۴
۱۵	جیبوتي	جیبوتی	۲۳،۲۰۰	۵۰۶،۲۲۱	۲۱،۸	--	--	--
۱۶	چاد	انجامنا	۱,۲۸۴,۰۰۰	۹,۹۴۴,۲۰۱	۸	۸۳,۲	۴,۳	۱۲,۵
۱۷	رواندا	کیګالی	۲۶,۳۳۸	۸,۶۴۸,۲۴۸	۳۲۸	۹۱,۹	۳,۶	۴,۵
۱۸	زمبیا	لوساکا	۷۵۲,۶۱۸	۱۱,۵۰۲,۰۱۰	۱۵	۷۴,۸	۸,۵	۱۶,۸
۱۹	زیمبابوی	هراری	۳۹۰,۷۵۷	۱۲,۲۳۶,۸۰۵	۳۱	۶۸,۲	۸,۱	۲۳,۷
۲۰	سائوتومه او پرنسیپ	سائوتومه	۹۶۴	۲۰۶،۱۷۸	۲۱۳،۹	--	--	--
۲۱	عاج ساحل	یاموسوکرو	۳۲۲,۴۶۳	۱۷,۶۵۴,۸۴۳	۵۵	۶۰,۰	۱۰,۰	۳۰,۰
۲۲	سنیګال	داکار	۱۹۶,۷۲۲	۱۱,۹۸۷,۱۲۱	۶۱	۷۶,۸	۷,۴	۱۵,۸
۲۳	سوازیلند	امبابان	۱۷،۳۶۴	۱،۱۲۸،۸۱۴	۶۵	--	--	--
۲۴	سودان	خرطوم	۲,۵۰۵,۸۱۳	۴۱,۲۳۶,۳۷۸	۱۶	۶۹,۸	۸,۶	۲۱,۶
۲۵	سومالیا	موګادیشو	۶۳۷,۶۵۷	۸,۸۶۳,۳۳۸	۱۴	۶۸,۰	۱۲,۰	۲۰,۰
۲۶	سیرالیون	فری تاون	۷۱,۷۴۰	۶,۰۰۵,۲۵۰	۸۴	۶۷,۷	۱۵,۴	۱۶,۹
۲۷	سیشل	ویکتوریا	۴۵۵	۸۲،۲۴۷	۱۸۰،۸	--	--	--

۱- سودان په دوو برخو ویشل شوی دی، خو ملګرو ملتونه د هغې مستند نقشه نه دی ورکړې.

گڼه	هېوادونه	عمومیات				په بېلا بېلو سکتورونو کې د بوختو وګړو فیصدي (۲۰۰۱کال)		
		مرکز	مساحت په کیلومتر مربع	د وګړو شمېر په ۲۰۰٦ کال کې	د وګړو ګڼوالی په یو کیلو متر مربع کې	کرنه	صنعت	خدمتونه
۲۸	لویدیځه صحرا	العیون	۲۶۶،۰۰۰	۳۹۳،۸۳۱	۱،۵	--	--	--
۲۹	گانا	اکرا	۲۳۸,۵۳۳	۲۲,۴۰۹,۵۱۷	۹۴	۵۹,۴	۱۳,۰	۲۷,۶
۳۰	کامرون	یائونده	۴۷۵,۴۴۲	۱۷,۳۴۰,۷۰۲	۳۶	۶۹,۹	۸,۶	۱۲,۵
۳۱	کانگو برزاویل	برازویل	۳۴۲,۰۰۰	۳,۷۰۲,۳۱۴	۱۱	۴۸,۶	۱۴,۸	۳۶,۶
۳۲	کانگو کینشاسا	کینشاسا	۲,۳۴۴,۸۵۸	۶۲,۶۶۰,۵۵۱	۲۷	۶۸,۰	۱۳,۵	۱۸,۵
۳۳	کینیا	نایروبی	۵۸۰,۳۶۷	۳۴,۷۰۷,۸۱۷	۶۰	۷۹,۶	۷,۰	۱۳,۴
۳۴	کومورن	مورونی	۲،۲۳۵	۷۳۱،۷۵۵	۳۲۷،۴	--	--	--
۳۵	کیپ ورد	پرایا	۴،۰۳۳	۴۲۶،۹۹۸	۱۰۵،۹	--	--	--
۳۶	گابون	لیبرویل	۲۶۷,۶۶۸	۱,۴۲۴,۹۶۰	۵	۵۱,۸	۱۵,۱	۴۲,۱
۳۷	گامبیا	بانجول	۱۱,۲۹۵	۱,۶۴۱,۵۶۴	۱۴۵	۸۲,۱	۸,۰	۹,۹
۳۸	گینه	کوناکری	۲۴۵,۸۵۷	۹,۶۹۰,۲۲۲	۳۹	۸۷,۲	۲,۱	۱۰,۸
۳۹	استوایي گینه	مالابو	۲۸،۰۵۱	۶۱۶،۴۵۹	۲۲	--	--	--
۴۰	بیساو گینه	بیساو	۳۶،۱۲۵	۱،۵۰۳،۱۸۲	۴۱،۶	--	--	--
۴۱	لسوتو	ماسرو	۳۰،۳۵۵	۲،۱۲۸،۱۸۰	۷۰،۱	--	--	--
۴۲	لایبریا	مونرویا	۱۱۱،۳۶۹	۳،۳۳۴،۵۸۷	۲۹،۹	--	--	--
۴۳	لیبیا	تریپولی	۱,۷۵۹,۵۴۰	۵,۹۰۰,۷۵۴	۳	۱۱,۶	۲۲,۱	۶۶,۳
۴۴	مدغاسکر	تناناریوو	۵۸۷,۰۴۱	۱۸,۵۹۵,۴۶۹	۳۲	۷۸,۰	۶,۹	۱۵,۱
۴۵	مالاوی	لیلونگوه	۱۱۸،۴۸۴	۱۳،۰۱۳،۹۲۶	۱۱۰	۸۶،۸	۵،۱	۸،۱
۴۶	مالی	باماکو	۱,۲۴۰,۱۹۲	۱۱,۷۱۶,۸۲۹	۹	۸۵,۸	۲,۰	۱۲,۲
۴۷	مصر	قاهره	۱,۰۰۱,۴۴۹	۷۸,۸۸۷,۰۰۷	۷۹	۳۰	۳۰	۴۰
۴۸	المغرب (مراکش)	رباط	۴۴۶,۵۵۰	۳۳,۲۴۱,۲۵۹	۷۴	۶,۰	۳۴,۸	۵۹,۲
۴۹	موریتانیا	نواکشوت	۱,۰۲۵,۵۲۰	۳,۱۷۷,۳۷۸	۳	۵۵,۱	۱۰,۷	۳۴,۲
۵۰	موریشیث	پورت لویس	۲،۰۴۰	۱،۲۷۴،۱۸۹	۶۲۴،۶	--	--	--
۵۱	موزمبیق	ماپوتو	۸۰۱,۵۹۰	۱۹,۶۸۶,۵۰۵	۲۵	۸۲,۶	۸,۲	۹,۲
۵۲	نامیبیا	ویندهوک	۸۲۴,۲۹۲	۲,۰۴۴,۱۴۷	۲	۴۹,۳	۱۵,۷	۳۵,۰
۵۳	نایجر	نیامی	۱,۲۶۷,۰۰۰	۱۲,۵۲۵,۰۹۴	۱۰	۸۹,۸	۳,۸	۶,۴
۵۴	نایجریا	آبوجا	۹۲۳,۷۶۸	۱۳۱,۸۵۹,۷۳۱	۱۴۳	۴۳,۴	۶,۸	۴۹,۸
۵۵	جنوبی سودان							

منبع:

Wolters- Noordhoff, WN Atlas Productions, Groningen, the 2007 Netherlands

استراليا

د استراليا د موقعیت نقشه

د څپرکي عمومی موخې

- هیله ده چې زده کوونکي به د دې څپرکي له لوستلو څخه وروسته لاندې علمي موخې تر لاسه کړي:
- د استراليا او اقیانوسیې د لویې وچې او سوېلي کنګل لویې وچې (انتارکتیکا) د جغرافیایي موقعیت سره بلدتیا.
- د استراليا او اقیانوسیې د لویې وچې د مهمو لوړو ژورو سره بلدتیا.
- د استراليا او اقیانوسیې د لویې وچې د سیاسي جغرافیې له حالت سره بلدتیا.
- د استراليا او اقیانوسیې د لویې وچې د بشري جغرافیې سره بلدتیا.
- د استراليا او اقیانوسیې د لویې وچې داقتصادي جغرافیې سره بلدتیا.
- د استراليا او اقیانوسیې له مواصلاتي جغرافیې سره بلدتیا.
- د سوېلي کنګل لویې وچې له اکتشافاتوسره بلدتیا.
- له زده کوونکو څخه هیله کیږي چې د دې څپرکي په لوستلو سره لاندې مهارتي موخې تر لاسه کړي:
- د استراليا، اقیانوسیې او سوېلي کنګل لویې وچې (انتارکتیکا) د جغرافیایي موقعیت پیژندل.
- د استراليا د نقشې پر مخ د مهمو غرونو، سیندونو او سمندرګیو ټاکل.
- د استراليا په لویه وچه کې د نفوسو د جغرافیایي ویش تفسیر.
- د استراليا د نقشې پرمخ د نفوسو د جغرافیایي ویش ښودل.
- د اقیانوسیې د نقشې پرمخ د نفوسو د جغرافیایي ویش ښودل.
- د استراليا او اقیانوسیې د نقشې پرمخ د کاني مهمو شتمنیو ټاکل.

د آسترالیا موقعیت

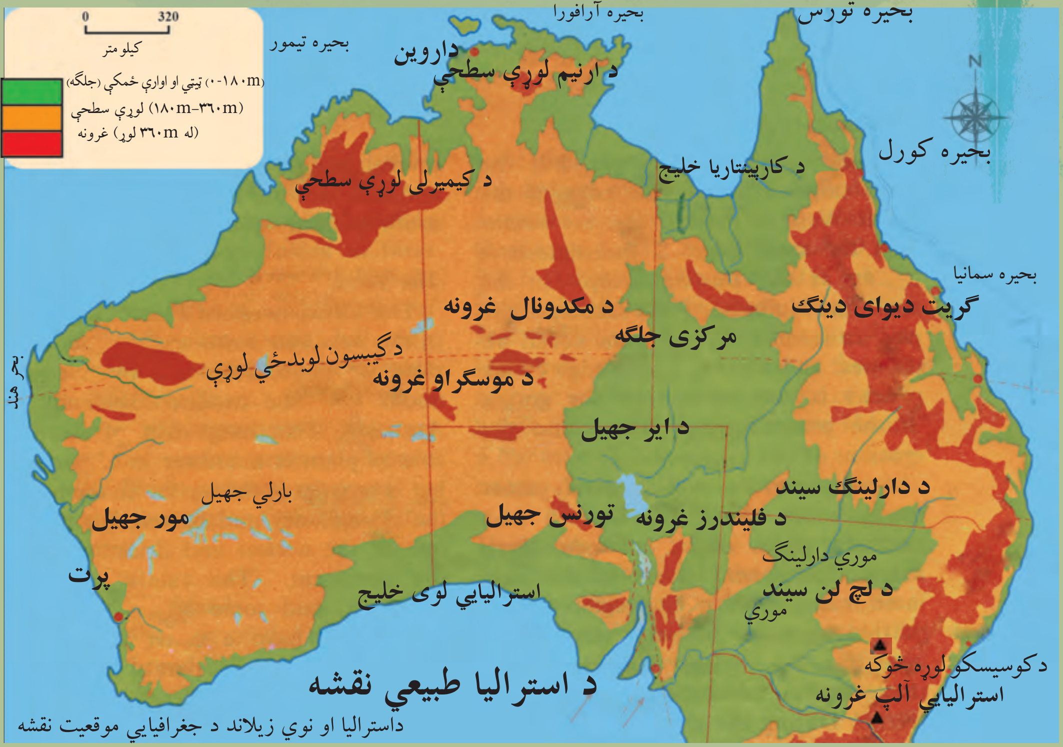

استرالیا د ځمکې د کرې په کومه برخه کې موقعیت لري؟

خلورخواوې:

د استرالیا کوچنی لویه وچه چې د ځینو په نظر یو لوی ټاپو دی، زیاته برخه (کابو $\frac{3}{4}$) یې دښته ده. استرالیا د ۱۲ او ٤۳ درجو جنوبي عرض البلدونو ترمنځ او د ۱۱۵ او ۱٥٤ ختیځوطول البلدونو ترمنځ موقعیت لري. د استرالیا په شمال کې د تیمور سمندرګي (Timor Sea)، د ارافورا سمندرګي (Arafura Sea)، د کارپنتاریا خلیج (Gulf of Carpentaria) او د تورس آبناء (Str.Torres) موقعیت لري. په ختیځ کې یې د کورل سمندرګي (Coral Sea) او د تسمانیا سمندرګي (Tasmania Sea) او د استرالیا په سویل کې د باس آبنا(Str.Bass) او د استرالیا خلیج پراته دي. دهند سمندر د استرالیا په سویل او لویدیځ کې پروت دی. د استرالیا ټوله ساحلي کرښه ۲٥،۷٦۰ کیلومترو ته رسیږي.

د استرالیا کشف:

کابو پنځوس زره کاله د مخه لومړني خلک استرالیا ته ورغلل. انګریزانو هغوی له (۱۷۸۹) کال څخه د ابورجینالس (Aboriginals) په نامه یاد کړي دي، چې دا یوه لاتیني اصطلاح ده او د اصلي یا بومي

اوسیدونکو لپاره کارول کیږي. دا خلک له سوېل ختیځې اسیا څخه راغلي وو.

پنځوس زره کاله مخکې د خاورینو پلونو په وسیله چې د اسیا او استرالیا په منځ کې وو، له همدې پلونو اولارو څخه خلکو او څارویو کولای شول له اسیا څخه استرالیا ته لاړ شي. دا یوه څلویښت زره کلنه پروسه وه. وروسته چې د ځمکې کره توده شوه او کنګلونو په ویلې کیدو پیل وکړ، د سمندر د اوبو سطحه جګه شوه او په دې توګه استرالیا د یوه ټاپو بڼه غوره کړه. په ۱۵۰ م کال کې د لومړي ځل لپاره یونانیانو د استرالیا په باره کې لیکنې وکړې. هغوی دا وچه د تیرا استرالیس (Terra Australis) او یا سوېلي غاړو په نامه یاده کړه. خلک د هغې زیات مینه وال شول او ددې نابلدې سیمې په لټه کې شول.

په شپاړسمه او اوولسمه پېړۍ کې پرتګالیان، هسپانویان او هالنډیان له اسیا سره د سوداګرۍ علاقمند وو. د هغه وخت د سمندري زیاتو مسافرتونو او کشفیاتو په اساس ووچې استرالیا هم د اروپایانو له خوا کشف شوه. په ۱۶۰۶ م کال کې د هالنډیانو لومړنۍ بېړۍ د کارپنتاریا د خلیج (Gulf of Carpentaria) پر غاړه د استرالیا په شمال کې نوې ګینې (New Guinea) ته مخامخ ودریده. ددې بېړۍ کپتان ویلیم جانسن (Willem Janszoon) بېرته جاوا (Java) ته وګرځید. په ۱۶۱۶م کال یوه بله هالنډي بېړۍ د شارک (Shark) خلیج ته د استرالیا په لویدیځ کې ورسیده. په وروستۍ یوه نیمه پېړۍ کې هالنډي، فرانسوي او انګلیسي بېلابېلو خلکو استرالیا ته، چې په هغه وخت کې د نوې هالنډ New Holland په نامه یادیده، مسافرت وکړ، خو په هغه وخت کې د استرالیا د زیاتې پېژندنې اویا مستعمره کولو احساس نه و. لومړنی برتانوي چې استرالیا ته ورسید د یوې بېړۍ کپتان و د ویلیم دامپیر (William Dampier) په نامه چې په ۱۶۸۸م کال استرالیا ته ورسید.

اېل تاسمان (۱۶۴۲ میلادي) هالنډی سمندرګرځیدونکی او د استرالیا د لویې وچې یو کاشف

په ۱۷۷۰ م کال جیمز کوک انګلیسي لومړنی اروپایي و چې د استرالیا ختیځو غاړو او سواحلوته ورسید او د بوټاني Botany دخلیج (اوسنی سدنيSydney) له لارې پر ختیځو غاړو تېرشو او هغه یې د نوي سوېلي ویلز (New South Wales) په نامه یادې کړې.

د ۱۸۰۰ م کلونو په پیل کې سدني پر یوه سوداګریز مرکز د بدلیدلو په حال کې و. همدارنګه داسترالیا د نورو برخو د کشف لپاره هڅې رواني وې.

د ۱۸۹۰ م کال په شاوخواکې دا نظر چې بېلابېلې مستعمرې پر یوه لوی فدرالي هېواد باندې بدلې شي، منځ ته راغی چې په پای کې د ۱۹۰۱ م کال د جنوري په لومړۍ نېټه په استرالیاکې ایالتي سیستم را منځ ته شو او په حقیقت کې له انګلستان څخه د استرالیا د خپلواکۍ ورځ ده.

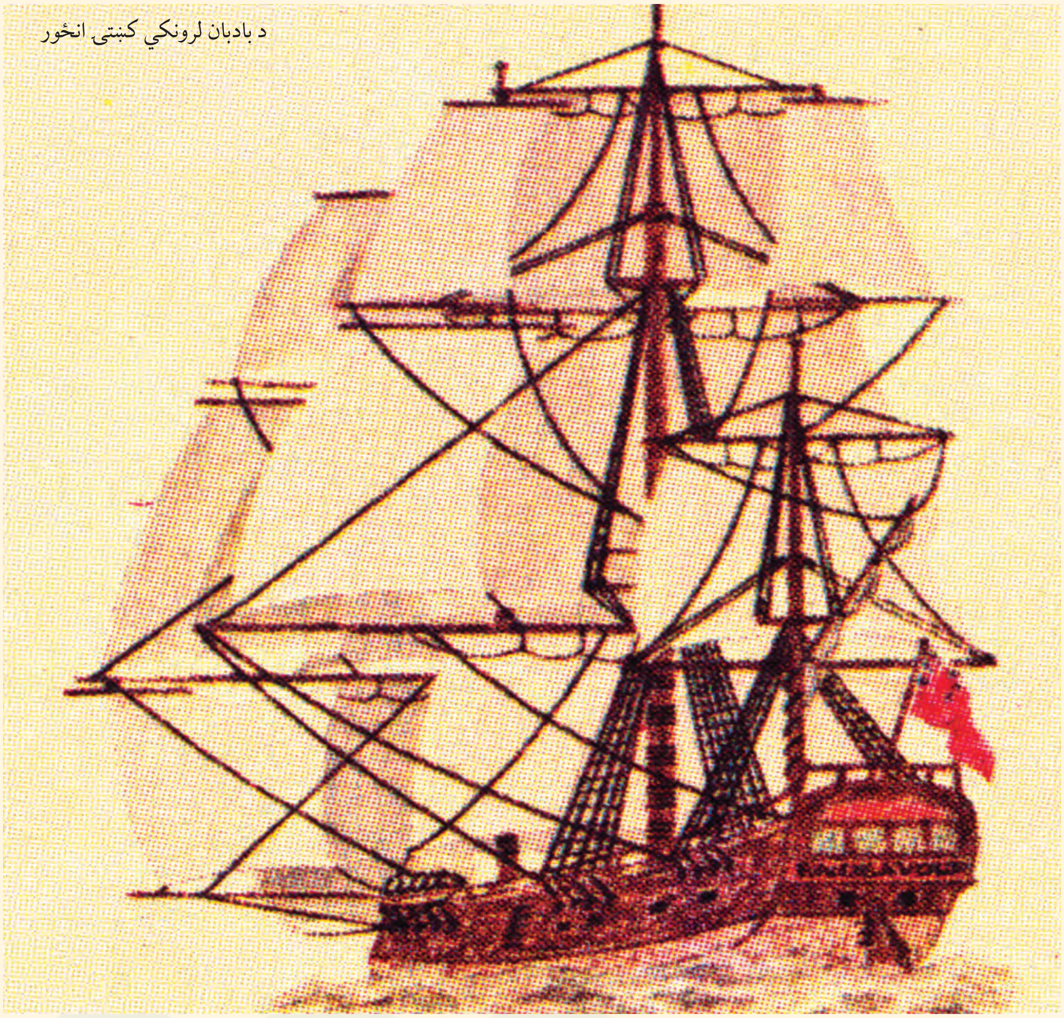

د بادبان لرونکي کښتۍ انځور

خو تر ډېره وخته پورې استراليا په يوه ډول د انګلستان د مستعمرې په توګه پاتې شوه، چې ورو ورو يې د يوه خپلواک هېواد په توګه ځاى ونيو.

جيمز کوک(۱۷۷۰ م) انګليسي کپتان او د استراليا د لويې وچې يوکاشف څخه

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې د استراليا جغرافيايي موقعيت د نقشې پرمخ تثبيت او وښيي. دويمه ډله دې د هغو هېوادونو او اشخاصو نومونه، چې داستراليا په کشف او موندنه کې يې ونډه درلوده، وليکي او نوروته دې يې بيان کړي.

پوښتنې:

لاندې سمې او ناسمې جملې وپېژنئ؟

۱ـ استراليا يو لوى ټاپو دى.

۲ـ استراليا د هند سمندر په ختيځ کې پرته ده.

۳ـ د استراليا کشف د زياتو مسافرتونو او سمندري کشفياتو پايله وه، چې د اروپايانو په وسيله ترسره شول.

٤ـ استراليا خپله خپلواکي په ۱۹۰۱ م کال له انګلستان څخه ترلاسه کړه.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د انټرنټ يا کتابتون څخه د ګټې اخستنې په اساس د سمندري کشفياتو او د استراليا د کشف په باره کې په يوه صفحه کې مقاله وليکئ.

طبیعی جغرافیه

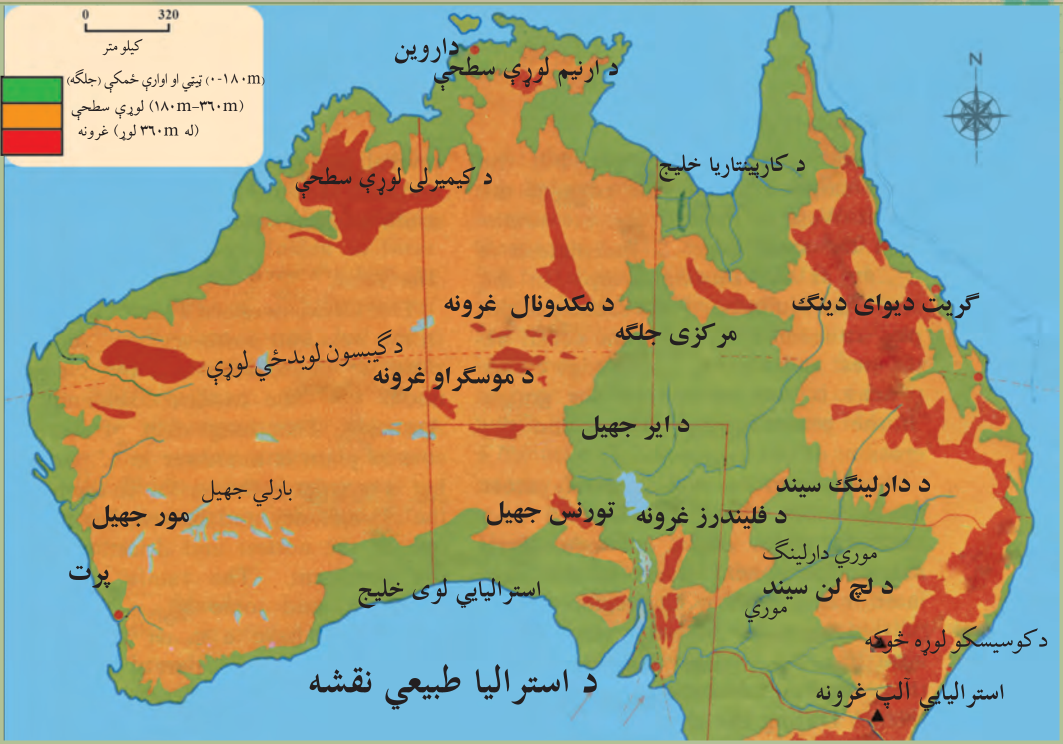

د استرالیا طبیعي حالت څرنگه دي؟

استرالیا د نړۍ ډیره کوچنۍ لویه وچه ده چې دا وچه له ټولو ټاپوگانو سره په مجموعي توگه په سویلي نیمه کره کې موقعیت لري. د استرالیا هیواد له جغرافیايي نظره کولای شو په څلورو بېلابېلو سیمو وویشو:

۱ـ منځنۍ دښتې، چې نسبتاً دځمکې لاندې زیاتې اوبه لري.
۲ـ لویدیځې لوړې (فلات) چې ډېر یې بیابانونه او دښتې دي.
۳ـ ختیځه ساحلي ښېرازه برخه چې په حقیقت کې د گریت دیواي دینگ د غرونو ختیځه لمن (د اوبو لویه زیرمه) ده.
٤ـ ختیځ غرونه یا لوړې چې په (گریت دیواي دینگ) مشهور دي.

داستراليا طبيعي جغرافيه په څو بېلو بېلو برخو کې په لاندې ډول مطالعه کوو:

غرونه:

- د استرالیا زیاتره غرونه په کومو برخو کې پراته دي؟

د استرالیا په ختیځ کې د گریت دیوای دینگ (Great Dividing) په نوم مشهور غرونه شته، چې له ۳۰۰۰ کیلو مترو څخه زیات اوږدوالی لري. د غرونو دا لړۍ د تسمانیا (Tasmania) له ټاپو څخه په سویل کې پیلیږي او د کپ یورک (Cape York) تر ټاپووزمې په شمال کې غځیدلي دي. د غرونو دا لړۍ

چې د منځني جګوالي لرونکي غرونه او لوړې سطحې لري، د سیندونو په وسیله سره جلا شوي دي. نوموړو غرونو خپلې لمنې د ختیځو سواحلو په لور او د لویدیځ په لور تر هوارو سیمو پورې پراخه کړې دي. د ګریټ دیواي دینګ له غرونو څخه زیات لوی او واړه سیندونه سرچینه اخلي او آرام سمندر ته تویېږي. د استرالیا نور غرونه د استرالیا یي الپ (Australian Alps) په نامه شهرت لري، چې په حقیقت کې د (دیواي دینګ) د غرونو یوه برخه ګڼل کېږي. دا غرونه چې د استرالیا په سوېل ختیځ کې پراته دي، د نیو سوت ویلز (New South Wales) په سیمو او د ویکتوریا (Victoria) په ختیځه سیمه کې یې لوړې سطحې جوړې کړې دي. ددغو غرونو ډېره لوړه څوکه کوسیسکو (Kosciusko) ده، چې (۲۲۳۱) متره لوړوالی لري.

هغه غرونه چې د استرالیا د ختیځو سیمو د اوبو سرچینه ده او پرګڼو ځنګلونو پوښل شوي دي.

د استرالیايي الپ غرونه د تفریح او استراحت لپاره ښې سیمې لري او هم يې د اوبو ښې سرچینې جوړې کړې دي. په دې سیمه کې ډېر ملي ښونه شته چې د ژمني سپورت (د سکې لوبو) لپاره په استرالیا کې یوازینۍ سیمه ګڼل کېږي.

همدارنګه د فلیندرز (Flinders) غرونه هم د دیوای دینګ د لویو غرونو یوه څانګه ده، چې په سوېلي استرالیا کې پراته دي.

د زده کوونکو د څوابونو لپاره د استرالیا او نوې زیلاند سپینه نقشه

د استراليا په منځنيو برخو کې د مک ډونل (Macdonnell) غرونه او د موسګراو(Musgrave) غرونه ديادولو وړ دي. د استراليا په لويديځ کې هم مشهور غرونه شته چې د هامرسلي(Hamersley) په نامه يادېږي او لوړه څوکه يې بروس (Bruce) ده، چې د ۱۲۰۰ مترو څخه زيات لوړوالی لري. داستراليا په شمال کې مشهورې لوړې سطحې شته، چې د کيمبرلي (Kimberley Plateau) او ارنيم (Arnhem Land) په نامه شهرت لري او لوړوالی يې له (۸۰۰) مترو څخه زيات نه دی.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي، هره ډله دې له لاندينيو فعاليتونو څخه يو پای ته ورسوي او د خپل فعاليت پايله دې نورو ته وړاندې کړي.

۱ـ د استراليا څلور بېلابېلې سيمې د جغرافيې له نظره د نقشې پرمخ تثبيت او وښيي.

۲ـ د ګريت ديوای دينګ دغرونو د څانګو نوم دې واخلي او د نقشې پرمخ دې وښيي.

۳ـ د استراليايي الپ د غرونو اقتصادي اهميت دې توضيح کړي.

٤ـ د هغو غرونو چې د استراليا په لويديځ او شمال کې موقعيت لري، نوم واخلي او د نقشې پرمخ يې وښيي.

پوښتنې:

۱ـ استراليا په څو او کومو جغرافيايي سيمو ويشلای شو؟

۲ـ له ملي بڼونو څخه زموږ مقصد څه دی؟

۳ـ د استراليا غرونه دخلکو پر اقتصادي او ټولنيز ژوند څه اغېزه کولای شي؟

٤ـ ستاسو په نظر په استراليا کې غرونو د هغه هېواد خلکوته څه ستونزې اوڅه اسانتياوې پيداکړې دي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د استراليا او نوي زيلاند سپينه نقشه کاپي او يا يې په خپلو کتابچوکې رسم کړئ او تش ځايونه يې ډک کړئ.

ب. د استراليا سيندونه

د استراليا د اوبو لګولو او اوبو د شبکې نقشه

ستاسو په نظر ولې په استراليا کې زيات سيندونه شته دي؟

په دې لوی ټاپو کې د ډېرو لوړو برخو د شتون او د هغه د ځانګړي جغرافيايي موقعيت له امله چې له هرې خواپې سمندرونه چاپېر شوي دي، په دې ټاپو کې اورښت زيات دی. له همدې امله پکې ډېر سيندونه بهيږي چې زياتره يې په آرام سمندر يا د هند په سمندر کې تويېږي.

د استراليا مهم سيندونه عبارت دی له:

دارلينګ(Darling)، موري(Murray) ، او لچ لن (Lachlan) څخه. دا سيندونه چې د لوی ديواي دينګ له ختيځو سيمو څخه سرچينه اخلي، په پای کې د استراليا لوی خليج ته تويېږي. د استراليا د سيندونو ډېر لوی سيستم د موري ـ دارلينګ سيستم دی، د موري سيند که څه هم د دارلينګ له سيند څخه لنډ دی خو ددې سيستم له مهمو سيندونو څخه شمېرل کېږي، ځکه د دارلينګ نه ډېرې اوبه لري. د موري د سيند اوږدوالی ۲۵۷۰ کيلومترو او د دارلينګ د سيند اوږدوالی ۲۷۳۰ کيلومتروته رسېږي. ددې سيند د اوبو اخيستونکي حوزې مساحت ۱۸۷۲ زره کيلومتره مربع ته رسيږي. د موريا دوهمه لويه ښاخګه د مورامبيدجي (Murrumbidgee) سيند، چې ۱٦۹۰ کيلومتره اوږدوالی لري جوړوي.

ټول هغه سيندونه چې د موري ـ دارلينګ په سيستم کې شامل دي نامنظم دي. ددې سيندونو زياتره اوبه د بارانونو په واسطه او تريوې اندازې پورې د استراليا د الپ د واورو د ويلې کيدو په اساس منځ ته راځي. له همدې امله د اوبو ډېر زيات د بت په دوبي کې وي. يعنې کله چې د اوبو سطحه د موري او دارلينګ په سيندونو کې لوړه شي، پرهوارو دښتو وراوړي او کله هم د تخريباتو او ويجاړولو لامل ګرځي. په دې وخت کې سيندونه له ځانه سره ډېر تخريب شوي توکي او د ډېرو ونو ټوټې وړي، چې د بيړۍ چلولو کارونه له ستونزو سره مخامخ کوي. د موري ـ دارلينګ د سيستم سيندونه اقتصادي اهميت هم لري، ځکه د هغو له اوبو څخه د ځمکو په خړو بولو کې ګټه اخيستله کيږي.

په شمال او شمال ختيځ کې مهم سيندونه عبارت دي له: ميشل (Mitchell) او فليندرز (Flinders) څخه چې د ګريت ديواى دينګ د غره له شمال ختيځ څخه سرچينه اخلي او دکارپنتاريا خليج ته توييږي. همدارنګه د ويکتوريا Victoria، دلی(Daly) او اورد (Ord) سيندونه چې د استراليا په شمال کې بهيږي او د تيمور سمندرګي ته توييږي د يادولو وړ دي.

د لويديځې استراليا ټولې برخې د اوبو له کمښت سره مخامخ دي.

يوازې د هغې ډيرې لږ پرتې سيمې په ځانګړې توګه لندې لمنې يې د خپلو لوړو برخو سره ډېر خوړونه لري، چې د بارانونو په وخت کې د اوبو نه ډکيږي. د کال په زياتره موده کې دا خوړونه وچ وي، ځکه حتی ددې برخې

په ډيرو لرو پرتو سيمو کې وچکالي په کال کې تر ۳۰۰ ورځو پورې دوام مومي. د استراليا د سطحې اوبو سرچينې سره له دې چې زياته برخه يې تر وې دي د خلکو اړتيا نه پوره کوي، خو استراليا د ځمکې لاندې اوبو ډېرې زيرمې لري. په دې لويه وچه کې دځمکې لاندې اوبو څخه د ګټې اخيستنې لپاره بيلابيلې حوزې تر مطالعې لاندې نيول شوي دي، چې د صنايعو او څرځايونو د اړتيا وړ اوبه برابروي.

دا اوبه د ډېر منراليزه کيدو له امله د څښلو او د کروندو د خړوبولو لپاره دومره ګټورې نه دي. (د ځمکې لاندې اوبو) ډېره لويه حوزه په نړۍ کې هغه پراخه حوزه ده، چې د کارپنتاريا له خليج څخه يې د دارلينګ تر حوزې پورې پراختيا موندلې ده. په استراليا کې په ټوليزه توګه د ۶۵۰۰ په شاوخوا کې دځمکې لاندې اوبو ځاګانې شته دي.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي، په دې هکله دې چې ولې د استراليا سيندونه غير ثابت رژيم لري بحث وکړي او دخپل بحث نتيجه دې نورو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ ايا د ځمکې لاندې اوبه په استراليا کې د خلکو ستونزې رفع کولای شي؟

۲ـ د هغو سيندونو نوم واخلئ چې د استراليا په شمال او شمال ختيځ کې پراته دي؟

۳ـ د استراليا د سيندونو د اوبو بهير د کال په کوم موسم کې ډېر وي.

٤ـ ولې د موري ـ دارلينګ د سيندونو سيستم نامنظم دی؟

۵ـ د موري ـ دارلينګ سيندونه کومې اقتصادي ګټې لري؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د استراليا د لويې وچې نقشه رسم کړئ او په هغې کې سيندونه په ځانګړی رنګ سره په نښه کړئ او نورو ته يې وړاندې کړئ.

جهيلونه

د استراليا ډېر لوی مالگين جهيل کوم دی؟

له استراليا څخه پرته د اقيانوسيې په نورو ټاپوگانو کې مهم جهيلونه نشته. ددې ټاپوگانو د طبيعي جوړښت شرايط داسې دي چې دجهيلونو د پيدايښت لپاره يې لارې چارې نه دي برابرې کړې.

د استراليا له مهمو جهيلونو څخه يو د اير(Eyre) جهيل دی چې په استراليا کې ډېر لوی مالگين جهيل دی. داجهيل د استراليا د سوېلي ايالت په شمال لوېديځ کې د سيمپسون(Simpson) د دښتې په سوېل کې پروت دی.

د اير جهيل له دوو برخو څخه جوړ شوی دی چې يو يې دشمالي اير لوی جهيل او بل يې د سوېلي اير کوچنی جهيل دی او د يوه طبيعي کانال په وسيله سره نښتي دي. د اير جهيل د ملي پارک په سيمه کې پروت دی. د استراليا ډېره ژوره نقطه (کابو ۱۵ متره د سمندر له سطحې څخه ټيټه) هم په همدې جهيل کې پرته ده.

د اير جهيل په سوېل کې د تورنس(Torrense) او گايردنر(Gairdner) په نومونو نور جهيلونه هم شته چې د ځمکې سطحه، يعنې بستر يې هم د مالگې په وسيله پوښل شوی دی. کله د ډېرې تودوخې له امله ددې جهيلونو اوبه براس کېږي او وچېږي. د استراليا نور جهيلونه چې داستراليا په سوېل لوېديځ او لوېديځ کې پراته دي، کارنگي(Carnegie) ، بارلي(Barlee)، مور(Moore) او داسې نور دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

د استرالیا د ۵۷ مخ نقشې ته وګورئ هغه جهیلونه چې نومونه یې واخیستل شول د نقشې پرمخ یې په نښه او وښیاست.

پوښتنې:

۱ـ د استرالیا ډېره ټیټه نقطه په کوم جهیل کې پرته ده؟
۲ـ داسترالیا د مهمو جهیلونو نومونه واخلئ؟
۳ـ څرنګه داسترالیا دځینو جهیلونو د ځمکې سطحه او یا بستر د مالګې په واسطه پوښل شوی دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا جهیلونه د افریقا له جهیلونو سره پرتله کړئ، توپیرونه او ورته والی یې په خو کرښو کې ولیکئ.

اقليم

د استراليا د اب و هوا عمده سيمي

پورتنی نقشې ته وګورئ. د استراليا اقليم څرنګه دی؟

په استراليا کې د فصلونو بدلون ځکه منځته راځي چې د مرغومي د مياشتې په لومړي ورځ لمر د جدي پر دايرې (د سويلي عرض البلد په $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجو) باندې عمود لګيږي؛ نو ځکه په سويلي نيمه کره کې اوړی پيل کيږي. څرنګه چې استراليا په سويلي نيمه کره کې موقعيت لري نو ځکه هلته د اوړي موسم وي. برعکس په شمالي نيمه کره کې ژمی وي چې دا موضوع د ځمکې د محور د کوږوالي (ميلان) تابع ده. که چيرې په شمالي نيمه کره کې اوړی وي په جنوبي نيمه کره کې به د ژمي موسم وي.

د استراليا د اقليم يوه ډيره مهمه ځانګړنه هلته د لمر لرونکو ورځو ډيروالی دی. په عمومي توګه استراليا يو تود هيواد شمېرل کيږي، د جدي کرښه يې له منځ څخه تيريږي تود دوبی او معتدل ژمی لري. د استراليا زياته برخه تر استوا لاندې اقليم (سب تروپيک) او يوه شمالي برخه يې استوايي اقليم لري. د استراليا د مساحت لږ تر لږه په دريو کې دوې برخې داسې وچه ده چې د کښت او کروندې وړتيا نه لري. د استراليا په شمال کې، دوبی موسمي بارانونه لري، خو ددې هيواد په سويل کې اورښت لرونکي بادونه، لويديځ بادونه دي چې د ژمي په اوږدو کې لګيږي. د استراليا په ځينو سيمو کې اورښت ډېر لږ دی او امکان لري چې د وچکاليو سبب شي. د استراليا $\frac{۳}{۴}$ برخې په شاوخوا په کال کې د ۲۵۰ ملي مترو څخه لږ اورښت لري چې په دې سيمو کې يې کرنه ډيره کمه ده. د استراليا له $\frac{۱}{۳}$ نه لږه برخه، چې زياتره يې غرنۍ برخې دي په کال کې د ۵۰۰ ملي مترو په شاوخوا کې اورښت لري.

استراليا د اب او هوا له نظره کولای شو په څو سيمو وويشو:
۱ـ حاره يي توده اب او هوا له لانده دوبي سره په شمال کې.
۲ـ معتدله توده اب او هوا ديوه وچ فصل سره د کوينزلند په سيمه کې.
۳ـ توده معتدله او لمده اب او هوا د جنوبي ويلز په څنډه او ويکتوريا کې.
بايد يادونه وکړو چې د استراليا زياتې مرکزي او لويديځې برخې صحرايي اقليم لري.[1]

د ټولگي دننه فعاليت:
د استراليا د آب او هوا نقشې ته وگورئ او اقليمي بېلې بېلې سيمې پکې په نښه او وښاياست.

پوښتنې:
۱- د استراليا کومې سيمې صحرايي اقليم لري؟
۲ـ د استراليا کومې سيمې په منځنی توگه زيات کلنی اورښت لري؟
۳ـ ولې د استراليا اب او هوا توده ده؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:
په دې هکله چې ولې د استراليا موسمونه د شمالي نيمې کرې د فصلونو معکوس دي، معلومات راټول او وړاندې يې کړئ.

(۱) منبع: د پوهاند عارض د اقليم پېژندنې کتاب ۱۳۸۶.

د استرالیا سیاسی جغرافیه

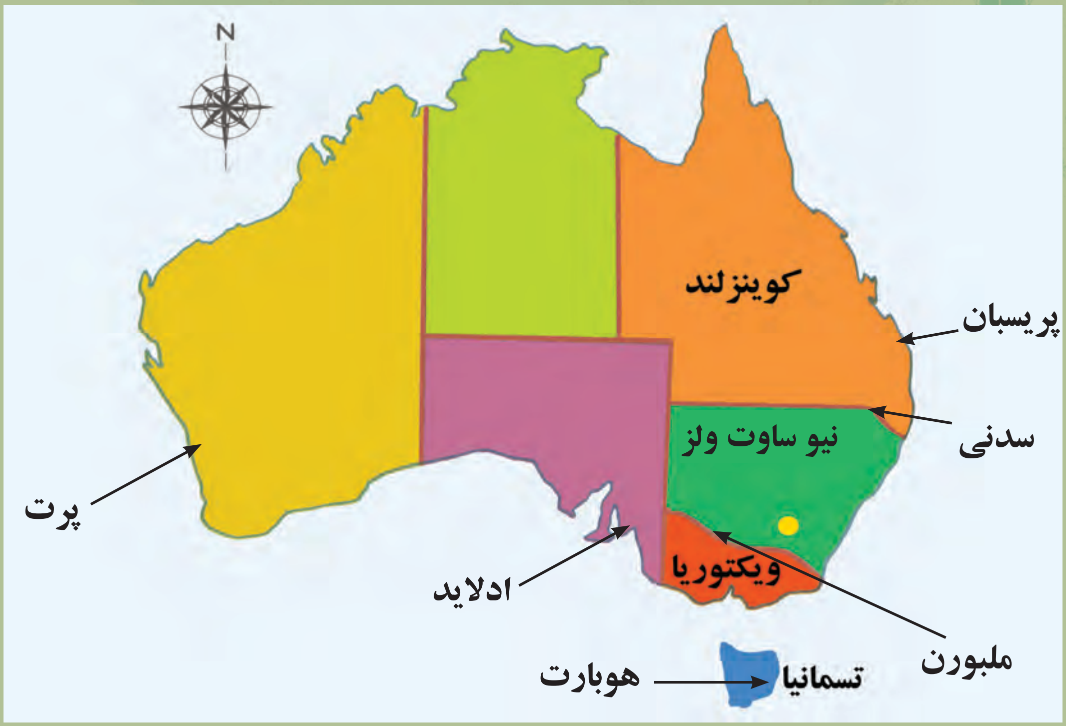

استرالیا څرنګه اداره کېږي؟

استرالیا مشروطه شاهي فدرالي دولت یا پارلماني پاچاهي ده، چې د انګلستان ملکه یې په تشریفاتي توګه د دولت په سرکې ده. خو استرالیا په حقیقت کې یو فدرالي دولت دی چې اووه ایالتي پارلمانونه لري او هر پارلمان د هغه ایالت اړوند کارونه سرته رسوي او یو عمومي او ګډ پارلمان داسترالیا په مرکز، یعنې د کانبرا په ښار کې لري، چې د هېواد ټولې دندې سرته رسوي. دارنګه حکومت د امریکا له متحده ایالاتو او کاناډا دفدرالي حکومت سره ورته والی لري. ددې هېواد رسمي ژبه انګلیسي او پلازمینه یې د کانبرا ښار دی. د نوموړي هیواد زیاتره خلک د عیسوي دین پیروان دي. که د استرالیا سیاسي نقشې ته وګورئ، وینئ چې استرالیا په شپږو ایالتونو او دوه سیمو ویشل شوې، چې عبارت دي له:

۱ـ نیوساوت ولز(New South Wales) (جنوبي نوی ولز) چې په هغه کې د استرالیا دوه لوی ښارونه یعنې سدني (Sydney) چې د همدې ایالت مرکز دی او کانبیرا(Canberra) چې د استرالیا پلازمینه ده موقعیت لري. د سدني ښار، داسترالیا ډېر لوی ښار، ډېر مهم بندر او ددې هېواد مالي مرکز دی.

۲ـ د ویکتوریا(Victoria) ایالت، چې مرکز یې ملبورن (Melborne) دی.

۳ـ کوینزلند چې مرکز یې بریسبان(Brisban) دی.

٤ـ جنوبي استرالیا چې مرکز یې د ادلاید (Adelaid) ښار دی.

۵ـ لویدیځه استرالیا چې مرکز یې د پرت (Perth) ښار دی.
٦ ـ تسمانیا چې مرکز یې هوبارت دی اویو ټاپو دی چې د جنوبي نوی ولز په جنوب کې موقعیت لري.
دوې خپلواکي سیمې یې د پلازمېنې کانبرا سیمه او شمالي سیمه ده.
د استرالیا حکومت په ۱۹۰۱م کال کې خپلواکي ترلاسه کړې ده. د استرالیا فدرالي پارلمان د ولسي جرګې چې ۱٤۸ غړي لري او د سنا (Senate) د مجلس چې ۷٦ غړي لري، لرونکی دی.

د ملبورن او سدني د ښارونو تصویر

د ټولګي دننه فعالیت:
زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د استرالیا د حکومت په ډول بحث وکړي او د هرې ډلې استازي دې د خپل بحث نتیجه خپلو ټولګیوالو ته بیان کړي.

پوښتنې:
۱ـ استرالیا په څو ایالتونو ویشل شوې ده، نوم یې واخلئ؟
۲ـ استرالیا په کوم کال اوله کوم هېواد څخه خپله خپلواکي ترلاسه کړه؟
۳ـ د استرالیا د حکومت ډول څرنګه دی؟
٤ـ د استرالیا پلازمینه په کومه برخه کې موقعیت لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:
په خپلو کتابچو کې د استرالیا سیاسي نقشه رسم کړئ او د ایالتونو نومونه یې په اړوندو ځایونو کې ولیکئ.

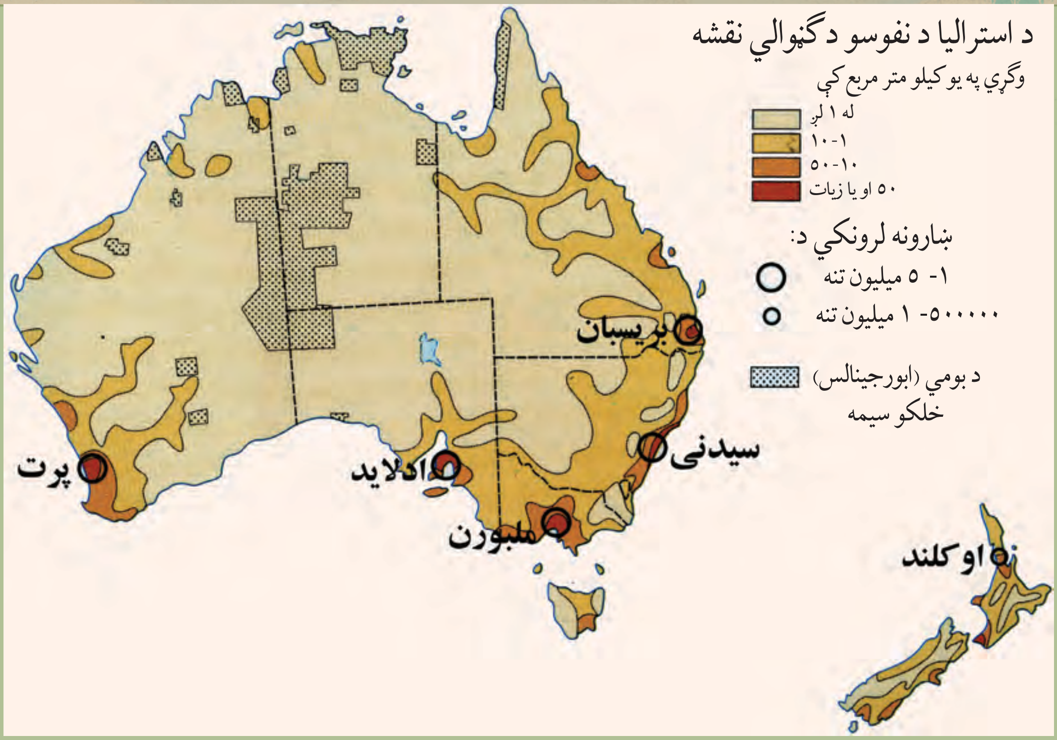

د استرالیا د نفوسو او نژاد په هکله څه پوهیږئ؟

په دې برخه کې، لومړی د استرالیا د نفوسو او نژاد او وروسته د استرالیا د خلکو له دین او ژبې سره آشنا کیږئ.

د استرالیا لومړنی استوګن هغه بومیان وو، چې د اسیا له سوېل ختیځ څخه هغه ځای ته کډوال شوي وو.

کله چې اروپایان له ۱۸۳۰ م کال څخه وروسته استرالیا ته ورغلل په دې لویې وچې کې له نیم میلیونو څخه لږ بومي خلکو ژوند کاوه. د استرالیا بومي خلك توربخن پوستکی لري چې په (۵۵۰) قبیلو ویشل شوي وو او هره قبیله له څو طایفو څخه جوړه شوې وه. د اروپایي سپین پوستکو د کشفیاتو له پیل سره چې دوه سوه کاله دمخه ترسره شول او د هغوی او د استرالیا د بومیانو ترمنځ د جګړې په نښتو سره د بومیانو د نفوسو شمیر کم شو. په دې وروستیو کې د استرالیا د بومیانو شمیر کابو ۶۰۰۰۰ تنو ته رسیده، خو اوس د هغوی د نفوسو وده د ژوند د ښو شرایطو په اساس یو ځل بیا زیاته شوې او شمیر یې زیات شوی دی.

د استرالیا نفوس تر ۱۹۲۰ م کاله پورې ۵ میلیونو تنوته رسیده. غیر انګلیسي مهاجرینو هم د استرالیا نفوس زیات کړ او په ۱۹۴۵م کال کې یې وګړي (۷،۵) میلیونو تنو ته ورسیدل، په داسې حال کې چې د هغوی یوازې نیم یې انګلیسي وو.

د استرالیا نوي مهاجرین له المان، هالنډ، ایټالیا، پولنډ او داسې نورو هېوادو څخه ورغلي دي. په استرالیا کې په ۲۰۰۸ م کال کې له ۲۰ میلیونو څخه زیاتو خلکو ژوند کاوه چې د نفوسو ګڼوالی یې په منځنۍ کچه په هرکیلومتر مربع کې ۳ تنو ته رسیده.

استرالیا یو له هغو هېوادو څخه دی چې ډېری خلك یې په ښارونو کې ژوند کوي. د استرالیا په سلو کې

د ۸۵ په شاوخواکې وګړي په څو مهمو مرکزونوکې استوګنه لري، په داسې حال کې چې د استراليا په کليو او باندېوکې پراخې سيمې له اوسيدونکو څخه تشې دي. د استراليا د وګړو لږ ترلږه له شپږو مليونو څخه زيات په دوو لويو ښارونو سدني او ملبورن کې ژوند کوي. لکه څرنګه چې مو د مخه يادونه وکړه پرته له بومي خلکو څخه د استراليا د خلکو په سلوکې د (۹۰) په شاوخواکې اروپايي سپين پوستکي(په تېره انګليسان)، کابو ۷ په سلوکې اسيايان او کابو يو په سلوکې بوميان او نور جوړوي. سربېره پردې په دې ځای کې (دوه رګه) يا ګډ نژاد، چې له سپين پوستکو او بومي خلکو څخه جوړشوي، د يادولو وړ دي.

د استراليا د بومي (ځايي) ماشومانو يو تصوير

د ټولګي دننه فعاليت:

د استراليا د نفوسو د ګڼوالي نقشې ته وګورئ او دې لاندې پوښتنوته ځواب ورکړئ:

۱ـ په عمومي توګه د استراليا په کومه برخه کې د نفوسو ګڼوالی زيات دی؟

۲ـ ستاسو په نظر ولې په هغه ځای کې د نفوسو ګڼوالی زيات دی؟

پوښتنې:

۱ـ د استراليا بوميان له کوم ځای څخه استراليا ته ورغلي او اوس د هغو شمېر څو تنو ته رسيږي؟

۲ـ د استراليا د اوسنيو نفوسو اکثريت کوم خلک تشکيلوي؟

۳ـ د استراليا نفوس او مساحت له افغانستان سره پرتله او خپل نظر د هغو په باره کې ووایاست.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

د استراليايي بوميانو د نفوسو او اروپايي سپين پوستکو مهاجرينو د ځانګړنو په هکله معلومات را ټول کړئ او خپلو ټولګيوالوته يې توضيح کړئ.

دين او ژبه

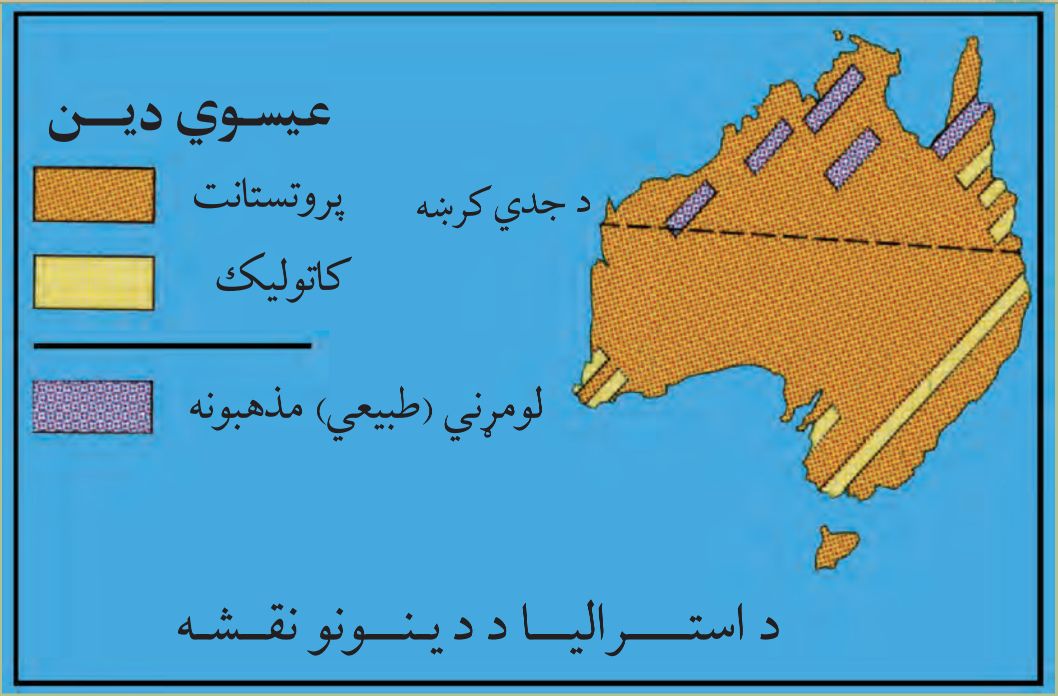

په استراليا کې کوم دين ډېر پيروان لري؟

په استراليا کې زياتره (ډېره کې) خلک عيسوي دي. پرته له عيسوي دين د ابتدايي مذهبونو پيروان، بت نمانځونکي او نور هم د استراليا او اقيانوسيې په ټاپوګانو کې ليدل کيږي.

د اسلام د دين پيروان هم په هغه ځای کې شته چې په اقليت کې دي، يو شمېر يهوديان هم په دې لويه وچه کې ميشت دي.

د استراليا رسمي ژبه انګليسي ده. په استراليا او د اقيانوسيې په نورو ټاپو ګانو کې بيلابيلې ژبې شته چې ځينې دا ژبې له يوې ريښې څخه دي او ځينې يې هم يو له بله څخه ډېر توپير لري.

بايد يادونه وکړو چې د انګليسانو اوږده استوګنه ددې لويې وچې په غوره ټاپوګانو کې او په ځانګړې توګه په استراليا او نوي زيلاند کې ددې سبب شوې چې انګليسي ژبه په اقيانوسيه کې او په ځانګړې توګه په استراليا او نوي زيلاند کې عموميت ومومي. د اقيانوسيې د ټولو بومي ژبو په منځ کې (پولي نزي) زيات ويونکي لري.

په استرالیاکې د دینونو او د هغو د پیروانو په هکله د اضافي معلوماتو جدول

دین	پیروان یې په فیصدي
عیسویت	٦٨
بودیزم	۲,۱
اسلام	۱,۷
هندوایزم	۰,٤
نور مذهبونه	۲۷,۸

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې په استرالیاکې د دینونو په هکله او دویمه ډله دې د ژبو په باره کې بحث وکړي او د بحث پایله دې خپلو ټولګیوالو ته بیان کړي.

پوښتنې:

۱- د استرالیا رسمي ژبه کومه ده او ستاسو په نظر ولې دا ژبه د رسمي ژبې په توګه ټاکل شوې ده؟
۲ـ د استرالیا د دینونو د نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره وواياست چې کوم دین په استرالیاکې زیات پیروان لري او ولې؟
۳ـ ستاسو په نظر په استرالیاکې د اسلام دین پیروان اصلاً له کومو اسلامي هېوادونو څخه هغه ځای ته مهاجر شوي دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د خپلو دوستانو او خپلوانو په مرسته په استرالیاکې د مهاجرو افغانانو په هکله معلومات ترلاسه کړئ چې افغانان او نور مسلمانان د خپلو دیني فرایضو د اداکولو لپاره هلته څه امکانات لري؟

اقتصادي جغرافیه

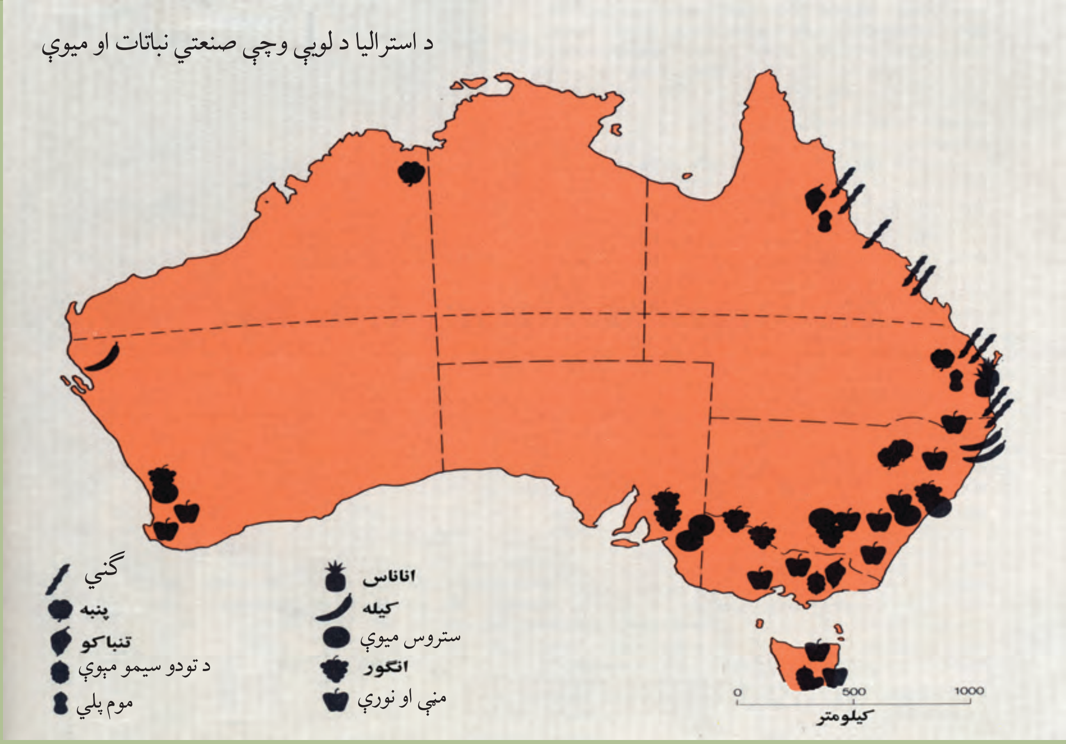

د استرالیا د اقتصادي پرمختګ نښې نښانې په څه کې وینئ؟

استرالیا چې لویدیځ کلتور لري، داسې هېواد دی چې د ازاد بازار د اقتصاد سیستم لري او پرمخ تللی هېواد دی. دیوه تن کلنی عاید یې په منځنۍ توګه له ۲۳ زرو امریکایي ډالرو څخه زیات دی. ددې هېواد د چټک اقتصادي پرمختګ نښې په دې کې دي چې له یوه کرنیز حالت څخه په چټکۍ سره د صنعتي کیدو په حالت کې دی. په دې معنا چې په ۱۹۷۵م کال کې په سلوکې کابو ۱۵ خلک د کرنې په برخه کې بوخت وو او په اوسني وخت کې دا شمېره په سلوکې ۳ ته رسیږي. ددې هېواد د فعالو نفوسو د پاتې برخې په سلو کې ۲٦ په صنعت او په سلوکې ۷۱ د خدماتو په برخه کې بوخت دي.

د کرنې د ځمکې او د اوبو له کمښت سره سره، استرالیا د کرنیزو غذایي توکو له مخې، په ځان بسیا هیواد دی. لرېو وګړو او د ډول ډول اب او هوا لرونکو سیمو ددې هېواد په ځان بسیاینې سره مرسته کړې ده.

د غنمو کرنې د استرالیا په سلوکې ٦۰ کروندې ځانته اختصاص او بېلې کړې دي. د کښت سیمه یې په ویکتوریا او نیو ساوت ولز کې د ختیځو لوړو غرونو لویدیځې جلګې دي. همدارنګه، زیتون او انګور د مدیترانه یي اقلیم په ساحه کې له جنوب لویدیځ او ځینو جنوب ختیځو برخو او د معتدلو برخو کرنیز محصولات لکه: جوار، شفتالو، منې او ناک د تسمانیې د ټاپو له جنوب ختیځو سواحلو څخه لاس ته

راځي. استراليا ته مالداري له کرنې څخه غوره ده. ډېر کلونه د استراليا اقتصادي بنسټ په مالدارۍ تکيه درلوده. طبيعي پراخ څر ځايونه او چمنونه چې د استراليا د ټول مساحت په سلو کې کابو ۳۴ سيمه يې پوښلې ده، په دې لوی ټاپوکې د مالدارۍ د بشپړ رواج او پراختيا سبب شوي دي. په جنوب ختيځ کې د مورې او دارلينګ د سيندونو شاوخوا سيمې، د څارويو د ساتلو لپاره د څر ځايونو غوره سيمې دي. دې سيمو وروسته د پسونو د روزنې د مرکز په توګه پراختيا مونده او اوس په نيو ساوت ويلز کې د ۱۷۵ ميليونو پسونو په شاوخوا کې پيداکيږي. وروسته د څارويو د ساتلو مرکزونه ، د کوينزلند سيمو ته ليږديدلې دي. د اوبو د کمښت له امله، د پسونو روزنه د لويديځ لور ته لږ ه شوې او په مقابل کې يې د غوايانو ساتل زياتيږي.

مالداري د استراليا له اقتصادي غوره فعاليتونو څخه ده

استرالیا په نړۍ کې د وړیو د تولیدوونکو او صادروونکو لویو هېوادونو له ډلې څخه ده چې محصولات یې جاپان، المان او فرانسې ته صادرېږي. همدارنګه استرالیا د غوښې مهم صادرونکی هېواد هم دی، چې د غوښې صادرات یې د امریکا متحده ایالاتو، انګلستان، جاپان او کاناډا ته ترسره کېږي.

په استرالیا کې د یوې کروندې تصویر

قند هم د دی هیواد له سترو صادروونکو توکو څخه ګڼل کیږي، همدا راز دغه هیواد د نړۍ د غنمو د صادرونکو هیوادونو څخه دی چې د غنمو محصولات یې د روسیې، چین او منځني ختیځ هېوادو ته صادرېږي.

په استرالیا کې د انګورو د محصولاتو تصویر

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د استرالیا د نقشې څخه په کار اخیستلو سره د څړ ځایونو او د کرنیزو برخو نومونه واخلي او هغه دې د نقشې پرمخ وښیي.

پوښتنې:

۱– ولې مالدرای په استرالیا کې زیاته وده کړې ده؟

۲ـ کوم ډول کرنیز محصولات په معتدلو سیمو کې موندل کیږي؟ نوموړې سیمې د نقشې پرمخ هم وښیي؟

۳ـ د استرالیا د ډېرو مهمو کرنیزو او د مالداري محصولاتو نومونه واخلئ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا د اقتصادي پرمختګ دعواملو په هکله معلومات راټول او وړاندې کړئ.

کانونه او صنایع

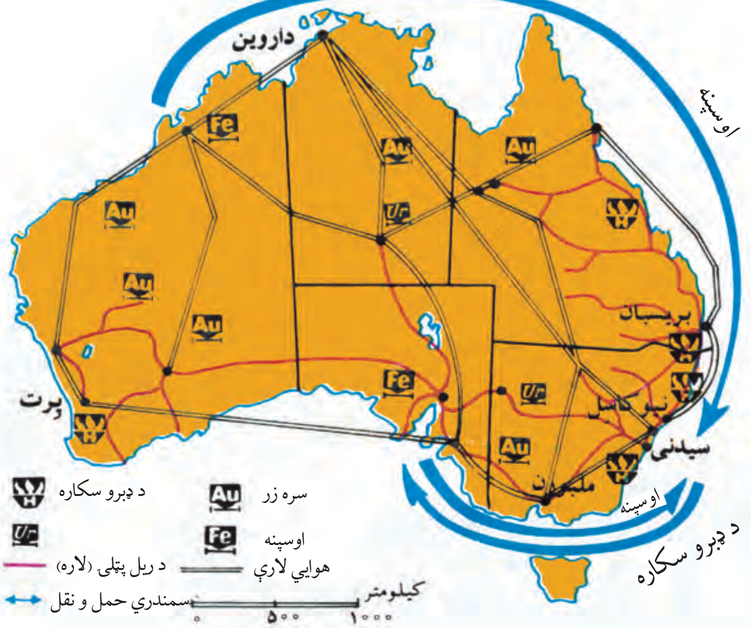

د استرالیا کانونه او لاري

په استرالیا کې د کانونو او صنایعو حالت څرنګه دی؟

استرالیا د کاني توکو یو غوره تولیدوونکی او صادروونکی هېواد ګڼل کیږي. په ۱۸۵۱م کال کې په استرالیا کې د سرو زرو شته والي د انګلیسانو او نورو اروپایانو پاملرنه ځانته راواړوله او د هغو زیات شمیر استرالیا ته مهاجر شول. دا هېواد په نړۍ کې د اوسپنې د تولید دوهم هېواد او همدا ډول د بوکسیت، چې د المونیم د تولید لپاره ورڅخه ګټه اخیستل کیږي، ډېر لوی تولیدوونکی دی. نور کاني توکي چې په استرالیا کې ایستل (استخراج) کیږي عبارت دي له: سرو زرو، نکل، مس، سرپ او یورانیم څخه. استرالیا د امریکې د متحده ایالاتو څخه وروسته په نړۍ کې د یورانیمو دوهمه لویه زیرمه په واک کې لري. داسترالیا د نفتو ډېره مهمه سیمه د باس په آبناء (Bass Strait) کې ده چې د تسمانیې د ټاپو او ویکتوریا په منځ کې پرته ده. دا هېواد کولای شي

د استرالیا له صنایعو څخه یو تصویر

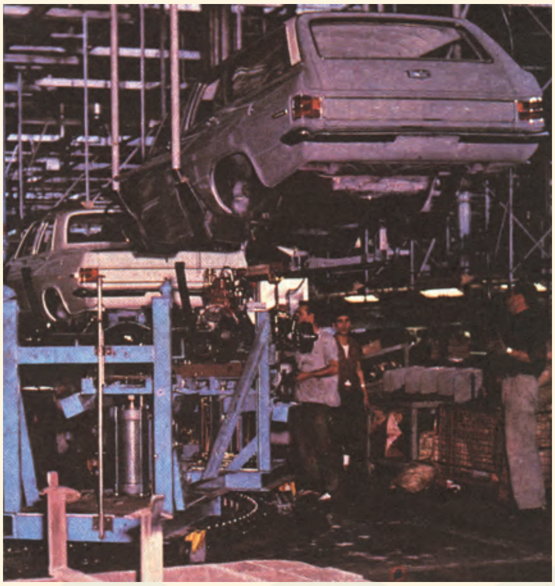

خپلې يوځه نفتي اړتياوې پوره کړي. په همدې سيمه کې د طبيعي گازو توليدات هم ترسره کيږي. استراليا د ډېرو سکرو له صادروونکو هېوادونو له ډلې څخه هم دى.

له دوهمې نړيوالې جگړې څخه وروسته (د ۱۹۵۰ م کال څخه وروسته) د استراليا صنايعو زيات پرمختگ کړى دى. په ۱۹۹۹ م کال کې ددې هېواد په کورنيو توليداتو کې د صنايعو برخه په سلو کې شپږ ويشتو ته رسيدلې وه. ددى هېواد لرغوني صنايع د حيواني محصولاتو پربنسټ جوړ شوي وو، خو په اوسنى حالت کې د استراليا د استهلاکي مالونو په صنايعو او درنو صنايعو کې چټکه وده ليدل کيږي. د بېلگې په توگه په دې وروستيو ۳۰ کلونو کې ددى هېواد د پولادو توليد شپږ برابره زيات شوى دى. د اوسپنې او پولادو صنايع هم زياتره په نيو ساوت ولز کې ځاى پر ځاى شوى دي. له پولادو، د ودانيو له صنايعو او کاغذ جوړولو پرته، نور غوره صنايع يې د غذايي توکو، کيمياوي توکو او ټوکرانو څخه عبارت دي. د استراليا صنايع زياتره په هغو ځايونو کې متمرکز او ځاى پرځاى دي چې د صنايعو د منځته راتلو لپاره يکې لومړني امکانات برابردي او په ځانگړې توگه په هغو ځايونو کې چې د خرڅلاواو لگښت لپاره يکې لوى بازارونه شته دي. د استراليا په صادراتو کې پر غنمو، غوښې او وړۍ سربيره چې مخکې مو ورځنى يادونه وکړه، د ډېرو سکاره، سره زر او ماشين الات شامليږي. چې د ۶۹ ميليارده ډالرو په مجموعي ارزښت سره جاپان، د اروپا اتحاديې، د امريکا متحده ايالاتو، چين، او نورو اسيايي هېوادونو ته صادر شوي وو. د استراليا واردات زياتره ماشين الات، ترانسپورتي وسايل، کمپيوټر، مخابراتي وسايل، د دفترونو سامان الات، د خاورو تېل او پټرولي محصولات دي چې د ۷۷ ميليارده ډالرو په ارزښت په ۲۰۰۰ م کال کې د اروپا له اتحاديې، د امريکا له متحده ايالاتو، جاپان او نورو اسيايي هېوادونو څخه وارد شوي وو.

د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې د درس د متن او نقشې څخه په گټې اخيستوسره د کانونو په هکله او دوهمه ډله دې د استراليا د صنايعو په هکله سره بحث وکړي او د خبرو پايله دې خپلو ټولگيوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱ـ يورانيم د استراليا په کوم ايالت کې شته دي؟

۲ـ د اوسپنې کانونه زياتره د استراليا په کومه برخه کې دي؟

۳ـ د استراليا غوره صنعتي سيمې په کوم ځاى کې دي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د استراليا د وارداتو او صادراتو په هکله معلومات راټول او وړاندې يې کړئ.

مواصلاتي جغرافيه

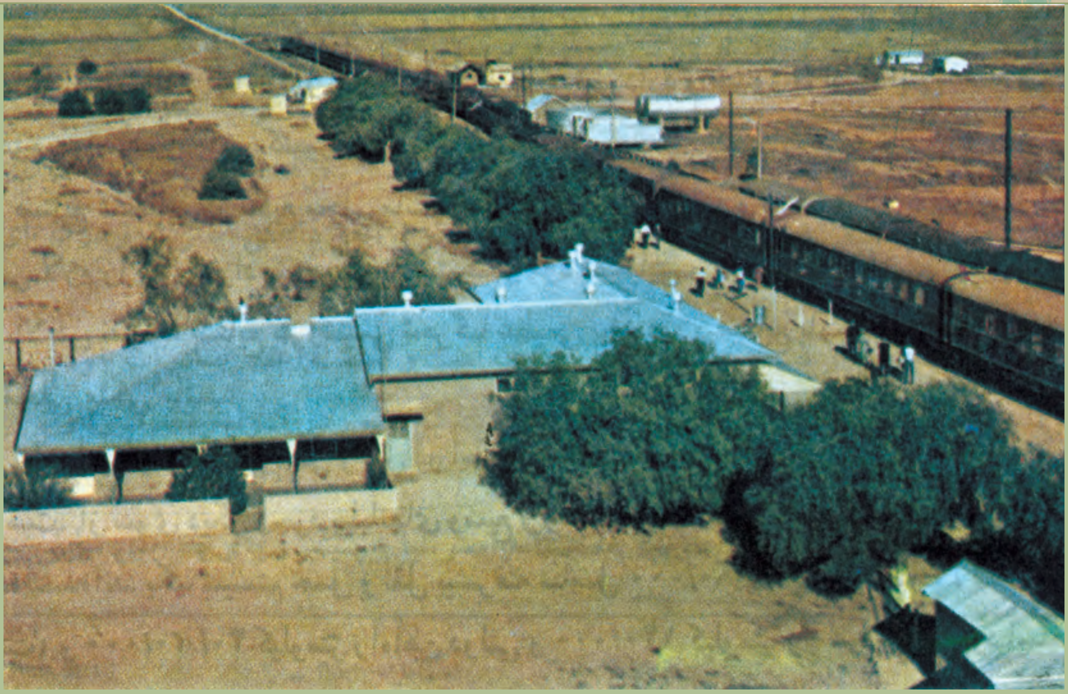

د استراليا په مرکزي جلګوکې د ريل یو تم ځای

داستراليا ځمکنی، د اوبو او هوايي ترانسپورت په کومه سطحه کې دی؟

حمل او نقل په استراليا کې د واټن له ستونزې او د نفوسو د نابرابر ګڼوالي سره مخامخ دی. له بلې خوا د پراخو دښتو او د هېواد د ډېر پراخوالي شتوالی نه دی توانیدلی چې په دې ځمکه کې د پراخو شبکو د جوړولو مخه ونیسي. د ریل لومړنی کرښه په ۱۸۵٤ م کال کې د ملبورن او پورت ـ ملبورن ترمنځ ایستل شوی ده. په استراليا کې د ٤۰ زرو کیلومترو په شاوخواکې د اوسپنې لارې (د ریل کرښې) او له ۹۰۰ زرو کیلومترو څخه زیاتې لویې لارې او د موټرو لارې شته دي. ددې لارو زیاتره د استراليا په ختیځو، سویلي او سویل لویدیځو برخو کې جوړې شوي دي. ددې هېواد د اوسپنې دلارې ختیځه څانګه چې له شمال څخه سویل خواته غځېدلې ده د بریسبان، سدني او ملبورن ښارونه له یوبل سره نښلوي. د اوسپنې دا لاره په سویل کې لویدیځ لورته غزیدلې ده او د ادلاید څخه له تېرېدو وروسته د پرت بندرته د استراليا په سویل لویدیځ کې پای ته رسیږي.

د استراليا له ډېرو سیندونو څخه د هغو د چټک بهیر له امله د اوبو د کورنیو لارو لپاره ګټه نه اخیستل کیږي، خو د استراليا په سویل کې له جهیلونو او تریو حده پورې له سیندونو څخه د حمل او نقل لپاره ګټه اخیستل کیږي. استراليا د بېړۍ چلولو ۵۲ بندرونه لري، چې له هغې جملې څخه سډني، ملبورن،

نیوکاسل، ادلاید، بریسبان، هوبارت او نور د یادولو وړ دي. د استرالیا بندرونه داوبو له لیارې نه یوازې د توکو د وړلو او راوړلو لپاره په نړۍ کې اهمیت لري، بلکې د استرالیا په دننه کې هم د حمل او نقل لپاره د بېلابېلو ایالاتو په منځ کې د استفادې وړ دي. د استرالیا هوایي لارو د دوهمې نړیوالې جګړې څخه وروسته زیاته پراختیا موندلې ده. د استرالیا هوایي ترانسپورت د هغو ښارونو تر منځ چې سره ډېر واټن لري د ډېر اهمیت وړ دی او ښه پرمختګ یې کړی دی. ټول لوی ښارونه یې هوایي ډګرونه لري. په دې هېواد کې ٤٤١ لوی او واړه هوایي ډګرونه شته چې له لازمو اسانتیاوو څخه برخمن دي.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په درې ډلو وویشل شي او د استرالیا د ځمکنیو، اوبیزو او هوایي مواصلاتي لارو په هکله دې سره بحث وکړي او د خپل بحث پایله دې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې:

١ـ استرالیا څو ډوله مواصلاتي لارې لري؟ د هغو نومونه واخلئ.

٢ـ ستاسو په نظریه استرالیا کې کوم ډول ترانسپورت ښه پرمختګ کړی دی؟

٣ـ ستاسو په نظر د توکو وړل او راوړل د کوم ډول ترانسپورت په وسیله ارزانه تمامیږي او ولې؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د استرالیا د مواصلاتو په هکله له انترنټ، او د کتابتون څخه په ګټې اخستنې سره یو مخ مقاله ولیکئ.

اته ویشتم لوست

اقیانوسیه

د استرالیا او اقیانوسیې د لویې وچې نقشه

د اقیانوسیې ټاپوګان په کوم سمندر کې موقعیت لري؟

اقیانوسیه د ډیرو ټاپوګانو نوم دی چې په آرام سمندر کې موقعیت لري. که څه هم آرام سمندر په یوازې توګه د ځمکې د کرې د مساحت په دریو کې یوه برخه نیولې ده، خو د اقیانوسیې ټاپوګان له (۱۳۰۰۰۰۰) کیلومترو مربع څخه لږ مساحت لري.

د نوي ګیني ټاپو (Papua New Guine) په سلو کې د ۶۰ په شاوخواکې او نوي زیلانډ (New Zeland) په سلو کې ۲۰ د اقیانوسیې مساحت په برکې نیولی دی. او پاتې په سلو کې ۲۰ نورو ټاپوګانو پورې اړه لري. د اقیانوسیې ټاپوګان د جغرافیې له نظره په لاندې درې ډلو ویشلي دي:

- **ملانزیا** (**Melanesia**) چې د استرالیا په شمال او ختیځ او د استوا کرښې په سوېل کې پرته ده او د تورانو د ټاپوګانو معنا ورکوي. نوي ګینه ددې ټاپوګانو له ډلې څخه ده.
- د استوا د کرښې په شمال، د فلپین په ختیځ او د جاپان په سوېل کې نور ټاپوګان موقعیت لري چې هغوته **میکرونیزیا** (**Micronesia**) یا کوچني ټاپوګان ویل کېږي.
- د آرام سمندر په مرکزي برخوکې یو شمېر نور ټاپوګان پراته دي چې د **پلي نزیا** (**Polynesia**) یا د زیاتو ټاپوګانو په نامه یادیږي. ددې ټاپوګانو له جملې څخه هاوایي په شمال او نوي زیلانډ په سوېل کې د یادولو وړ دي. اوقیانوسیه د جغرافیایي عرض او سمندر تر اغیزې لاندې، توده او سمندري اب و هوا لري. په اقیانوسیه

کې د لنده بل او تودوخې کچه اکثر زياته وي او په ټول کال کې يو ډول ده. گمان کېږي چې د اقيانوسيې لومړني اوسيدونکي په زرگونو کاله د مخه له آسيا څخه هغه ځای ته مهاجر شوي دي. د اقيانوسيې ټاپوگانو ته د رسيدلو لپاره لومړنيو مهاجرينو له کوچنيو بېړيو څخه گټه اخيستې ده او په هغو ځايونو کې چې د پله جوړولو امکان درلوده پول يې جوړ کړی دی. د څو پېړيو په اوږدو کې خلک لږ لږ په بېلابېلو ټاپوگانو کې مېشت شول. په ۱۷۰۰ او ۱۸۰۰ ميلادي کلونو کې اروپايي کاشفينو د اقيانوسيې له ډېرو ټاپوگانو څخه ليدنه وکړه او د ملانزيا، پلُی نزيا او مکرونزيا د خلکو ظاهري او څرگند توپير د هغو پاملرنه ځانته راوگرځوله. ددې ټاپوگانو اوسيدونکي معمولاً بيلا بيلې ژبې، دينونه او دود او دستورونه لري. وايي چې هغه خلک چې په دغو پورتنيو دريو سيموکې ژوند کوي له بېلابېلو نژادونو سره تړاو لري او ان دا ويل کېږي چې د ملانزيا ځينې اوسيدونکي د افريقا او هندي توريوستکو مهاجرو څخه دي.

سربېره پردې د ټاپوگانو تر منځ هم مهاجرتونه ترسره شوي، اروپايان او اسيايان هم په خپلو مهاجرتونو کې له ځايي خلکو سره گډ شوي دي.

- ملانزيان د اقيانوسيې د ډېرې ټيټې ونې لرونکي خلک دي، توريوستکی لري.
- ميکرونزيان له ملانزيانو څخه يوڅه جگه ونه او روښانه پوستکي لري.
- پلُی نزيان نسبت نورو ته ډېره جگه ونه لري او د يادوشويو دريو نژادونو تر منځ ډېر روښانه پوستکي لري.

د ساموا يو بومي اوسيدونکی چې زوی ته د کبانو د ښکار د يادولو په حال کې دی.

د ټولگي دننه فعاليت:

[illegible]دي په دريو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د ملانزيا ټاپوگان، دوهمه ډله دې د پلی نزيا ټاپوگان او دريمه ډله دې د ميکرونزيا ټاپوگان د نقشې پرمخ په نښه او وښيي.

پوښتنې:

۱ـ د [illegible]ي د دريو لويو ټاپوگانو نومونه واخلئ؟

۲ـ د اقيانوسيې د ټاپوگانو خلک له نژادي پلوه په څو ډلو ويشل شوي دي؟ د هغو نومونه واخلئ؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

[illegible]ي نقشې له مخې د اقيانوسيې غوره ټاپوگان لست کړئ.

اقتصادي حالت

ناريال د اقيانوسيې ډير غوره محصول دی

د اقيانوسيې په ټاپوګانو کې کرنيز حالت څرنګه دي؟

د اقيانوسيې د ټاپوګانو ډېر غوره کرنيز محصول ناريال دي. کېله او د ډوډۍ رنګه مېوه لرونکې ونې هم ددې ټاپوګانو د ونو د غوره محصولاتو څخه دي. کاکائو، مرچ او قهوه يې هم د غوره کرنيزو محصولاتو له ډلې څخه شمېرل کيږي. په ټولو ځايو کې يې د خلکو ژوند د کرنې له لارې پرمخ وړل کېږي. په اقيانوسيې کې دوديزه کرنه رواج لري او ځمکې د کورنيو له خوا کرل کېږي. په ډېرو ټاپوګانو کې د خلکو د کښت او کب نيولو حق خوندي شوی دی. په اوسني وخت کې د اقيانوسيې د ټاپوګانو د کروندو زياته برخه د اروپايانو په واک کې ده.

خو ځيني کروندګر د خپلو ځمکو خاوندان دي. په ځينو کليو کې د کرنې ځمکې د يو کلي پر ټولو خلکو پورې اړه لري او ټول پکې ګډون لري. د اقيانوسيې ډېر پرمخ تللی هېواد نوی زيلاند دی.

د ډوډۍ ونه

د ټولو ټاپوګانو يوازينی صادراتي محصول کوپرا (Copra) د ناريال مغز دی. د ناريال له غوړو څخه د نباتي غوړيو او صابون په جوړولو کې هم ګټه اخيستل کيږي او نوره برخه يې د نړۍ بېلابېلو هېوادونو ته صادريږي. د کيلې صادرات هم په دې ټاپوګانو کې له ځانګړي اهميت څخه برخمن دي.

د ميکرونزيا او ملانزيا په ټاپوګانو کې د فسفاتو زيرمې مخ په تماميدو دي. له دې کانونو څخه هر کال ۲،۶ ميليون ټنه ګټه اخيستل شوې ده.

د کاني توکو له نظره ډېر بډای ټاپو نوی کالدونیا ده، چې په سلو کې ۹۰ صادرات يې کاني توکي او فلزات جوړوي. د اقيانوسيې د توليدي فلزاتو له ډلې څخه نکل، کروم، اوسپنه، کوبالت، منگنيز، سره زر او مس دي.

د اقيانوسيې ډېر غوره صنايع د کرنيزو محصولاتو بنسټ لري. د ناريال د غوړيو جوړول، صابون، بوره او کنسرو جوړول له دې ډلې څخه دي. د سليمان په ټاپوگانو، نوي گيني او لويديځې ساموآکې د ترکانۍ د لرگيو د گټې اخستنې لپاره د اره کولو کارخانې جوړې شوې دي. د مکرونزيا او پلي نزيا په ټاپوگانو کې د صنعت ونډه ډېره لږه ده او خلک يې زياتره په لاسي کارونو لگيا دي.

د ساده او لومړنيو بېړۍ جوړولو د صنايعو يو تصوير

پارويي کوچنۍ بېړۍ داقيانوسيې په سيمې کې د ورلو او راوړلو لپاره دوديزه وسيله ده او د کليو خلک له هغو څخه د لنډو مسافرتونو او د مالونو د ورلو او راوړلو لپاره گټه اخلي. د اوږده واټن مسافرتونو لپاره د بادباني او يا ماشين لرونکو بېړيو څخه گټه اخيستل کيږي. په اوسني وخت کې د اقيانوسيې خلک له يو بل سره د اړيکو لپاره او يا د نړۍ له نورو هېوادونو سره د اړيکو لپاره بېړيو او هوايي الوتنو ته اړتيا لري.

له سمندري ترانسپورټ څخه يو تصوير

د ټولگي دننه فعاليت:

د اقيانوسيې د ټاپوگانو د کرنيزو توليداتو په هکله دوه کسيزه بحث وکړئ او د خپلو خبرو پايله خپلو ټولگيوالوته بيان کړئ.

پوښتنې:

۱ـ د اقيانوسيې د ټاپوگانو ډېر غوره کرنيز توليدات کوم دي؟
۲ـ د اقيانوسيې د ټاپوگانو د ډېرو غوره کاني توکو نوم واخلئ؟
۳ـ د اقيانوسيې د ټاپوگانو د صنايعو بنسټ کوم توکي جوړوي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

د اقيانوسيې په ټاپوگانو کې د حمل او نقل، مواصلاتي امکاناتو او ځنډونو په هکله معلومات راټول او سبا يې په ټولگي کې وړاندې کړئ.

نوی زیلاند(New Zealand)

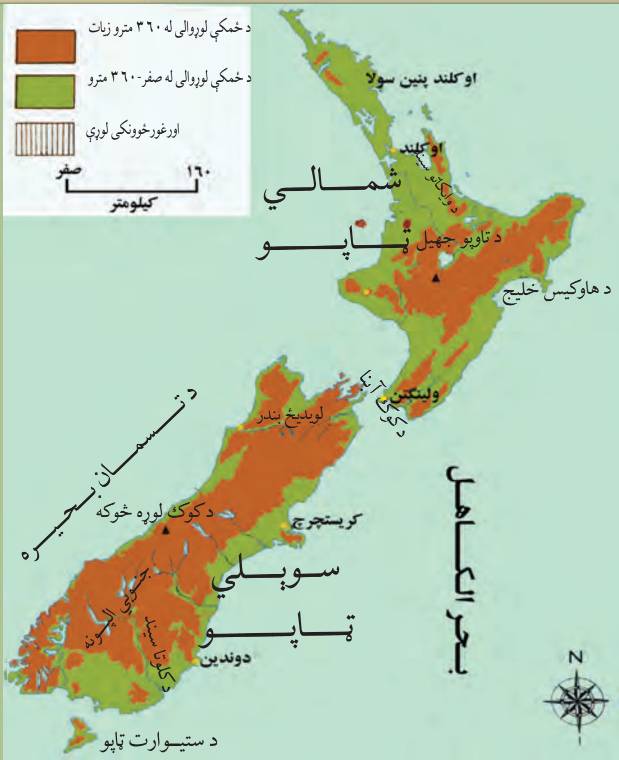

د اقیانوسیې مشهور هېواد نوی زیلاند څرنګه جغرافیایي ځانګړنې لري؟

د نوي زیلاند هېواد په اقیانوسیې پورې اړوند دی، چې د بحر الکاهل په جنوب لویدیځ کې د ۱۶۰۰ کیلومترو په واټن د استرالیا په ختیځ کې موقعیت لري. دا هېواد د شمالي ټاپو او جنوبي ټاپو په نومونو دوه اصلي ټاپوګان او یو شمیر نور واړه ټاپوګان لري. د تسمانیا سمندرګي دا خاوره له استرالیا څخه بېله کړې ده. جنوبي ټاپو ډېره پراختیا لري او د کوک ابناء(Cook Strait) دا دواړه ټاپوګان له یوبل څخه بېل کړي دي. د نوی زیلاند د مساحت نژدې دري پرخلور برخې غرونو او غونډیو پوښلې دي چې ډېر مهم یې جنوبي الپونه (South Alps) نومیږي او دشمال ختیځ ـ جنوب لویدیځ پر لور د سمندرګي په اوږدوکې غزیدلي دي. د جنوبي الپونو ډېره لوړه څوکه دکوک څوکه ده، چې د ۳۷۰۰ مترو څخه زیات لوړوالی لري.

څرنګه چې نوی زیلاند زیاته پراختیا نه لري نو اوږده سیندونه هم پکې نه لیدل کیږي. د وایکاتو (Waikato) او کلوتا(Clutha) سیندونه ددې هېواد له نامتو سیندونو څخه دي. د نوي زیلاند زیاتره سیندونه لنډ دي او زیاته چټکتیا لري او له همدې امله د برېښنا د تولید او تامین لپاره ډېر مناسب دي. ددې هېواد له سیندونو څخه په اوبولګولو کې هم ګټه اخیستله کیږي. د استرالیا په خلاف نوی زیلاند د ډېرباران لرونکی هېواد دی او په ټولیزه توګه معتدل او سمندري لوند اقلیم لري.

د نوي زيلاند بشري او اقتصادي حالت څرنګه دی؟

نوی زيلاند له ۲۷۰ زره کيلومتره مربع څخه زياته پراختيا لري. دغه هېواد په ۲۰۰۶ م کال کې د څلورميليونو څخه زيات وګړي درلودل. د نفوسو ګڼوالی يې په هر کيلومتره مربع کې ۱۵ تنو ته رسيږي. ددې هېواد په سلوکې اويا خلک اروپايي اصله دي، چې زياتره يې د انګلستان له هېواد څخه نوي زيلاند ته کډوال(مهاجر) شوي دي. خلک ددې هېواد په ټولو سيمو کې ژوندکوي او د درې مليونو په شاوخواکې يې په شمالي ټاپو او يو ميليون يې په جنوبي ټاپوکې ميشته دي. دنوي زيلاند مهم ښار اوکلند(Auckland) دی چې په هغه کې د نفوسو ګڼوالی زيات دی او د يوميليون په شاوخواکې وګړي لري.

د نوي زيلاند پلازمينه د ولينګتن ښار

ولینګټن چې د نوي زیلانډ مرکز دی له ۳۰۰ زرو څخه زیات نفوس لري. نوي زیلانډ یو عصري او پرمخ تللی صنعتي هېواد دی. ددې هېواد زیاتره ځمکې غرنۍ دي او دخاوري زیاته برخه یې په ساحلي جلګو کې کرکیلې ته برابره ده، چې په هغو کې په عمومي توګه غنم، اوربشې، جودر او د څارویو لپاره واښه کرل کیږي. مناسبې اب او هوا پراخو چمن زارونو او په کرنه کې له نویو فنونو او وسیلو څخه ګټې اخیستنې ددې هېواد د کرنې په پرمختګ کې مرسته کړې ده. په دغه هېواد کې کرنه وروسته له مالدارۍ څخه په دوهمه درجه کې راځي. د څارویو روزنه، په ځانګړې توګه پسه ددې هېواد په اقتصاد کې ځانګړې اهمیت لري.

طبیعي ښه چاپیریال، په نوي زیلانډ کې مالداري پراخه کړېده.

ددې هېواد غوره کاني توکي فلزات دي، چې له هغې جملې څخه سره زر ددې هېواد د سپین پوستو د مهاجرت په لومړیو کلونو کې له مهمو صادراتو څخه و او د ډېرو سکاره هم په دې هېواد کې موندل کیږي. د نوي زیلانډ صنعت د خوراکي توکو د تولید، د کاغذ صنایعو، لرګیو او سیمه ییزو لګښتونو پر بنسټ باندې ولاړ دی، چې په هغوکې د سیندونو د اوبو له پراخو منابعو او بریښنا څخه ګټه اخستل کیږي او په سلوکې ۱۸ ملي عاید جوړوي.

داوبو د بریښنا له قوې څخه ګټه اخیستل

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې د نوي زیلانډ له نقشې، عکسونو او د لوست له متن څخه په ګټې اخیستلو سره، د لوست مهم ټکي راټول کړي اوپه ټولګي کې دې بیان کړي.

پوښتنې:

۱ـ نوی زیلانډ له څو لویو ټاپوګانو څخه جوړشوی او څه نومیږي؟
۲ـ د نوي زیلانډ د نفوسو زیات شمېر په کوم ټاپو کې استوګنه لري؟
۳ـ د نوي زیلانډ دغوره کرنیزو، کاني او صنعتي پیداوارو نوم واخلئ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

له نقشې څخه په استفادې سره د نوي زیلانډ موقعیت د طول البلد او عرض البلد د کرښو په اساس تثبیت او ولیکئ.

انتارکتیکا (جنوبي قطب)

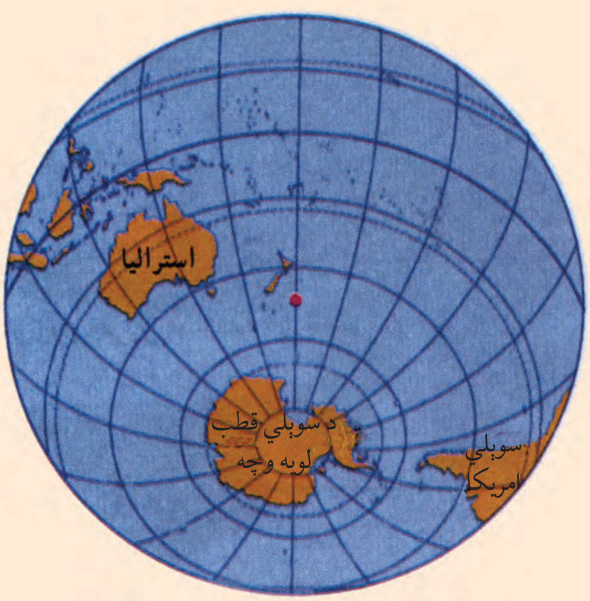

په جنوبي نيمه کره کې د استراليا د لوېې وچې او اقيانوسي د ټاپوګانو موقعيت

د انتارکتیکا نقشه

- انتارکتیکا څرنګه کشف شوه؟

انتارکتیکا هغه لويه وچه ده چې زياته برخه يې د جنوبي قطب د دايرې په جنوب کې موقعيت لري او د درې سمندرونو، يعنې ارام سمندر، اتلانتيک سمندر او د هند سمندر له خوا چاپېره شوې ده. هغه اوبه چې د انتارکتیکا په شاوخواکې شته دي کله کله يې هغه د جنوبي کنګل سمندر په نامه هم ياد کړې دی. انتارکتیکا له آسيا، افريقا، شمالي امريکا او جنوبي امريکا څخه وروسته د نړۍ څلورمه لويه وچه ده چې د ۱٤ ميليونو کيلومترو مربع په شاوخواکې مساحت لري.

دا لويه وچه د نړۍ د ډېرو ليرې پرتو او منزوي وچو څخه ده چې د کنګل لويو ټوټو محاصره کړې ده.

له ۲۰۰ کلونو څخه د مخه تصور کېده، چې انتارکتیکا د اوسيدو وړ او د ښې اب او هوا لرونکې ځمکه ده، خو په ۱۷٦۸ م کال کې د انګليس د سمندري قواوو يوه افسر د جيمز کوک(James Cook) په نامه وروسته له هغې نه چې وېې کولای شول په ډېر زيارسره ځان ددې لوېې وچې شاوخوا ته ورسوي، خبرېې ورکړ چې حتی يو حيوان هم په دې کنګلونوکې د ژوند د دوام ورکولو توان نه لري. پنځوس کاله وروسته په ۱۸۱۸م کال کې يو امريکايي سمندر ګرځيدونکی د ناتانيل پالمر(Nathaniel Palmer) په نامه بريالی شو چې له جنوبي امريکې (ارجنټاين) څخه د جنوبي قطب (انتارکتیکا) ډېرې نيږدې نقطې ته ځان ورسوي.

په ۱۹۱۱م کال کې د دوو اکتشافي ډلو ترمنځ د انتارکتیکا د کشف لپاره يوه مسابقه رامنځ ته شوه چې يو انګليسي هيئت د انګلستان د سمندري قواوو د يوه افسر په مشرۍ د روبرت فالکن سکات(Robert Falcon

Scott) په نامه او يو ناروېژي هيئت د يوناروېژي سمندر گرځيدونکي په مشرۍ د روالد اموندسن(Roald Amundsn) په نامه په دې سيالۍ کې گډون وکړ. ددې مسابقې ورونکې ناروېژي ډله وه چې د ۹۹ ورځو مسافرت له تېرولو څخه وروسته د دسمبر په څوارلسمې ورځې په ۱۹۱۱ م کال کې د ۲۹۹۳ کيلومترو د واټن په وهلو د جنوبي قطب نقطې ته ورسېدل او ناريژوي رپانده بيرغ يې هلته په يادگار پرېښود. وروسته کاپيتان سکات د ۱۹۱۲م کال د جنوري د مياشتې په ۱۷ (يوه مياشت وروسته) هغه ځای ته ورسيد. ناروېژي ډله په سلامتۍ سره بېرته راوگرځيده، خو انگليسي ډله په بېرته راتگ کې د واورې او کنگلونو سره مخامخ شوه او ټول يې مړه شول. په هغه ځای کې چې د هغوی جسدونه موندل شوي دي د انتارکتيا د مکتشف په ياد په همدې ځای کې يو څېړنيز مرکز جوړشوی، چې د اندو (اموندسن ـ سکات) په نوم نومول شوی دی.

د قطبي حيواناتو څخه يو تصوير

د انتارکتيکا طبيعي حالت څرنگه دی؟

د انتارکتيکا په لويه وچه کې څوک نه اوسېږي، لاس يې نه دی خوړلی او په کنگلونو پوښلې ده. دا لويه وچه پراخه دښته او هواره نه ده، بلکې جگه سطحه ده چې په کنگل او واورې پوښل شوې ده. په دې لويه وچه کې څه په شاوخوا او څه د قطب په مرکز کې د غرونو ډېرې لړۍ شته دي. انتارکتيکا د ځمکې ډېره لوړه لويه وچه ده، چې منځنۍ لوړوالی يې د سمندر له سطحې څخه ۱۸۳۰ متره دی.

جنوبي قطب ډېره سړه هوا لري چې په ژمي کې د سانتي گراد تر منفي ۸۹ درجو پورې رسيږي. هيڅ بوټی په دې لويه وچه کې د لوييدو او ودې توان نه لري، يوازې ددې لويې وچې په ځينو برخوکې ځنې بوټي لکه (گل سنگ شنه کيږي او د جنوبي قطب په شاوخوا اوبوکې د سمندري حيواناتو ځيني ډولونه هم ژوند کوي.

په يوه کوچنۍ برخه کې چې کومې څېړنې د کانونو د کشف لپاره ترسره شوي دي، څرگندوي چې په انتارکتيکا کې د اوسپنې، ډبروسکارو، نفتو، گازو اونوروکاني موادو زېرمې شته دي، خو د زيات لگښت له امله يې اوس استخراج ته کومه ليوالتيا نشته.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي، لومړی ډله دې د انتارکتيکا د لويې وچې د کشف په هکله او دوهمه ډله دې په دې هکله چې ولې تر اوسه دا لويه وچه د استوگنې وړ نه ده بحث او خبرې اترې وکړې او د خپل بحث پايله دې خپلو ټولگيوالوته وړاندې کړې.

پوښتنې

۱ـ انتارکتيکا په کوم ځای کې موقعيت لري او د کومو سمندرونو په وسيله چاپېره شوې ده؟

۲ـ د انتارکتيکا د کاشفينو نومونه واخلئ.

۳ـ د جنوبي قطب اب او هوا څرنگه ده؟

٤ـ د انتارکتيکا د لويې وچې د اړکلي کانونو په باره کې معلومات ورکړئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

په يو ډېرشم لوست کې ورکړشوي شکلونه توضيح کړئ او د هغو په هکله خپل نظر په څوکرښوکې وليکئ.

د دویم څپرکي لنډیز

- د استرالیا لویه وچه په حقیقت کې یو لوی ټاپو دی چې په جنوبي نیمه کره کې د ارام سمندر او د هند سمندر په اوبو کې پروت دی.
- کابو پنځوس زره کاله مخکې لومړني خلك استرالیا ته لاړل. ددې ځمکې اصلي اوسیدونکي خلك د ابورجینالس (Aboriginals) په نامه یادیږي.
- دا لویه وچه په شپاړ سمه او اووه لسمه پیړی کې د اروپایانو د سفرونو او زیاتو سمندري کشفیاتو په لړکې کشف شوه. ددې لویې وچې مشهور غرونه ګریت دیوای دینګ (Great Dividing) دي چې په ختیځ کې یې له شمال څخه تر سوېل پورې غزیدلي دي او د اوبو مهمې سرچینې هم جوړ وي.
- د استرالیا ډېر مهم سیند موري (Murray) دی، چې درې څانګې لري، نوموړی سیند د دیوای دینګ د غرونو له برخو څخه سرچینه اخلي او د استرالیا لوی خلیج ته تویږي.
- ایر (Eyre) په استرالیا کې ډېر لوی مالګین جهیل دی، چې د استرالیا ډېره ژوره نقطه هم په همدې جهیل کې موقعیت لري.
- د استرالیا زیاته برخه تحت استوایي اقلیم او یوه شمالي برخه یې استوایي اقلیم لري. د استرالیا په دریو کې کابو دوه برخې وچه ده، چې د کرنې وړ نه ده.
- استرالیا فدرالي دولت دی چې په شپږو ایالتونو او دوو سیمو ویشل شوی دی او مرکز یې د کانبرا ښار دی.
- د استرالیا زیاتره وګړي اروپایي سپین پوستي عیسوي دي چې په انګلیسي ژبه خبرې کوي.
- استرالیا یو پر مخ تللی هېواد دی چې زیاتره خلك یې د خدماتو په برخه کې بوخت دي. ددې هېواد غوره صادرات وړی، غوښه، غنم، د ډېروسکاره، سره زر او ماشینونه او واردات یې ترانسپورتي وسایل، ماشینونه، د مخابرې وسیلې او پټرولي محصولات دي.
- استرالیا د حمل او نقل ټول ډولونه او د مواصلاتو پر مختللي وسایل لري.
- اقیانوسیه ډېر ټاپوګان لري چې ډېر لوی ټاپو یې د پاپوا نیو ګیني (Papua New Guine) ټاپو دی. ددې ټاپو ګانو خلك بېلا بېلې ژبې، دینونه او دودونه او دستورونه لري.
- د اقیانوسیې د ټاپوګانو ډېر مهم کرنیز محصول ناریال دي
- نوی زیلاند د اقیانوسیې له مشهورو هېوادو څخه دی چې یو عصري او صنعتي پرمخ تللی هېواد دی.
- د انتارکتیکا (سوېلي قطب) په لویه وچه کې څوك نه اوسیږي، لاس یې نه دی خوړلی او په کنګلونو پوښلې ده. ددې لویې وچې مرکزي نقطه د یوې ناروېژي ډلې له خوا په ۱۹۱۱ میلادي کال کې کشف شوه.
- انتارکتیکا د هوا د سړښت او طبیعي نا مناسبه شرایطو له امله تر اوسه د استوګنې وړنه ده او له طبیعي زیرمو څخه یې هم ګټه نه اخیستل کېږي.

د اقیانوسیې د ځینو مستقلو هېوادونو د جغرافیایي ځانګړنو جدول

ګڼه	هېوادونه	مرکز	مساحت په کیلومتر مربع	د وګړو شمیر په ۲۰۰۸م کال کې	د وګړو ګڼوالی په یو کیلومتر مربع کې
۱	پاپوا نیوګیني	پورت مورسي	٤٦٢٨٤٠	٥٩٣١٧٦٤	۱۲/۸
۲	پالائو	کورور	٤٥٩	۲۱۰۹۳	٤٦
۳	تونګا	نوکو الوفا	۷٤۷	۱۱۹۰۰۹	۱٥۹/۳
٤	تووالو	وایاکو	۲٤	۱۰٤۰۰	٤۰۷/۷
٥	ختیځ تیمور	دیلي	۱٤۸۷٤	۱۱۰۸۷۷۷	۷٤/٥
٦	نوی زیلاند	ولینګتن	۲۷۰٥۳٤	٤۱۷۳٤٦۰	۱٥/٤
۷	ساموا	اپیا	۲۸۳۱	۲۱۷۰۸۳	۷٦/۷
۸	د سلیمان ټاپوګان	هونیارا	۲۸۸۹٦	٥۸۱۳۱۸	۲۰/۱
۹	فیجي	سووا	۱۸۲۷٤	۸٥٥۰۰۰	٤٦/۷۹
۱۰	کیریباتي	جنوبي - تاراواي	۷۲٦	۱۱۰۳٥٦	۱٥۲
۱۱	د مارشال ټاپوګان	ماجورو	۱۸۱	٦۳۱۷٤	۳٤۹
۱۲	میکرونزیا	پالیکیر	۷۰۲	۱۰۷٦٦٥	۱٥۳
۱۳	نائورو	یارن	۲۱	۱۳۷۷۰	٦٥٥/۷
۱٤	وانواتو	ویلا بندر	۱۲۱۸۹	۲۱٥٤٤٦	۱۷/۷

اصطلاحات

الف:

- اپارتايد: د سپينو پوستو او تورو پوستو خلکو سره بېل بېل چلند او تر منځ يې توپير چې له ۱۹٤۸ميلادي کال څخه يې د سوېلي افريقا په هېواد کې قانوني بڼه درلوده.
- استوايي اقليم: هغه اقليمي سيمه چې د استوا د کرښې په شاوخوا کې پرته ده او د استوايي باراني ځنگلونو د اقليم او سوانا ساحه په کې شامله ده.
- اقتصادي جغرافيه: هغه جغرافيه چې د ډول ډول توکو د توليد، ويش او لگښت په هکله بحث کوي.
- اوربښت (بارنده گي): ټولې اوبه، واوره او ږلۍ چې له وريځو څخه اوري، اوربښت ورته ويل کېږي.
- استوايي ځنگلونه: د استوايي سيمو ځنگل چې د شمالي عرض البلد له ۷ درجونه د جنوبي عرض البلد تر ۷ درجو پورې شتون لري، د تودې او لندې هوا، او ډېرو بارانونو لرونکی او پرته له وچ او بې بارانه فصل وي.
- بوميان: هغه خلک چې د يوې سيمې د لومړنيو اوسيدونکو په توگه پېژندل شوي وي.
- بشري جغرافيه: بشري فعاليتونه، د نفوسو او بشري ټولنو جغرافيايي ويش د ژوندانه د چاپېريال په اړه مطالعه کوي.
- براس (تبخير): د مايع د فزيکي حالت بدلون په براس (بخار).
- توپوگرافي: توپوگرافي له دوو يوناني کلمو څخه اخيستل شوې يعنې (توپو) د ځای په معنا او (گرافي) د رسمولو يا تشريح په مفهوم، چې د هرې سيمې د طبيعي يا مصنوعي جوړښتونو رسمولو يا ښوولو ته توپوگرافي ويل کيږي.
- تجارتي بادونه د شمالي او جنوبي نيمی کرې، ۵ او ۳۰ درجو عرض البلدونو ترمنځ له شمال ختيځ څخه مخ په جنوب لويديځ باندې لگيږي، خو په جنوبي نيمه کره کې د هغو لوی له جنوب ختيځ څخه د شمال لويديځ خواته وي.
- توريزم: هغه خلک چې د سفر امکانات لري او د خپل فراغت وخت په يوه بله سيمه کې تېروي د سيلانيانو (توريستانو) يا نړۍ گرځيدونکو په نامه يادېږي. هغه هېوادونه چې ښې توريستيکي سيمې لري او د سيلانيانو د راکښلو سبب گرځي زياته شتمني لاسته راوړي.
- تکتونيکي ساحه: د ځمکې په مخ (قشر) کې يوه ساحه ده چې په هغه ځای کې ډول ډول جوړښتونه لکه لوړې برخې، ټيټې برخې، گونځې، درزونه، چاودونه او نور جوړ شوي وي.
- د باراني ځنگلونو د اقليم ساحه: هغه اقليم چې ټول کال ورسره اوربښت مل وي.
- دبت (Debit): د اوبو اندازه چې له سيند څخه په يوه ټاکلي وخت کې له يوې ټاکلې نقطې څخه تيرېږي او د سيند د اوبو د حجم د اندازه کولو لپاره ورڅخه استفاده کېږي.
- د سکې لوبې: يو ډول ژمنی لوبې دي چې له واورونه ډکو غرونو کې تر سره کېږي.
- د ستپ اقليم: وچ اقليم چې په دوبي کې د لنډې مودې باران لري.
- د نفوسو کثافت يا گڼوالی: په هر کيلومتر مربع کې د استوگنو وگړو اوسط.

- د سیند خوله یا مصب: هغه ځای دی چې سیند سمندرګي یا سمندر ته توییږي او ور سره یو ځای کیږي؟
- د لتا (Delta): د سیند خوله یا د سیند په خوله کې د رسوبي موادو یوه سیمه چې د ځمکې هواریدو او د سیند د ښاخکه کیدو سبب ګرځي.
- ژبه: منظمه غریزه وسیله ده چې انسان یې د خپلو خلکو سره د اړیکو لپاره کاروي.
- ستپ: نیم وچ اقلیم لرونکې برخې چې په هغو کې بوټي او ونې په شیندلي او یا ټل ټل ډول لیدل کیږي.
- سوړ اقلیم: هغه اقلیمي ساحه چې د توندرا اقلیم، د واورو اقلیم او د لوړو غرونو د اقلیم لرونکې ده.
- سوداګري (تجارت): د محصولاتو او توکو پلورل او پېرودل.
- سمندري کشفیات: د بېړۍ په وسیله سمندري سفرونه د ناپېژندل شویو سیمو د کشف لپاره.
- سیاسي جغرافیه: د جغرافیې یوه برخه ده چې د هېوادونو د سرحدونو او ځلور خواوو، کورنیو او بهرنیو اړیکو، اداري او ټولنیزو تشکیلاتو او داسې نورو په باره کې بحث کوي.
- صادرات: بهرنیو هېوادونو ته د پلورلو لپاه د محصولاتو لیږل.
- صنعت: د محصولاتو یا توکو د شکل بدلون، په ځانګړې توګه د ماشین په وسیله.
- طبیعي جغرافیه: د ځمکې پدیدې او جوړښتونه (عوارض) تر څېړنې لاندې نیسي.
- کلتور: ټول دودونه او دستورنه چې د یوې ډلې خلکو له خوا زده شوي وي او په سمبولونو، اتلانو، رواجونو او ارزښتونو باندې پېژندل کیږي.
- کانال: د انسان په وسیله د دوو سمندرګیو او یا سمندرونو د ارتباط او د حمل و نقل د اسانتیاوو لپاره د وچې کیندل. کیدای شي چې د دوو سیندونو په منځ کې هم کانال وکیندل شي او دوه سیمې سره ونښلوي.
- مدیترانه یې اقلیم: هغه اقلیم دی چې دوبی یې تود او وچ اوژمی یې ملایم او باراني وي.
- ملي پارک (National Park): طبیعي با ارزښته ترلې سیمه، چې لږ تر لږه لس زره هکتاره وي او د دولت له خوا یې ساتنه کیږي.
- مهاجرت: د خلکو خوځښت او ځای په ځای کیدل د هېواد دننه او یا د سرحداتو څخه بهر. کورني او بهرنی مهاجرتونه د اقتصادي، سیاسي او طبیعي بېلا بېلو عواملو له امله تر سره کیږي.
- ملي نا خالص عواید: د ټولو محصولاتو ارزښت دی چې په یوه هېواد کې په بېلا بېلو برخو کې په یوه کال کې تولیدیږي.
مواصلاتي جغرافیه: د جغرافیې یو ښاخکه ده چې د وچو، اوبو او هوایي لارو په باره کې بحث کوي.
- نژاد: یوه ډله خلک چې د طبیعي، وراثت او اصالت له نظره یو ډول خصوصیات لري، یعنې د قیافې، د ونې جګوالی او ټیټوالی، د سترګو، ویښتانو او پوستکي د رنګ ځانګړنې یې ورته والی ولري.
- واردات: په بهرنیو هېوادونو کې د محصولاتو او توکو پېرودل او هېواد ته دننه یې راوړل.
- وچ اقلیم: هغه اقلیمي سیمه چې د ستپ اقلیم او صحرایي اقلیم پکې شامل دی.